

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ÇELEBÎ-ZÂDE ‘ÂSİM DÎVÂNI’NİN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sercan KADAŞ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ömer DEMİRBAĞ

VAN – 2014

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı **ANABİLİM DALI** Eski Türk Edebiyatı **BİLİM DALI**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:	İmza:
ÜYE (Danışman)	:	İmza:
ÜYE	:	İmza:
ÜYE	:	İmza:
ÜYE	:	İmza:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../2014

Prof.Dr. Zeki TAŞTAN
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ.....	XI
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ÇELEBİ-ZÂDE ÂSİM EFENDİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE SANATI	1
A) ÇELEBİ-ZÂDE ÂSİM EFENDİ’NİN HAYATI.....	1
B) ÇELEBİ-ZÂDE ÂSİM EFENDİ’NİN ESERLERİ	3
1. DİVAN.....	3
2. MÜNŞE’AT	3
3. TARİH	3
4. ACÂ’İBÜ’L-LETA’İF	4
C) ÇELEBİ-ZÂDE ÂSİM EFENDİ’NİN SANATI	4
1.DİN-TASAVVUF	10
1.1. Din	10
1.1.1. Allah	10
1.1.2. Melekler	11
1.1.2.1. Cebrâil	11
1.1.3. Kutsal Kitaplar	11
1.1.5. Peygamberler	12
1.1.5.1. Hz.İsâ	12
1.1.4.2. Hızır	13
1.1.4.3. Hz. Süleyman	13
1.1.4.4. Hz. Mûsâ	14
1.1.4.5. Hz.Nûh	14
1.1.4.6. Hz. Muhammed.....	15
1.1.5. Dört Halife (Çâr-yâr)	16
1.1.6.Kaza ve Kader	16
1.1.7. Âhiret ve İlgili Mefhumlar	18
1.1.7.1. Âhiret	18
1.1.7.2. Kıyamet, Sûr	18
1.1.7.3.Yecüc	19
1.1.7.4. Haşr, Mahşer	19
1.1.7.5. Mîzân	20
1.1.7.6. Âhir Zamân	20

1.1.7.7. Cennet	21
1.1.7.7.1. Tûbâ	21
1.1.7.8. Cehennem	22
1.1.7.9. Bezm-i Ezel	22
1.1.8. Diğer İtikadi Mefhumlar	23
1.1.9. Din İle İlgili Mefhumlar	25
1.1.9.1. İslâm, Müslümân	25
1.1.9.2. Nûr	26
1.1.9.3. Küfr, Kâfir, Na-Müselmân	27
1.1.9.4. Seyyid	28
1.1.9.5. Tersâ	28
1.1.9.6. Deyr	28
1.1.9.7. Put, Sanem	28
1.1.9.8. Muà-beçe, Zünnâr, Haç	29
1.1.10. İbâdet ve İlgili Mefhumlar	30
1.1.10.1. Duâ, Niyaz	30
1.1.10.2. Gazâ, Cihad, Şehid	30
1.1.10.3. Namâzla İlgili Mefhumlar	31
1.1.10.4. Oruç ve İlgili Mefhumlar	33
1.1.10.5. Hac ve Hac ile İlgili Mefhumlar	34
1.1.10.6. Zekât	35
1.1.11. Günâh, Tevbe	35
1.1.12. Riyâ	36
1.2. TASAVVUF	36
1.2.1. Âşık	36
1.2.2. Tarîkat ve İlgili Mefhumlar	37
1.2.2.1. Kızılbaş, Rafızî	38
1.2.2.2. Derviş	38
1.2.2.3. Şeyh, Pir-i Mugân	39
1.2.2.4. Sâlik	40
1.2.5. Zühd	40
1.2.6. Kalb	41
1.2.7. Feyz	41
1.2.8. Melâmet	42
1.2.9. Fakr	43
1.2.10. Uzlet	43
1.2.11. Mahv-ı Vücûd	44
1.2.12. Hayret	44
1.2.13. Mâsivâ	45
1.2.14. Tecrid	45
1.2.15. Ârif, İrfân	46

1.2.16. Tevâzu	47
1.2.17. Fenâ, Bekâ	47
1.2.18. Tevekkül	48
1.2.19. Riyazet	48
1.2.20. Nefs	49
1.2.21. Hakikat	49
1.2.22. Bazı Mutasavvuflar	51
1.2.22.1. Çayır Baba	51
1.2.22.2. Edhem	51
1.2.22.3. Gül Baba	52
2.CEMİYET.....	53
2.1. ŞAHISLAR	53
2.1.1. Tarihi Şahsiyetler	53
2.1.1.1. Hükümdarlar, Şehzadeler, Devlet Adamları	53
2.1.1.1. Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman	53
2.1.1.2. III. Ahmed	53
2.1.1.3. Mustafa Han	54
2.1.1.4.I. Mahmud	54
2.1.1.5. İbrahim Paşa	54
2.1.1.6. Abdullah Paşa	55
2.1.1.7. Ali Paşa	55
2.1.1.8. Ahmed Bey	56
2.1.1.9. Şeyhülislam İshak Efendi	56
2.1.1.10. Şeyhülislâm Es 'ad Efendi	56
2.1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları	57
2.1.2.1. Elçi Han	57
2.1.2.2. Eşref Şah.....	57
2.1.2.3. Mengli Giray	57
2.1.3. Şairler	58
2.1.3.1. Kavsî	58
2.1.3.3. Nedîm	58
2.1.3.4. Nef'î	59
2.1.3.5. İzzet Ali Paşa	59
2.1.3.6. Hâfız, Firdevsî	60
2.1.4. Sanatkârlar	60
2.1.4.1. Mani	60
2.1.4.2. Zühdî	61
2.1.5. Tarihi ve Efsanevi Şahsiyetler	61
2.1.5.1. Cemşid	61
2.1.5.2. Kahrâman	62
2.1.5.4. İsfendiyâr	63
2.1.5.5. İskender	64

2.1.5.6. Leclâc	64
2.1.5.7. Nûşirevân	64
2.1.5.8. Aristo, Eflatun	65
2.1.5.9. Kârûn	65
2.1.6. Masal Kahramanları	66
2.1.6.1. Leylâ ve Mecnûn	66
2.1.6.2. Ferhâd, Şîrîn	67
2.2. KAVİMLER	68
2.2.1. Hindû, Acem	68
2.2.2. Osmanlı, Tatar	68
2.3. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	69
2.3.1. Hind	69
2.3.2. Çin	69
2.3.3. Mısır, Irak, Bağdat, Babil	70
2.3.4. İran, Tebriz, Hemedan, Loristan, Nahcivan, Tiflis, Kirmanşah	70
2.3.5. Nemçe, Niş, Mora, Bosna, Gördös, Belgrad	71
2.3.8. İstanbul, Çamlıca, Hisar, Üsküdar	72
2.3.9. Bursa, Rodocuk	73
2.4. NEHİRLER, DAĞLAR	73
2.5. SOSYAL HAYAT	74
2.5.1. Sosyal Tabakalaşma	74
2.5.1.1. Sultan ve Çevresi	74
2.5.1.2. Resmi ve Gayrı resmî Görevler ve Meslekler	75
2.5.1.2.1. Sadrazam, Vezir, Kethüda, Kadı	75
2.5.1.3. Mîmar, Ressam, Nakkâş	75
2.5.1.4. Tabîb, Kahhâl	76
2.5.2. Diğer Tip ve Meslekler	76
2.5.2.1. Anne, Baba, Çocuk, Bakıcı, Misâfir	76
2.5.2.2. Mutrib, Çengi, Çegân	77
2.5.2.4. Pasbân, Aşçı, Ahter-Şinâs, Müflis, Tama' Erbâbı, Mersiye-Hân ..	78
2.5.2.5. Sâkî	78
2.5.2.6. Kâtib, Hâzin, Seyis	79
2.5.3. Savaş	79
2.5.3.1. Savaş Aletleri	79
2.5.3.1.1. Ok (Tîr, Nâvek), Kılıç (Tiğ), Yay (Keman)	79
2.5.3.1.2. Sancak (Livâ), Tuğ	81
2.5.5. Eğlence Hayatı	82
2.5.5.1. Bezm, Mayhâne, Meykede, Harâbat, İşret-gâh	82
2.5.5.2. Helva Sohbetleri	83
2.5.6. Süslenme	83

2.5.6.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar	83
2.5.6.1.1. Altın, Gümüş	83
2.5.6.1.2. La'l, İnci	83
2.5.6.1.3. Zümrüt, Elmas	84
2.5.6.2. Güzel Kokular	84
2.5.6.3. Diğer Süs Unsurları	84
2.5.6.3.1. Sürme	84
2.5.6.3.2. Ayna	85
2.5.6.3.3. Yüzük, Halhal.....	85
2.5.7. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar	86
2.5.7.1. Sandık.....	86
2.5.7.2. Tespih	86
2.5.7.3. Yatak, Yastık	87
2.5.7.4. Beşik, Sandalye, Kürsü, Kafes, Kilim, Şişe	87
2.5.8. Yiyecek-İçecekler	89
2.5.9. İnşai Unsurlar.....	91
2.5.10. Ulaşım	91
2.5.11. Oyunlar	91
2.5.12. Müzikle İlgili Unsurlar	92
2.5.12.1. Müzik Aletleri	92
2.5.12.1.1. Ney, Kaval	92
2.5.12.1.2. Kûs, Kudûm	93
2.5.13. Giyim-Kuşamla İlgili Unsurlar	94
2.5.13.1. Dâmen, Câme, Burka, Diba, Ceyb	94
2.5.14. Sağlıkla İlgili Unsurlar	95
2.5.14.1. Hastalıklar	95
2.5.14.1.1. Remed, Sıtma, Baş Ağrısı	95
2.5.15. Alış Veriş	96
2.5.16. Yazı ile ilgili Unsurlar	96
2.5.16.1. Kalem (Kilk, Hâme, Nâl)	97
2.5.16.2. Sayfa, Defter, Mecmu'a, Dîvân, Kitap	98
2.5.16.3. Nokta, Hatt, Gubâr, Tâlik, Nesih	99
2.5.17. Telakki ve İnanışlar	99
2.5.17.1. Uyku	99
2.5.17.2. Bayramlar	100

2.5.18. Diğer Telakkî, İnanışlar	101
3.İNSAN	102
3.1. Güzellik	102
3.1.1. Güzellikle ilgili Tasavvurlar	103
3.1.1.1. Diyar, Bağ, Gülşen	103
3.1.1.2. Put, Dîvân, Mum	103
3.2. Sevgili	104
3.2.1. Sevgili ile İlgili Benzetmeler	104
3.2.2. Gül, Gonca, Fidan, Selvi	104
3.2.3. Perî	105
3.2.4. Ay, Güneş	105
3.2.6. Put, Muğ-Beççe	106
3.3. Sevgilide Güzellik Unsurları	106
3.3.1. Genel Olarak Saç	106
3.3.1.1. Saçla İlgili Benzetmeler	107
3.3.1.1.1. Zincir, Sümbül, Bekçi	107
3.3.2. Kaş	108
3.3.2.1. Genel Olarak Kaş	108
3.3.2.2. Kaşla İlgili Benzetmeler	109
3.3.2.2.1. Hançer, Keman, Köprü, Mihrâb	109
3.3.3. Göz	110
3.3.3.1. Genel Olarak Göz	110
3.3.3.2. Göz ile İlgili Benzetmeler	111
3.3.3.2.1. Bâdem, Güvercin, Katil, Mest, Mahmur, Üstâd	111
3.3.4. Gamze	112
3.3.5. Yüz, Yanak	113
3.3.5.1. Yüz ve Yanakla İlgili Tasavvurlar	114
3.3.5.1.1. Güneş, Ay	114
3.3.5.2. Gül	115
3.3.6. Ben	116
3.3.7. Hatt	117
3.3.8. Ağız, Dudak	118
3.3.10. Boy	120
3.3.11. Kulak	121
3.3.12. Çene	122
3.3.13. Sîne	122
3.3.14. Gerdan	122
3.3.15. Diğer Unsurlar	123
3.3.15.1. Bûse	123
3.3.15.2. Ayakının Toprağı	123
3.3.15.3. Söz	123

3.3.15.5. Naz, Gönül	124
3.4. ÂŞIK	125
3.4.1. Genel Olarak Âşık	125
3.4.2. Âşık İlgili Benzetmeler	127
3.4.2.1. Bülbül, Pervâne, Hüma	127
3.4.2.2. Avcı	128
3.4.2.3. Tarak	128
3.4.3. Gönül	128
3.4.4. ÂŞIĞA AİT VÜCUT UNSURLARI	131
3.4.4.1. Vücûd	131
3.4.4.3. Boy	133
3.4.4.4. Göz, Nigâh	133
3.4.4.5. Göz yaşı	133
3.4.4.6. Sine	134
3.4.4.7. Ciğer	134
3.4.5. MADDİ VE MANEVİ HALLER	135
3.4.5.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle	135
3.4.5.2. Yara	136
3.4.5.3. Cevr, Cefâ, Kahr	136
3.4.5.4. Ayrılık	137
3.4.5.5. Kan	137
3.4.5.6. Aşk	138
3.5. Rakîb (Ağyar)	138
4.TABIAT	140
4.1. KOZMİK ÂLEM	140
4.1.1. Gökyüzü	140
4.1.1.1. Genel Olarak Gökyüzü	140
4.1.1.2. Gökyüzü ile İlgili Tasavvurlar	142
4.1.1.2.1.Yaka	142
4.1.1.2.2. Tas	142
4.1.1.2.3. Zâl	142
4.1.1.2.4.Yay	143
4.1.1.2.5. Yüzük	143
4.1.1.2.6. Taş	144
4.1.1.2.7. Kubbe	144
4.1.1.2.8. Övülen	144
4.1.1.2.9. Devlet.....	144
4.1.1.2.10. Ressam	145
4.1.1.2.11. Gemi	145
4.1.1.2.12. Gam	145
4.1.1.2.13. Dolap	146

4.1.2. Yıldızlar	146
4.1.2.1. Yıldız Kümeleri.....	147
4.1.2.1.1. Kehkeşan	147
4.1.3. Burçlar	147
4.1.4. Seyyâreler	148
4.1.4.1. Zuhâl	148
4.1.4.2. Güneş	148
4.1.4.2.1. Genel Olarak Güneş	148
4.1.4.2. Güneşle İlgili Tasavvurlar	149
4.1.4.2.1. Sevgili, Aşk, Yüz	149
4.1.4.2.2. Yüzük	151
4.1.4.2.3. Mahşer	151
4.1.4.2.4. Tarak, Pençe	151
4.1.4.2.5. Tezhip.....	151
4.1.4.4. Ay.....	152
4.1.4.4.1. Genel Olarak Ay	152
4.1.4.2. Ay İle İlgili Benzetmeler	153
4.1.4.2.1. Sevgili	153
4.1.4.2.2. Ayva	153
4.1.4.2.3. Ayna, Çivi	154
4.1.5. Gölge (Zill, Sâye)	154
4.2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHURLAR	155
4.2.1. Zaman	155
4.2.2. Yıl	155
4.2.3. Mevsimler	156
4.2.3.1. İlkbahar	156
4.2.3.2. Sonbahar	157
4.2.3.2. Kış	157
4.2.3.2. Yaz	157
4.2.4. Aylar	158
4.2.4. Gün	158
4.2.5. Akşam, Gece	159
4.3. DÖRT UNSUR	160
4.3.1. Su ve İlgili Unsurlar	160
4.3.1.1. Su (Âb, Zülâl)	160
4.3.1.2. Deniz (Deryâ, Bahr, Muhît, Ummân)	162
4.3.1.3. Dalga (Mevc, Lücce)	165
4.3.1.4. Akarsu (Cuy, Cuybâr, Nehir, Enhâr)	165
4.3.1.5. Bulut (Ebr, Sehâb, Gamâm)	166
4.3.1.6. Çiğ (Jâle, Şebnem)	167

4.3.2. Toprak (Hâk, Tûrâb)	167
2.3.3. Ateş (Od, Âzer, Nâr, Şîrâr, Şeref, Alev)	168
2.3.4. Hava	169
2.3.4.1. Rûzgâr (Yel, Bâd)	169
2.3.4.1.1. Rûzgâr Çeşitleri	169
4.4. Hayvanlar	170
4.4.1. Kuşlar	170
4.4.1.1. Genel Olarak Kuş	170
4.4.1.2. Kuş Çeşitleri	171
4.4.1.2.1. Bûlbûl (Andelib, Hezâr)	171
4.4.1.2. Anka, Simurg	172
4.4.1.3. Papağan, Güvercin	173
4.4.1.4. Hûdhûd, Şahbaz, Horoz	173
4.4.1.5. Kumru	173
4.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar	174
4.4.2.1. At	174
4.4.2.2. Aslan	175
4.4.2.3. Deve, Kervan (Sarban), Fil	176
4.4.2.4. Âhû	176
4.4.3. Sürüngen, Balık ve Böcekler	177
4.4.3.1. Yılan	177
4.4.3.2. Balık	178
4.4.3.3. Pervâne, Örümcek, Sinek	178
4.4.3.4. Semender	179
4.5. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLER	179
4.5.1. Bağ	179
4.5.2. Çemen	180
4.5.3. Gül Bahçesi	180
4.6. BİTKİLER	182
4.6.1. Ağaçlar	182
4.6.1.1. Ağaç, Fidan (Nahl, Nihâl)	182
4.6.1.2. Selvi	183
4.6.1.3. Tûbâ	184
4.6.1.3. Bâdâm	184
4.6. Çiçekler	184
4.6.2.1. Sümbül	184
4.6.2.2. Gül	185
4.6.2.2.1. Gülle İlgili Tasavvurlar	186
4.6.2.2.1. Sevgili, Yanak, Yüz	186
4.6.2.2.2. Şarap, Kadeh, Saki	186
4.6.2.2.3. Güneş, Ay, Ateş	187

4.6.2.3. Gonca	187
4.6.2.4. Lâle, Erguvan	188
4.6.2.5. Yasemin	189
4.6.2.6. Şebboy	189
4.6.2.7. Nergis	189
4.6.3. Meyveler	189
4.6.3.1. Meyve	189
4.6.3.2. Meyve Çeşitleri	190
4.6.3.2.1. Kiraz, Elma, Şeftali, Hurma, Turunç	190
SONUÇ	192
KAYNAKLAR	194
İNDEKX	197
ÖZET	218
ABSTRACT	219

ÖNSÖZ

Dîvân şiiri hakkında yapılan çalışmaların çoğunluğunu karşılaştırmalı metin incelemeleri oluşturmaktadır. Şüphesiz ki kültür tarihimizin önemli kesitini teşkil eden dîvân edebiyatı hakkında doğru yargılar üretilmesinde bu edebiyatın ürünlerinin yeni harflerle araştırmacıların dikkatine sunulması son derece önemlidir. Ali Nihat Tarlan¹ tarafından ilk örnekleri verilen, Mehmed Çavuşoğlu², Harun Tolasa³, Cemal Kurnaz⁴ ve M. Nejat Sefercioğlu⁵ gibi araştırmacıların geliştirip sağlam bir yöntemle sürdürdüğü tahlilî monografiler de son yıllarda metin neşri çalışmalarını tamamlayıcı bir özellik arz etmektedir. Yukarıda anılan eserlerin tamamında araştırmacılar tahlilî monografi çalışmalarının eseri esas alıp sanatçının his ve hayal dünyası ile fikri yapısının ilmi bir yöntemle inceleyerek daha sonra yapılacak mukayese ve sentezlerle edebiyat tarihinin daha sağlıklı yazılabilmesine yardımcı olma amacını taşıdığını ifade etmektedir.

18. yüzyılda yaşamış bir dîvân şairi olan Çelebi-zâde Âsım'ın Dîvân'ı yukarıda sayılan sebeplerden dolayı ve üzerinde bir tahlil çalışması yapılmadığı için bu teze konu edilmiştir. Özellikle Nedim'in etkili olduğu bir dönemde eserler kaleme alan şairin yeri, şiirinin özellikleri ve şiir anlayışı ilmi metotlarla ortaya konmaya çalışıldı. Bu çalışma için Özge Öztekin'in *Çelebizâde Âsım Dîvân* adlı neşri esas alındı.

Hazırlanan bu tez çalışması, bilinen bir metodun ele alınmamış bir konu üzerinde uygulanmasıdır. Ali Nihat Tarlan tarafından başlatılan ve öğrencileri ile devam edip zaman içinde belli bir kalıba oturan bu metot, tezimizin esasını oluşturmaktadır.

Tahlil çalışmasının başarılı olması metnin doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bu düşünceyle ilkin dîvânının tamamı günümüz Türkçesine aktarılarak anlamlandırıldı. Daha sonra mısralardaki her kavram *Din-Tasavvuf*, *Cemiyet*, *İnsan ve Tabiat* temel başlıklarında ait oldukları unsurlara göre fişlenmiş ve tasnif edilmiştir. 2000 civarındaki fiş, tekrar tasnife tabi tutularak değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın sonundaki *İndeks* bölümünde bu kavramların dîvânda geçtiği yer gösterilmiştir.

¹ Ali Nihat Tarlan, *Şeyhî Dîvânı'nı Tetkik*, İstanbul, 1964

² Mehmet Çavuşoğlu, *Necatî Bey Dîvânının Tahlili*, (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi), İstanbul, 1966

³ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973

⁴ Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, (Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi), Ankara, 1984

⁵ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*, (Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi), Ankara, 1984

Âsım Dîvânı üzerine hazırlanan bu çalışma, tahlil metotları çerçevesinde eserden tespit ve tahlil ettiğimiz bulguları içerir. Bu çalışmanın Âsım ile ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalara ve saha ile ilgili diğer çalışmalara katkı sağlamasını umuyoruz.

Karşılaştığım zorlukların çözülmesinde yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç.Dr. Ömer DEMİRBAĞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Sercan KADAŞ

VAN/2014

KISALTMALAR

Adı geçen eser	:a.g.e
Bakınız	: Bkz.
Cilt	: c.
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler	: vd.
Farsça	: F.
Hazırlayan	: Haz.
Gazel	: G.
Hazreti	: Hz.
Kaside	: K.
Kıt'a	: Kt.
Kütüphane	: Ktp.
Milli Eğitim Bakanlığı	: MEB.
Müfred	: Mf.
Musammat	: Mu.
Nazm	: N.
Numara	: nr.
Rubai	: R
Sayfa	: s.
Tarih	: T.
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi	: DVİA
Yayımları	:Yay.

GİRİŞ

1. BÖLÜM: ÇELEBİ-ZÂDE ‘ÂSİM EFENDİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE SANATI⁶

A) ÇELEBİ-ZÂDE ‘ÂSİM EFENDİ’NİN HAYATI

18. yüzyılın önde gelen sanatçı ve âlimlerinden olan Çelebi-zâde Âsım Efendi 1865’te İstanbul’da doğmuştur.⁷

Babası Köprülü-zade Fazıl Ahmed Paşa himayesinde yetişmiş ve 2. Mustafa zamanında reis’ülkütablık yapmış olan Küçük Çelebi Mehmet Efendi’dir. Babasının Küçük *Çelebi* lakabı ile anılmasından dolayı Âsım da aynı lakabı benimsemiştir.⁸

Âsım Efendi, iyi bir eğitim görmüştür. Medrese eğitiminin yanı sıra devrinin şiir, musiki ve hattatlık alanında üstad olan âlimlerden Kazasker Abdulkadir Arif Efendi’den ders alır. Babasının Reisülkütab olması nedeniyle kendisine henüz 12 yaşında olmasına rağmen teberrüken 1697’de Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi’den icazet alarak mülazım olur.⁹ Eğitiminden sonra ilk olarak 1708’de, ise asıl müderris olarak Kenan Paşa Medresesi’ne atanır. 1713’te Dizdariye Medresesine terfi edererek burada dört buçuk yıl çalıştıktan sonra Demirkapı’daki Ahmet Paşa Medresesi ve 1719’da da Arifiye Medresesi’ne geçer¹⁰

1723’te Sadrazam Damad İbrahim Paşa tarafından vak-‘anüvis (saray tarihçisi) olarak tayin edilir. Tarihçi kimliği ile saraydaki resmi toplantılara, davetlere, Sadabad eğlencelerine, Çırağan eğlencelerine, helva sohbetlerine katılarak

⁶ Çalışma konusunun dışında olduğu için bu başlıktaki bilgiler büyük ölçüde, Abdulkadir Özcan, “Asım Efendi, Çelebizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, c.III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, 477-478; M. Cavid Baysun, “Çelebi- zâde”, *İslam Ansiklopedisi*, c.III, MEB Yay., Ankara,2011, 370-375; Özge Özetekin, *Çelebizâde Âsım Divân*, Ürün Yayınları, Ankara, 2010; Memet Abukan, *Çelebi-zade İsmail Âsım Efendi’nin Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divânı’nın Metin Karşılaştırmalı İncelemesi*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2010’ dan yararlanarak hazırlanmıştır.

⁷ Baysun ,a.g.m., 371.

⁸ Özcan, a.g.m., 477.

⁹ Salim Efendi (Haz.Adnan İnce) *Tezkiretü’ş Şu’ara*, AKM Bşk. Yay. Ankara,2005, 485.

¹⁰ Özcan, a.g.m., 477.

saray erkânı ile daha yakın ilişki kurma imkânı elde eder.¹¹ 1725'te İbrahim Paşa'nın kurduğu ve Nedim, İzzet Ali Paşa, Seyyid Vehbi, Râzî gibi şairlerin de bulunduğu ilim heyetinde görevlendirilerek Aynî'nin yirmi dört ciltlik Arapça tarihinin çevrilmesi çalışmalarına katkıda bulunur.¹² Bu arada derecesi de yükseltilerek Molla Gürani Medresesi'ne müderris olur. 1729-30'da en son dereceye ulaşarak Süleymaniye Medresesi'ne intisap eder. Vakanüvislik görevinin sona erdiği 1730-31 yılından sonra 1732'de Kudüs payesi ile Hekimoğlu Ali Paşa'nın ilk sadaretinde Yenişehir Fener Kadılığı'na tayin edilir. Bir sene kadar kaldığı bu görevden dönüşünü müteakip, kendisine altı yıl kadar yeni bir görev verilmez. 1738-39'da önce Bursa, 1744'te Medine Kadısı, 1748'de de bir sene kadar İstanbul Kadısı olur, 1757'de Ragıb Paşa'nın sadrazam olmasıyla çok önceden tanıdığı ve bilgisini takdir ettiği Âsım Efendi'yi Anadolu Kazaskerliği'ne getirir, bir sene sonra da kendisine Rumeli Kazaskerliği payesi verir.¹³

Çelebi-zâde Âsım Efendi, 30 Haziran 1759'da, Salih Efendi'nin yerine Osmanlı Devleti'nin yetmiş dördüncü şeyhülislamı olur. Hak ettiği bu makama maalesef ömrünün sonuna doğru ulaşmış olan Âsım Efendi bu görevde ancak "sekiz ay" kalabilir. Ömrünün son demlerinde rahatsızlanır ve bir ay süren hastalığından sonra "16 Şubat 1760" tarihinde vefat eder.¹⁴ Cenazesi kayınpederi Hekimbaşı Ömer Efendi'nin İstanbul'da Molla Gürani'de yaptırdığı medresenin bahçesine gömülür.¹⁵

¹¹ Özge Öztekin, *Çelebizade Âsım Dîvân*, Ürün Yayınları, Ankara, 2010, 2.

¹² a.g.e., 2.

¹³ Baysun, *a.g.m.*, 373.

¹⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*. (Haz. İsmail Özen), c. III, 43.

¹⁵ Özcan, *a.g.m.*, 478

B) ÇELEBİ-ZÂDE ‘ÂSİM EFENDİ’NİN ESERLERİ

1. DÎVAN

Âsım Dîvânı bir kere 1268’de Ceride-i Havadis Matbaası’nda basılmıştır. Bu Dîvân şiirlerinin tamamını ihtiva etmez. Dîvânın İstanbul ve Ankara’da pek çok yazma nüshası da mevcuttur. Şairin kendi eliyle düzeltilmiş ve bütünlenmiş yazma bir Âsım Dîvânı ise Bayezıd Kütüphanesi’ndedir.¹⁶ Âsım Dîvânı, 13 nüshasından dokuzunun karşılaştırmaya esas alınarak 2010’da Dr. Özge Öztekin tarafından yayımlanmıştır. Aynı yıl Memet Abukan, dîvânın çeşitli nüshalarını karşılaştırarak yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Bu iki kaynak bizim de tez çalışmasında kaynak aldığımız eserlerdir.

Dîvânın nazım şekilleri ve içeriğine ilişkin değerlendirmeleri ilgili bölümlerde yeri geldikçe yapacağımızdan burada ayrıntıya girmeye lüzum görmüyoruz.

2. MÜNŞE’AT

Ulemadan Lütfullah Efendi tarafından toplanarak 1869’da İstanbul’da basılmıştır. Eserdeki 234 parça yazının çoğunu Çelebi-zâde kendisi yazmış. Lütfullah Efendi kaleminden çıktığı anlaşılan bazılarını da tashihten geçirmiştir.

3. TARİH

Raşid Târihi’ne zeyl olarak yazılmıştır. Âsım, Raşid’in eksik bıraktığı yerden devam ederek tarihine 3 Temmuz 1722’den 29 Temmuz 1729’a kadar meydana gelen olayları kaydetmiştir. Beş hattı hümayun, dört fetva sureti Osmanlı –İran anlaşmasının tam metni de eserde yer almaktadır. Damat İbrahim Paşa’nın talimatıyla kaleme alındığı için eserde sadrazamın övgüsü dikkati çeker. Ancak iştirak ettiği merasimi oldukça mufassal yazması ve gördüğü vesikaların bazılarını aynen alması, eserin kıymetini artırmaktadır.¹⁷ Âsım Efendi vak’anüvis olduğu için zaman zaman devlet yönetimindekileri eleştirmekten kaçınmamış, ancak sadece

¹⁶ Öztekin, *a.g.e.*, 8.

¹⁷ Baysun, *a.g.m.*, 374.

dönemin parlak yönlerini yansıtmıştır.¹⁸ Eserin 1740 ve 1865 yıllarında iki baskısı yapılmıştır.

4. ACÂ'İBÜ'L-LETA'İF

Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın emriyle Hoca Giyaseddin Nakkaş'a ait Farsça Hıtay seyahatnamesinin çevirisidir. Eser, 1419 yılında Herat'tan Hıtay'a elçi giden ve 2 sene 15 gün sonra Herat'a dönen Hoca Giyaseddin Nakkaş'ın yolculuğunu anlattığı günlüklerinden oluşur. 1912'de İstanbul'da Ali Emiri'nin bazı ilave ve açıklamalarıyla basılır.

Ayrıca Müstakim-zade Âsım'a ait bir Mevlid-i Şerif'in olduğunu söylüyorsa da, böyle bir eserin ismine diğer kaynaklarda rastlanmamıştır.¹⁹

C) ÇELEBİ-ZÂDE 'ÂSİM EFENDİ'NİN SANATI

Âsım hakkında edebiyat tarihlerindeki yaygın görüş, şiirde Nabî ve Nedim gibi iki önemli ekolün takipçisi olduğu, ancak daha çok tarihiyle anıldığı yönündedir. Şiirinde genel anlamda Nabî'nin fikri ve anlamı ön plana çıkaran hikemî üslûbunu benimseyen bir şair olduğu, ancak bazı gazellerinde zarif ve samimi ifadeleriyle Nedimâne tarzın özelliklerinin de bulunduğu söylenebilir. Daha ziyâde gazelleriyle tanındığı, iyi bir şair olmakla birlikte sanatını yeterince geliştirme imkânı bulamadığı ifade edilmektedir.²⁰

Âsım'ın yukarıda da ifade edildiği gibi şiirindeki anlam ve fikir unsurunun ön planda olmasıyla tebliğî (hikemî, didaktik)²¹ bir üslûbu benimsediği söylenebilir. Ancak 17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı özelliklerinin belirgin olarak görüldüğü Sebk-i Hindî tarzı -Âsım'ın da içinde sayıldığı- Nâbî takipçisi sanatçılar üzerinde etkili olmuştur.²² Sebk-i Hindî'nin Âsım'ın şiirlerinde görülen en belirgin özelliği ayrıca bir içerik unsuru olarak da kabul edilen *üslûb-ı muâdele*dir.²³ Bu

¹⁸ Özcan, a.g.m., 477

¹⁹ Özcan, a.g.m., 478.

²⁰ Öztekin, a.g.e., 11.

²¹ Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemini-zâde Mustafa Sâmî Dîvân*, Kalkan Matbaası, Ankara, 2004, 13.

²² a.g.e., 14.

²³ İsrail Babacan, *Klasik Türk Şiirinde Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, 447.

üslûbun yapısı şöyledir: *Mısrâ-ı mâkul* ya da *pîş-mısra* denen ilk mısra soyut düşüncenin dile getirildiği mısradır. *Mısra-ı mahsus* ya da *mısra-ı berceste* denen ikinci mısra ise somutlaştırmanın yapıldığı mısradır. İki mısra arasında bağlantıyı sağlayan ise teşbih, telmih, leff ü neşr ve hüsn-i talil gibi sanatlardır.²⁴ Âsım fikirlerin daha öz ve etkili ifadesinde bu tekniğin olanaklarından sıklıkla faydalanma yoluna gider. Aşağıdaki beyitlerde şairin daha çok leff ü neşr ve teşbih sanatlarını tercih ettiği görülmektedir.

Mevsim-i firkatde sūz-ı dil olur elbet ‘ıyān
Zulmet-i şebde ziyā-yı nār kendin gösterür
Luḫfu dil-dārîñ nihāndır tîġ-i cevri der-miyān
Büy-ı gül pinhāndır ammā ḫār kendin gösterür (G.10/3,4)

Perişānlık nizām-ı hāl kaydından gelür yoḫsa
Ümîd-i sūdu nā-būd eyleyen bîm-i ziyān çekmez (G.20/3)

Sebk-i Hindî'nin Âsım'ın şiirlerinde tespit ettiğimiz diğer özelliği de az sözle çok şey ifade etme çabasının bir ürünü olan alışılmamış bağdaştırmalara yer vermesidir. Soyut kavramların somutlaştırıldığı tamlamalar biçiminde olan bu yapılarla, birbiriyle ilgisi bulunmayan sözcükler, bir araya getirilerek anlamını ancak şairinin bilebileceği şiirler meydana getirilmektedir.²⁵ Aşağıdaki beyitlerde geçen *rişte-i endişe-i bârîk*, *dimâġ-ı hâhiş*, *pençe-i hayret*, *kuhl-ı işve*, *zükâm-âlūd-ı hicrân* Âsım Dîvânı'nda geçen alışılmamış bağdaştırma örnekleri olarak verilebilir.

Ey kalem var ise bir müy-ı miyān fikrindesin
Rişte-i endişe-i bârîk nāl olmuş saña (G.1/6)

Dimâġ-ı ḫâhişim ġayet de nāzıkdir benim ‘Âşım
Zükâm-âlūd olur ye’siyle büy-ı imtinān çekmez (G.21/6)

Zîynet-i zâhir kemāl erbâbına noḫşān virir
Pençe-i hayretdir eşḫâb-ı derûnuñ şānesi (G.83/5)

²⁴ a.g.e., 316.

²⁵ Kutlar, a.g.e., s.11.

*Kuĥl-ı ‘işve ĥāk-pāy-i çeşm-i fettānıñ seniñ
Nāz u ŝıve bŭse-çĭn-i țarf-ı dāmānıñ senin*

*Herkesin var bŭy-ı vuŝlatdan dimağında eşer
Bir benim ancak zŭkām-ālŭd-ı hicrānıñ senin (G.39/5,6)*

Âsım'ın şiirlerinde zoraki kavramlardan ve abesiyetten uzak; kolay anlaşılır bir ŭslup gŭrŭlŭr.²⁶ Arapça ve Farsçaya hâkim olmakla birlikte yoğun olarak bu dillerden yararlanmaz. O, daha çok sade şiirler yazma yolunu seçmiştir. şiirlerinde konuşma dilinin özelliklerinden faydalanmıştır. Deyimlere, atasözlerine ve halk söyleyiŝlerine zaman zaman yer vermiştir.

Gŭrŭnce cām-ı meyi tende kaynadı ĥānum

Henŭz kendime meŝrepce yār-ı cān buldum (G.51/6)

Cihānı ol ĥadar teng itdi başına ‘adŭnuñ kim

Fezā-yı lā-mekān ŝanur beyāz-ı ĥalka ‘i mimi (T.6/2)

Feyz-i ‘aşkıyla cihānda kesb-i ŝān itsem gerek

Bir zamān dillerde nāmım dastān itsem gerek (G.36/1)

Ey țabiyyet ‘illet-i dil derd-i ‘aŝkıñ neyledi

Baĥ hele baĥ ‘Âşım -ı iŝkeste-rengiñ ĥāline (G.72/5)

Âsım, özellikle Nedim’le gelişme imkânı bulan Mahallîleşme akımının özelliklerine uygun olarak yaşadığı dönemi şiirinde yansıtmaktadır. Lâle Devri diye anılan zaman diliminin tarihi ve sosyal gelişimini Âsım'ın şiirlerinde takip etmek mümkündür. Gazel ve kasidelerinde İstanbul’un mevsimlerini, semtlerini, ramazanlarını, düğünlerini, bayramlarını, cami, çeşme, saray, kasır ve yalılarını tasvir etmiştir.²⁷

Çamlıca seyri mŭkerrerdır Hıŝār ise ba‘îd

Necm-i baĥtım gidelim gel bārī Sā‘d-ā-bād'a dek (G.43/4)

²⁶ E.J.W.Gibb, *Osmanlı şiir Tarihi*, c.III-IV, Akçağ Yay. Ankara, 1999, 320.

²⁷ Abukan, *a.g.e.*, 19.

*Nev-baharın gerçi seyr-i gülşen ü sahrası var
Zevk-ı serma'nın veli andan dahi a'lası var*

*Gördü çün kim Üsküdarında zamân-ı şayfda
Şüyu 'izzetde olub âb-ı hayâtîñ tev'emi*

*Nâmına dinse Gümüşşüyu revâdur ol kadar
Yoluna dökdü anı icrâ edince dirhemi (T.19/9,12)*

Vakanüvislik mesleğinin getirdiği duyarlılık, devlet adamlığı yaptığından saraydaki gelişmeleri yakından takip etme imkânı bulmanın avantajıyla kaleme aldığı tarih manzumelerinde; fetih, anlaşma, cülus ve vezaret gibi konularda verdiği bilgiler dönemin tarihi gerçeklerinin anlaşılmasında yol gösterici niteliktedir. Aşağıdaki beyitte Âsım, Sultan Mahmut Han'ın cülûsunu büyük bir övgüyle kaleme almıştır. Bu da Âsım'ın şiirlerinin dönemim toplumsal özelliklerini yansıtmaları açısından önemli bir özelliğe sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Hamdli'llah âfitâb-ı nev-fulû'-ı salţanat

Kıldı taht-ı burc-ı iqbâle sa'âdetle cülûs(T.23/1)

Âsım, dîvân şiirindeki nazire geleneğinin güçlü bir sürdürücüsüdür. Fuzulî, Nef'î, Nâbî, Nedim, İzzet Ali Paşa, Râşid, Râgıp Paşa, Kavsî, Nâmî gibi sanatçıların şiirlerini tanzir etmiştir²⁸. Onun üslûbunu etkileyen dîvân şairlerinin başında şüphesiz Nâbî gelmektedir. Dîvânında ona nazire olarak yazılmış şiirler bulunmaktadır. Nâbî'nin "üstine" redifli gazelini aynı ölçü, kafiye ve redifte tanzir ettiği şiiri bu örneklerden biridir.

Bî-derd ta'nı ço dil-i bî-çârem üstine

Merhem yerine koyma nemek yârem üstine

...

Mîñâ-yı kalb-i 'Âşım-ı şeydâ şikestedir

Zihnâr başma şîşe-i şad-pârem üstine (G.73)

Şiirlerinde Nedim'i takdirle anarak onun şiirlerine nazireler yazmıştır. Sayıca fazla olmayan gazelinde Nedim'in şuh ve canlı edasının izlerini görmek mümkündür.

²⁸ Öztekin, a.g.e., 17.

*Gülden uçmuş reng gelmiş rûy-ı al olmuş saña
Müşk-i Çini nâfeden çıkmış da hâl olmuş saña*

*Bir yere gelmiş şabâh-ı ıyd ile bād-ı bahār
Biri sine biri nuṭk-ı bî-mecāl olmuş saña*

...

*Kābil-i tanzîr olmazken Nedim'in nazmı hiç
'Âşimā bilmem neden fikr-i muḥāl olmuş saña (G.1/1,2,7)*

*Bāde-nüşān-ı hevādan zümre-i zühhāda dek
Eylemişdür şimdi bir 'ayyār tersā-zāde dek*

*Şu'le-i āvāz-ı muṭrīb cānına kār eyleyüb
Nāle-i ney çıkdı bām-ı perde-i feryāda dek (G.44/1,2)*

Âsım, şiir ve şair hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuş, kendi şiiri hakkında da düşüncelerini ifade etmiştir. Yer yer fahriye edası taşıyan bu beyitlerdeki düşüncelerin bazıları şöyledir:

İzzet Ali Paşa'nın şiirlerinin övgüsünde kaleme alınan müzeyyel bir gazelde güzel şiire ulaşmada samimiyetin önemine değinilir. Şairin yapmacıklık ve ilmin nakdini elde etmekten uzak olmasıyla güzel şiirin mükün olduğu vurgulanır.

*Tekellüf ber-ṭaraf kîse tehîdir naḳd-i dāmenden
O rengin şi're her kim zer-nişār-ı āferin olmaz (G.24/8)*

Şiir sanatının gelişimini yönetici sınıfının üstün vasıflı olmasına bağlar. Çünkü kendisi gibi nüktedanların pirinin kalemi bile onun niteliklerini yazmaktan yana yetersizdir. Şairlerin yeni şiir meşklerinin her bir noktası Örfi ve Rükna'nın gönlündeki dağ gibidir.

*Sen ol düstür-i a'zamsiñ ki tavşifînde 'âcizdür
Zebân-ı ḥāmesi 'Âşım gibi bir nükte-pirānuñ*

*Ḥuşşā devletiñde meşk-i şi'r-i tāze etdikçe
Olur her noḳtası dāğ-ı dili Örfi ve Rüknañ (K.8/28,29)*

Dönemin âlimlerinden olan Mahmûd Efendi-zâde için yazdığı bir müzeyyel gazelde ise dîvân şiirinde eserlerin arz edilmesi geleneğinin nasıl olması gerektiğini belirtir. Buna göre şair, şiirinin sermayesini fazilet sahibine arz etmelidir. Çünkü bilgi sahiplerine ondan başka yardımcı olmayacaktır.

Metâ'-ı nazmıñı 'arz it dilâ bir fâzıl-ı dehre

Ki andan ğayri ehl-i dānişe yâr u mu'în olmaz (G.25/6)

Bir şairin söylediği güzel sözlerin lezzetinin farkına ancak söz dinledikçe varacağını ifade eder (G.48/3). Sözlerinin itibarı kalmayan bir şairin yeteneğini geliştirmesi mümkün olamaz (G27/5). Atlas kumaşa benzeyen şiirlerin bayram zamanı için saklandığını belirtilerek memduha sunulan şiirin üstün nitelikli oluşuna işaret edilir (K.5/28). Muamma beyitlerinde şairlerin amaçlarının sadece bir isim olduğu vurgulanır (G.58/1).

1.DİN-TASAVVUF

1.1. Din

1.1.1. Allah

Dîvân şairlerinin köklü bir İslâmî bilgiye sahip olmaları ve yaşadıkları dönemin şartları düşünüldüğünde, onların şiirlerinde Allah'a geniş olarak yer vermelerinin nedeni kendiliğinden ortaya çıkacaktır.²⁹ Böyle bir birikim ve hayat düzeninin etkisiyle Âsım Dîvânı'nda da Allah mefhumuna, O'nun isim ve sıfatlarına çokça tesadüf edildiği görülmektedir. Âsım, Dîvânı'na klasik dîvân tertibine uygun olarak münacatla başlamıştır. Bu münacat yaygın olanın aksine rubaidir. Ayrıca bir rubâi (R.12) ve kıt'a (K.9) da münacat özelliği göstermektedir.

Âsım, Allah adını değişik şekilleriyle şiirine taşımıştır. Dîvânda daha çok *Hak ve Huda* şeklinde geçmektedir. Bunların dışında *Rab, Mevlâ, Te'âla'llâh, Hazret-i Bârî Hudavend, Hâlik, Mennân, Girdigâr* gibi isim ve sıfatlarla da anılmaktadır. Âsım, şiirlerinde Allah'tan bahsederken en çok onun rahmet sıfatını vurgulamış, kulun günah ve cürümleri karşısında onun affediciliği üzerinde durmuştur.

Dîvân'da Allah, daha çok memduha yapılan dua vesilesiyle anılmıştır.

Cenâb-ı Haş zamân-ı haşre dek şadr-ı sa'âdetde

Seni bağışlasun hünkâre anı halk-ı devrâne (K7/30)

Hüdâ zât-ı şerîfîn şadr-ı devletde idüp dâ'im

Anuñ dergâhına yol virmesün âfât ü ekdâre (G.79/10)

Bazı beyitlerde memduhu Allah'ın gölgesi olarak vasıflandırır:

Yek kalem-rev sâz-ı heft-iklim-i zıllı-ı Girdigâr

²⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 1995, 35.

‘Ālemin şāhen-şehi Sulţan Aĥmed Ĥan gelür (K4/8)

Biĥamdillah buldı ĥüsn-i tedbiriñle istiĥkām

Binā-yı devlet-i pāyendes-i ol zıll-ı Mevlā’nuñ (K.8/23)

Hz. Muhammed’in vasıflarını anlatırken onun Allah’ın cemâlinin aynası olduğu ve isimlerinin tamamına mazhar olduğunu vurgular:

Āyine-i cemāl-i Perverdigār-ı ‘ālem

K’oldur tamām mazhar esmā-yı Girdgāre (K.1/12)

1.1.2. Melekler

Âsım Dîvânı’nda meleklerle ilgili iki beyit bulunmaktadır. Bir mâbedin yapılışı için yazdığı tarihte geçen aşağıdaki beyitte, halk arasındaki meleklerin kanatlı olduklarına dair inanişâ işaret etmiştir:

Ferşe ĥacet yoĥ döşenmişdür zemîninde anıñ

Sāye-i bāl-i melâ’ik müvce-i naĥş-ı cibāh (K.27/16)

1.1.2.1. Cebrâil

Dört büyük melekten sadece Cebrâil’in ismi geçmektedir. Bir beyitte yukarıda belirtilen meleklerin kanatlı olması inancı doğrultusunda Cebrâil’in kanadı ile sevgilinin hattı arasında benzerlik kurmuştur:

Ĥaĥ-ı şeb-reng şanma zāhir oldu rû-yı dilberde

Nişân-ı şeh-per-i Cibrîldür mâh-ı münevverde (G67/2)

1.1.3. Kutsal Kitaplar

İslâm dîninde dört kutsal kitap olarak anılan Kur’an, İncil, Zebur ve Tevrat’a inanmak iman esasları arasında sayılmaktadır. Âsım da iman esasları arasında sayılan bu kitapların hak olduğunu tasdik etmektedir.

Ben bu da‘vāma şıdĥuma iderim

Pîş-gāhuñda dört kitāba yemin (Kt.1/2)

Âsım Dîvânı'nda kutsal kitaplardan sadece Kur'an'ın ismi geçer. Sultan Ahmet için yazdığı bir methiyede onun zühdünün feyziyle ülkenin her bir köşesinden Kur'an sesinin duyulduğunu ifade eder.

*Tāc-dār-ı müttakî kim feyz-i zühdiyle anuñ
Gūşa her bir kûşede āvāze-yi Qur'ân gelür (K.4/13)*

1.1.4. Ayet ve Hadisler

Âsım Dîvânı'nda iktibas edilen ayet yoktur. Kamer Sûresi'nde geçen Hz. Muhammed'in Şakku'l-kamer mucizesine işaret edilir (K/116). Övülen/sevgilinin nitelikleri verilirken Hz. İsa'nın Maide Suresi 110. ayetinde *ölüleri nefesile diriltme* mucizesine de telmihte bulunulur.

Âsım Dîvânı'nda iki yerde “*Kabrimi ziyaret ederse şefaati ona vacib oldu*” hadisine yer verilmektedir (Kt.7,8).

1.1.5. Peygamberler

1.1.5.1. Hz.İsâ

Dîvânda *İsâ ve Mesih* isimleriyle geçen Hz.İsâ, ölüleri diriltten ve hastalara şifa veren nefes mucizesi ile işlenmiştir. Memduhun sözleriyle ölü gönülleri dirilttiğini ifade ederek onun bu özelliğiyle adeta Hz.İsâ'nın mucizevi nefesini yeniden canlandırdığı üzerinde durur.

*Nice dil-murde-i endühı bir sözle ider ihyâ
Anuñ her nuṭku gūyâ hem-dem-i enfās-ı 'İsâdur (K.18/10)*

*O taḥrîr-i fezâ 'il-pîşe kim nuṭk-ı revân-baḥşı
Dem-â-dem eyler ihyâ mu'ciz-i enfās-ı 'İsâyı (T.36/4)*

Aşağıdaki beyitte ise övülenin cansız varlıklara can veren özelliği ile Hz. İsa'ya benzeyen nefesinin doğanın canlanmasına vesile olan ilkbahar rüzgârını andırdığını ifade eder.

*Yine hep tâze cân-bağış eyleyüp eşbâh-ı ezhâra
Nesîm-i nev-bahâr andurdı enfâsın Mesîhânuñ (K.8/2)*

1.1.4.2. Hızır

Ku'an-ı Kerim'de Kehf Suresi 71-78. ayetler arasında anlatılan Hızır, peygamber veya veli olduğu kesin ifade edilmeyen bir kişidir. Dîvân şiirinde Hızır ismi ab-ı hayat ile işlenmiştir. Buna göre Hızır ve İlyas ölümsüzlük suyu olarak bilinen ab-ı hayatı arayıp bularak içtikleri için ölümsüzlük kazanmış karada ve denizde zor duruma düşen insanların yardımına koşmaktadır. Âsım Dîvânı'nda da Hızır ab-ı hayat ve yardıma koşmasıyla anılmıştır.

Sultan Ahmet Çeşmesi için yazdığı bir tarihte padişahın yaptırdığı her bir çeşmenin adeta Hızır'ın ölümsüzlük suyu olduğunu söyler.

*Eyleyüp hükmin revân yapturdu nice çeşme kim
Her birinüñ şüyü oldu âb-ı Hızırnî tev'emi (T.17/8)*

Ali Paşa'nın sadrazamlığı için yazdığı tarih manzumesinde ise fitne tufanına dönen dünyayı *Hızır'ın yardımı ile* irşad ettiğini ifade eder.

*Hüdâvenda cihân tûfân-ı fitneyle bir olmuşken
Şehen-şâh-ı zamânı Hızır-ı tevfiķ eyleyüb irşâd (T.25/13)*

1.1.4.3. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman, Hz. Davud'un oğlu ve varisiydi. Ondan sonra peygamber olmuştur. O, hem peygamber hem hükümdardı ve *“ona her şey bolca verilmişti”*³⁰.

³⁰ Neml 27/16.

Dîvân şiirinde çoğunlukla zenginliği ve hükümdarlığı ile mührü ve Belkıs dolayısıyla işlenmiştir.Âsım Dîvânı'nda da hükümdarlığı ve mührü ile ilgili olarak anılmıştır.

Damat İbrahim Paşa için yazdığı bir tarihte Hz. Süleyman'ın veziri Âşaf'a da telmihte bulunarak kendisi gibi bir vezire sahip olması durumunda mührüne ihtiyaç duymayacağını söyler.

*Böyle olsaydı Süleymân-ı nebînüñ Âşafi
Hâtemi girmezdi bi-şek keff-i dîv-i esvede (T.2/5)*

Bir kasidede, hükümdarı Hz. Süleyman'a vezirini de Âşaf'a benzetir (K.3/14).

1.1.4.4. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ, Allah'ın kelamını vasıtasız olarak işittiğinden kendisine Kelimullah denmiştir. Tek beyitte yukarıda ifade edilen Kelim sıfatıyla, Tur Dağında Allah ile konuşup onun tecellisine mazhar olması dolayısıyla işlenmiştir.

*Kelîm-i dil nice tâb-âver-i târ-ı celâl olsun
Tecellî-i cemâlınden olurken kûh şad pâre (G.77/2)*

1.1.4.5. Hz.Nûh

Hz.Nûh, dîvân şiirinde genellikle tufan ve uzun ömür ile birlikte işlenmiştir. Dîvânda uzun ömürle ilgili geçen beyitlerin ilkinde övülenin ömrünün Nûh peygamber kadar uzun olması istenerek dua edilmektedir. Diğer beyitte ise âşıkların çektiği hicran günlerinin gün hesabından sayılması durumunda ömürlerinin Nûh'tan fazla olacağı ifade edilir.

*Muvaffâk eyleyüp her hâlde şadr-ı kerem-kârı
Vere Hağ 'ömr-i Nûh u Hüsrev-i Nüşîrevân-zâda (K.5/29)*

Hezārān sāl olurdu ‘ömr-i ‘āşık Nūḥdan efzūn

Eğer kim rûz-ı hicrân şaylaydı gün ḥesâbında (K12/4)

Nûh tufanına işaret edilen bir beyitte ise övülenin ihsanının fazlalığı ile söz konusu olay arasında ilgi kurulur.

Baḥr-i zehḥâr-ı kerem kim kaṭre-i iḥsânınuñ

Mişlini erbâb-ı dāniş Nūḥ tūfânın bulur (K19/15)

1.1.4.6. Hz. Muhammed

Son din İslâm’ın tebliğcisi ve son semâvi kitap Kur’ân-ı Kerîm’in verildiği son peygamberdir. Âsım, dîvânındaki iki kaside, bir musammat ve iki kıt’asında Allah Resul’üne olan muhabbetini dile getirmiştir.

O, Kur’an’da “âlemlere rahmet” olarak nitelendirilmiştir.³¹ Âsım da bu özelliğine telmih yaparak onu, uçsuz bucaksız bir rahmet denizine benzetir.

Deryâdur velîkin baḥr-ı muḥîṭ-i rahmet

Olmaz kemâline hiç pâyân yaḥûd kenâra

Allah Teâlâ bir ayetinde şöyle buyurmuştur: “Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız O’na çok ağır gelir. O, size karşı çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.”³² Âsım da sık sık günahlarının affını Hz. Muhammed’in hürmetine ister ve ondan mahşerde kendisine şefaet etmesini diler.

İtmezse Ḥaḳ ‘inâyet ya ḥazretiñ şefâ‘at

Düşmez ümîd-i cennet öyle tebâh-kâre (K. 1/25)

Hele ḥâlim benim gâyet tebeddür

Olursa senden olur baña dermân (M. 1/4)

³¹ Enbiya 21/17.

³² Tevbe 9/128.

Âsım, dîvândaki birinci naatta, Hz. Muhammed'in mucizelerine de yer vermiştir. Aşağıdaki beyitte *şakku'l-kamer mucizesine* işaret ederek bir parmağı ile ayı ayva gibi iki parçaya ayırmanın mucize olduğunu ifade eder.

*Yerden göğe bakılsa mu'ciz degül mi kalmağ
Bir parmağ ile mâhı ayva gibi dü pâre (K.1/16)*

Hz. Peygamber'in mucizelerinden biri de Tebuk gazvesinde parmaklarından su akıtmasıdır. Âsım, onun elinden akanın su değil nur olduğunu ifade eder.

*Nür oldı pertev-efşân ser-pençe-i mihreden
Âb-ı revân değıldür destinden âşkâre (K.1/17)*

1.1.5. Dört Halife (Çâr-yâr)

Dört Halife olarak adlandırılan Hz. Muhammed'in yakın arkadaşı ve vefatından sonra İslam devletinin halifesi olan sahabelerden sadece Hz. Ömer ve Hz. Ali bilinen vasıflarıyla ele alınmıştır.

Dîvânda Faruk ismiyle geçen Hz. Ömer, adeletli hükümdar sıfatıyla bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

*Ma' deletde sîret-i Fârûkı ihyâ eyleyüb
Zühdini şādân kıldı rûh-ı İbn-i Edhemi (T19/3)*

Hz. Ali, Haydar ismiyle ve kılıcı Zülfikar dolayısıyla işlenmiştir (T5/1). Bir beyitte ise padişahın hizmette ve ikramda Hz. Ebubekir, Ömer ve Osman'ın yolundan gittiği ifade edilir (K7/14).

1.1.6. Kaza ve Kader

Allah'ın ezelden ebede kadar olacak şeylerin zamanını ve yerini, niteliklerini ve özelliklerini önceden bilmesi ve takdir etmesine kader; Allah'ın ezelde bildiği şeyleri zamanı gelince yaratmasına kaza denir.³³

³³ Hayrettin KARAMAN vd. *İman ve ibadetler.İlmihal*, c.I, TDV Yay., Ankara 2004, 60.

Kader inancı, her işi Allah'tan bilip onun takdirine teslim olmayı gerektirir. Âsım, da buna uygun olarak her işini Allah'tan bilenin talihini ayıplamayacağını ifade eder.

*Bilen her kârı Hâkdan tâli' in zemm eylemez zîrâ
Hüdâvende olur râci' şikâyet kethüdâsından (G.57/2)*

Âşığın gönlü sürekli sevgilinin ayrılık ateşiyle yanar. Şair bunun sebebinin ezelden tayin edildiğini, göğsüne gönül yerine ateş konulduğunu ifade eder.

*Encümengâh-ı ezelde 'aşka kâbildür diyü
Âteş-i sūzân komışlar sîneme dildür diyü (G.66/1)*

Âşığın perişan olmasının nedeni ezelden saç ile adeta ikiz olarak yaratılmasıdır.

*Misâl-i hâb-ı 'âşık tev'emânız zülf-i dil-berde
Bize rûz-ı ezelden kısmet olmuşdur perîşânlık*

Kaza ve kader, bazı beyitlerde övülenin fethettiği ülkeleri yeniden yapılandırmasını işaret etmek amacıyla mimar olarak nitelendirilmiştir.

*Yine mimâr-ı ter-dest-i kazâ bâzû-yı hikmetle
Harâb-âbâd-ı iklîm-i cihânı kıldı nev-bünyâd (T.30/2)*

*Bu bir hengâm-ı hurremdür ki mişlin kılmadı peydâ
Serây-ı kevne mi' mâr-ı kader vaz' ideli bünyâd (T.25/2)*

Kazâ aşağıdaki beyitte övülenin sıfatı olarak kullanılmıştır.

*Seyf-i bâzû-yı kazâ Hâzret-i Şadr-ı a'zam
Ki ne geldi ne gelür dehre anîñ gibi vezir (T.1/1)*

1.1.7. Âhîret ve İlgili Mefhumlar

1.1.7.1. Âhîret

Terim olarak âhîret, İsrâfil'in Allah'ın emriyle kıyamet kopması için Sûr'a ilk defa üflemesiyle başlayacak olan ebedi hayata denir.³⁴ Dîvânda âhîret, ukbâ ismiyle geçerek insanların eninde sonunda tanışacakları bir âlem olarak tanıtılmaktadır.

Bezm-i fânî olarak ifade edilen dünya hayatında ağlayan kişinin ahirette güleceği ifade edilir. Ayrıca uykusunda ağlayan kişinin uyanırken güleceği söylenerek dünyanın geçiciliğine işaret edilir.

*Olur 'uqbâda handân bezm-i fânîde olan giryân
İder bî-dâr olunca hande kim ağlarsa hâb içre (G.71/5)*

Kur'an'ın pek çok ayetinde dünyanın geçiciliği, ahiretin ise kalıcı ve ebedi olduğu ifade edilmektedir. Bunu sağlamanın yolu ise dünya hayatının sevgisinden vazgeçmektir. Şair mal ve hesap derdinde olan mevki, makam sevdalılarının ne dünyada ne ahirette rahat bulacağını belirtir.

*Yâ cem'-i mâl derdi yâ hesâb derdi kaydıyla
'Aceb câh ehli râhat mı bulur dünyâda 'uqbâda (G.70/3)*

1.1.7.2. Kıyamet, Sûr

Kıyamet, evrenin düzeninin bozulması, her şeyin alt üst edilerek yok olması, yok olan ve ölen şeylerin yeniden yaratılıp diriltilecek ayağa kalkması ve mahşere doğru yönelmesi demektir.³⁵ Bir beyitte geçen geçen kıyamet, dîvân şiirinde kargaşanın olduğu bir zaman dilimi olarak düşünülmüştür. Şair, sevgilinin vuslatına erilen gecenin sabahının kıyamet hengâmesine benzeyeceğini ifade eder.

*Hoşâ o va'd-i şebân-gâh-ı vuşlat-ı ferdâ
Ki şubhu tev'em-i hengâme-i kıyâmet ola (G.75/4)*

³⁴ a.g.e, 100.

³⁵ a.g.e, 121.

Kıyamet ile ilgili olarak “sûr” da bir beyitte geçmektedir. Elçi Han için yazılan bir kasidede, onun devrinin hafızasında fitnelerin adeta uyuduğunu, sur ile uyanmalarının kaçınılmaz olduğu ifade edilir.

*Gunüdedür o kadar fitne devr-i hıfzında
Ki nefh-i şûr ile bîdâr olmak emr-i muhâl (K.10/10)*

1.1.7.3.Yecüc

Kıyamet’in yaklaşmasıyla yeryüzünde çıkarak bozgunculuğa neden olacak bir kavimdir. Kur’an-ı Kerim’de Zulkarneyn peygamber kıssasında bu kavimden söz edilmektedir.

Bir beyitte İskender’in Yecüc kavmiyle olan mücadelesine telmih yapılarak; övülenin kılıcını İskender’in bendi gibi kullandığı, düşmanların Yecüc’e benzeyen gürültüsünü engellediği ifade edilmiştir.

*Çeküp şemşîri sedd-i âhenîñ mânend-i İskender
Yolun bendi eyledi Ye ’cüc-i şûr-engîz-i a’ dānuñ (K. 7/15)*

1.1.7.4. Haşr, Mahşer

Haşır, dağınık olan şeyleri toplayıp bir araya getirmektir. Mahşer ise bunların toplandığı yerdir.³⁶ Haşır, beyitlerde genellikle övülene edilen duâ vesilesiyle ve “*haşre dek*” tabiriyle kullanılır.

*Haşra dek tahtında ānı müstedām itsün Hüdā
Kim anıñla dîne kuvvet rüy-ı ‘arza an gelür (K.4/37)*

*İde Allāh şadr-ı a’ zamı tā haşre dek dā ’im
Sadāretde şehensāh-ı cihān-bāññ rikābında (K.11/23)*

³⁶ Hasan Akay, *İslami Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay., İstanbul,2005, 405.

Şair, Hz. Muhammed'in kabrine dâhil olmayı böylelikle onun gölgesinde haşrolmayı ümit eder.

Ol kemterin daḥîl-i ravzañ ümîd ider kim
Sâyende ḥaşr olub da yanmaya tâb-ı nâra (K1/27)

Bazı beyitlerde haşır sözcüğü sabahla birlikte kullanılmıştır. Buna göre dünya hayatı, geceye veya uykuya benzetilirken; haşır, yeni bir günün başlangıcına, sabaha benzetilir. Aşağıdaki beyitte gece ibadeti yapanların haşrin sabahında rahatlayacağını ifade eder.

Olan şeb-zinde-dâr eyler şabâḥ-ı ḥaşrde ârâm
Şebân-ki menzil olsa şubḥ-dem râḥat ider âdem (G.50/2)

1.1.7.5. Mîzân

Mîzân, mahşer gününde iyilik ve kötülüklerin tartılacağı terazidir. Bir beyitte şair, Hz. Muhammed'den kendisine şefaathetmesini dilerken haşır gününde mîzânda hatalarının bütün dünyadaki halkın günahından daha ağır olduğunu ifade eder.

Mîzânda rûz-ı ḥaşr benim mâ'şiyetlerüm
Bâr-ı günâh-ı ḥalḳ-ı cihândan girân olur (K.2/23)

1.1.7.6. Âhir Zamân

Bir beyitte Hz. Muhammed'in sıfatı olarak geçmektedir. Bekâ fikrinin işlendiği beyitlerde, bekâ fikrini maden kaynağına benzetererek, buna ancak âhir zaman peygamberinin izinden gidenlerin sahip olabileceğini ifade eder.

Olmaz velî bu kâna muvaffâḳ meḡer o kim
Fermân-ber-i peyem-ber-i âḥîr-zamân olur

1.1.7.7. Cennet

Sözlükte bahçe, bitki ve sık ağaçlarla örtülü yer anlamına gelen cennet terim olarak çeşitli nimetlerle bezenmiş olan ve müminler için ebedî olarak kalacakları ahiret yurduna denir.³⁷ Beyitlerde *bihişt*, *fırdevs* ve *uçmak* adlarıyla da anılmıştır.

Cennet bazen sevgilinin mahallesine teşbih edilir. Sevgilinin cennete benzeyen köyünün toprağını ağlayan gözüne çekmek farz-ı ayn olmuştur.

Ol kūy-ı cennet-āsā kim farz-ı ‘ayn oldu
Çekmek ğubār-ı rāhın her çeşm-i eşk-bāra (K1/7)

Sevgilinin yüzü cennete ve mahşer güneşine benzetilir.

Reşk-i cennetdür derūn-ı dāğ-dāğ-ı ‘āşıkān
Mihr-i mahşerdür gül-i ħod-rūy-ı bāğ-ı ‘āşıkān(G60/1)

Es’ad Efendi tarafından verilen bir fetva için yazılan tarihte, Allah’ın lütfu bir buluta benzetilerek onun suyuna kanan dünyanın cennete döndüğü belirtilir.

Bi-ħamdi’llāh şehāb-ı luṭf-ı Yezdānī idüb sīr-āb
Ṭarāvetle mişāl-i cennet itdi mülk-i dünyāyı(T25/1)

Aşağıdaki beyitte ise hak âşıklarının Yunus Emre’nin “*Bana seni gerek seni*” mısralarını hatırlatır şekilde, cennet sevgisini veya cehennem korkusunu yaşamadan sadece ona yönelmelerine işaret edilmektedir.

Ḥüdā-cūlar behişt ü duzaḥı yād eylemez hergiz
Derūn-ı ‘aşk-bāzān cāy-gāh-ı an u ĩn olmaz (G.23/3)

1.1.7.7.1. Tûbâ

Tûbâ, cennette bulunan kökü yukarıda dalları aşağıda olan bir ağaçtır. Bir beyitte tûbânın ters durmasının sebebi olarak, hüsn-i talil yoluyla dünyanın mutlu

³⁷Pala, *a.g.e.*, 481.

olmasıyla kendisini cennetten atması gösterilir. Burada övülenin dünyayı cennet kadar güzel yaptığına işaret edilir.

*Cihân ol deñlü hürremdir ki kendin atdı cennetden
Nigûn-sâr olduğu bî-câ değildir nađl-ı tûbâniñ (K.8/5)*

1.1.7.8.Cehennem

Dîvânda, *cehennem* ve *duzah* isimleriyle üç beyitte nitelikleri verilmeden, Allah ve Hz. Peygamber'e günahlarından dolayı sığınıp af dilerken geçmektedir.

Allah'ın adalet ve hak sıfatlarıyla muamele etmesiyle cehennemde kalacağını ifade eder (K.2/28).

H. Muhammed'in kendisine şefaet etmemesi durumunda cehennemin kendisine mesken olacağını belirtir (K2/17).

1.1.7.9. Bezm-i Ezel

Allah rûhlar âlemini yarattığı zaman bütün rûhlara: “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” diye buyurunca rûhlar: “*Evet, sen bizim rabbimizsin.*” dediler. İşte o zaman ikrar vermiş olan insanoğlu, dünya hayatına geldiği zaman bu sözüne sadık kalmalıdır. Allah bu sözü hatırlamak üzere bütün insanoğlunu birbirine şahit tutmuştur.³⁸ Âsım bu olayı farklı ifadelerle ve kader konusuyla da ilişkilendirerek işlemiştir (G36/2), (G66/1).

Aşağıdaki beyitlerde övülenin kerem ve adaletinin şöretinin ruhlar âleminde duyulmasıyla çocukların adeta bundan faydalanmak ikiz olarak dünyaya geleceğini ifade eder.

*Âvâze-i ‘adl ü keremi vâşıl olursa
Ol şadr-ı felek-mertebeniñ ‘âlem-i câna*

*Tahmînim odur meclis-i ervâhdan etfâl
Tev’em geleler memleket-i kevn ü mekâna (K.9/15-16)*

³⁸ a.g.e., 71.

1.1.8.Diğer İtikadi Mefhumlar

1.1.8.1. Mi' rāç

Hız. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya ve oradan Sidretü'l-Münteha'ya olan yolculuğuna Mi'rāç denmektedir.

Aşağıdaki beyitte göğün dokuz kat felekten oluştuğu inancına da işaret edilerek feleklerin Hız. Muhammed'in Mi'rāç'ının pâyesi olduğunu, aklın ondan farklı bir yolunun olamayacağı ifade edilmektedir.

Mi'rācinuñ o şāhuñ nüh pāyesidür eflāk

Yol yokdur andan artık 'aql-ı hikem-medāra (K.1/20)

Bir beyitte ise bu anlamından farklı olarak mir'āc-ı 'āşıkān şeklinde geçmektedir.

Manşūr olmayan çıkamazmış firāzına

Mir'āc-ı 'āşıkān imiş dār şanduğum (G.49/2)

1.1.8.2. Ölüm

Beyitlerde *mevt*, *mürde*, *merg* ve *ölü* kelimeleriyle geçmektedir. Ölüm, dîvânda farklı amaçlarla işlenmiştir. Âsım, dîvândaki *bilmez* redifli gazelinde ölüme tasavvufî bakış açısıyla yaklaşmıştır. Buna göre, aşk gamının dermanı ölümdür. Ancak bu derdin çaresini dertsizler yani âşık olmayanlar bilmemektedir. Bu beyitlerde Allah'tan ayrı olan hak âşığının sürekli dert içinde olmasına işaret edilmektedir.

Ġam-ı 'aşkuñ devāsı mergdür nā-merdler bilmez

O dermānsuz derdiñ çāresin bī-derdler bilmez

Devāsı renc-i 'aşk-ı cān-güdāzuñ mergdür 'Âsım

O dermān-suz derdüñ çāresin bī-derdler bilmez (G28/1-7)

Dîvânda ölüm, *mürde-dil* tamlamasıyla da beyitlerde işlenmektedir. Şair Hz İsa'nın ölüleri diriltmesi mucizesini telmih yoluyla övülenin sözleriyle ölü gönülleri dirilttiğini ifade eder (K1/1), (K10/2).

Bir beyitte ise sevgilinin güzellik unsurlarının vasıflarının anlatılması dolayısıyla geçmektedir (G54/3). Sevgiliden eteğine yapışıp kendisinden aman dileyen rakibe karşılık vermeyip onu öldürmesini ister. Burada sevgilinin gözünün ve bakışının katil sıfatına da işaret eder.

1.1.8.3. Peri

Peri, dîvânda bir beyitte sevgilinin güzelliği dolayısıyla kullanılmıştır. Şâir, peri gibi sevgilinin harâbe gönlüne açıkça değil hayal gibi geldiğini söyleyerek perilerin maddi varlıkların olmayıp görünmez, hayâlî varlıklar oluşuna işaret eder.

Gelürse de o periveş hayal gibi gelür

Harabazar-ı dile aşkare gelmez imiş (G.34/2)

1.1.8.4. Şeytân

Allah, Hz. Âdem'i yaratıp meleklerle secde etmelerini istediğinde bütün melekler secde ettiler. İblîs kendisinin ateşten yaratıldığını söyleyerek kibirlendi ve secde etmedi, Cennet'ten kovuldu.

Âsım, gönlünün nefsinin istekleriyle kararmasıyla işin Şeytan'ın hemen yoldan çıkarmasına kaldığını ifade eder.

Dil siyeh-mest-i hevâ-bî-gâne yok mu der-miyân

Qaldı iş dil-dâr İblîsiñ hemân 'ıqlâlîne (G76/2)

Bir naatta günahlarının affedildiğini görünce Şeytan'ın bile Cennet'e girmeyi ümit edeceğini belirtir.

'Afv oldığın görünce bu deñlü zünūbumuñ

İblīs ümīdvār duḡūl-ı cinān olur (K.2/27)

1.1.8.5. Fetvâ

Şeyhülislâm veya müftü tarafından verilen hüküm veya karara fetvâ denilmektedir. Fetva, dîvânda *sadr-ı fetvâ* tamlamasıyla dönemin iki şeyhülislâmını, İshâk Efendi ve Esâd Efendi'yi, işaret etmek için işlenmiştir.

Nice-i şevkıyle rakşân olmasunlar ehl-i isti' dād

Ki bir yektâ-yı dehr itdi müzeyyen şadr-ı fetvâyı (T. 35/ 3)

Şadr-ı fetvâda veliyy-i ni' meti maḡdūm-ı kül

Rükn-i dünyâ kuṭb-ı dîn üstâd-ı devrânın bulur (K.19/7)

1.1.9. Din İle İlgili Mefhumlar

1.1.9.1. İslâm, Müslümân

İslâm ve Müslümân kavramları, inanç özellikleri dile getirilmeden memduhun düşmanlarla yaptığı savaşlarda kafir ile tezat oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Övülen, İslâm askerlerini kâfirle cenk için görevlendirir.

Huşūsâ cenge me 'mür eylemekle cünd-i İslâmı

Bir âlây sürḡ-i ser sebbâb-ı kâfirlerle merdâne (K. 7/12-13)

'Acemden ref' için âyîn-i Rafzi cünd-i İslâma

Tagıtdı gökteki encümden efzûn zer ile sîmi (T.6/6-7)

Övülen bir beyitte Müslümânların gönlündeki karışıklık tozunu gideren bir rüzgâra benzetilir.

Bi-ḡamdi'llah vezân olub nesîm-i luṭf-ı Yezdâni

Giderdi sîne-i İslâmiyândan gerd-i teşvişi (T.28/1)

Ümmet kavramı, şairin günahlarını ifade için karşılaştırma unsuru olarak kullanılmıştır (K.1/22,29).

1.1.9.2. Nûr

Arapça ışık anlamına gelen nûr, Esmâ-yı Hüsna'dan biridir. Allah'ın zahir ismiyle tecellisine nur denir. Kainattaki suretlerde çıkan vücuddur.³⁹ Nûr, beyitlerde Allah'ın nûru anlamının yanında çoğunlukla sevgilin veya övülenin niteliklerini anlatmak amacıyla kullanılmıştır. Sevgili nûrdan bir varlık olarak düşünülür. O, Allah'a varlıkların nakşını gösteren bir ışıktır.

*Nûr-ı zâtîndur Hüdâ'ya nakş-ı kevnî gösteren
Asumânlar sanki fânûs-ı hayâl olmuş saña (G.1/5)*

Övülen vücut bulmuş bir nûrdur. Onun benzeri bin çelik aynaya karşılık olsa da ortaya çıkamaz. Bu beyitlerde övülenin Allah'ın nûr isminin tecellisine mazhar olduğuna da işaret edilmektedir.

*O bir nûr-ı mücessemdür nazîri rû-nümâ olmaz
Eger olsa muķâbil aña biñ âyîne-i pûlâd (T.30/10)*

*Hüsrev-i şâhib-ķırân Sulţân Maĥmûd Hân kim
Hulk-ı zâtında görürler nûr-ı 'adlûñ lem'âsın (T.29/1)*

Nûr bir beyitte güneşe benzetilen memduhun saltanatına işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Buna göre, onun gelmesiyle, gam ve keder gecesi son bulmuş; saflık güneşinin ışığı ufukları tutmuştur.

*Ĥamdli'llâh nesîm-i feyz esüb
Mevce-rîz oldu baĥr-ı luţf-ı Hüdâ*

³⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997, 206.

Şeb-i endūh u ğam bulub pāyān
Ŧutdı āfāķı nūr-ı mihr-i şafā (T.32/1,2)

Nūr bir beyitte rindi tanımlamak için kullanılmıştır. Zâhidin niteliklerinin verildiği beyitte gönlünde rinde ait kadehin yer bulmadığını ifade eder. Düzenli leff ü neşr ile zahidin gönlü karanlık yere; rindin kadehi ise nura benzetilir.

Yer eyler mi dil-i zâhidde hiç rind-i kadeh-peymā
O zulmet-gāha cūyā-yı fūrūĝ-ı nūr olan girmez (G.30/2)

1.1.9.3. Küfr, Kâfir, Na-Müselmân

Kâfir, *erbāb-ı tuĝyān*, ‘*adū-yı dīn*, *ehl-i küfr*, *na-müselman* gibi ifadeler beyitlerin pek çoğunda memduhun savaştığı düşmanların sıfatı olarak işlenmiştir.

Ķuvvet-i bāzū-yı bahtın gūş idüp ‘adū-yı dīn
Dergehinden ‘acz ile nāçār istimān ider (K.6/18)

‘Urūķın kesdi naħl-i fitnenüñ hep dâş-ı şemşiri
Livā-yı i‘tibārın pest idüp erbāb-ı tuĝyānuñ (K.8/16)

Kâfir, bir beyitte nefsin sıfatı olarak kullanılmıştır. Gönlün feryadı kâfir nefsin macerasındandır, denilerek; leff ü neşr yoluyla nefis yılan, gönül bülbüle teşbih edilir.

Nefs-i kâfir-i mācerādandur dilüñ feryadı hep
‘Andelībüñ lānesinde mār-ı ser-keş vār gibi (G.74/4)

1.1.9.4. Seyyid

Hz. Hüseyin yoluyla Peygamberimizin soyundan gelenlere seyyid denmektedir.⁴⁰ Hüseyin Paşa'nın oğlunun doğumu için kaleme aldığı bir tarih manzumesinde onun seyyid soyundan geldiğini belirtir.

*Seyyid-i pāk-neseb olduğına şahiddür
O sūtūde ḥasebüñ mekremet-i ahlākı (T.33/2)*

1.1.9.5. Tersâ

Hıristiyan mefhumu, bir beyitte hilekar sıfatıyla hevâ ehli ve zâhid zümresi ile birlikte kullanılmaktadır.

*Bâde-nüşân-ı hevâdan zümre-i zühhâda dek
Eylemişdür şimdi bir 'ayyâr tersâ-zâde dek (G.43/1)*

1.1.9.6. Deyr

Deyr, Hıristiyan rahiplerinin ibâdet ettikleri kiliseye verilen isimdir. Dîvânda bir beyitte geçmektedir. Kilise ve mescidi ışığa; kendisini mum etrafında can veren pervaneye benzetmiştir. Beytin tasavvufi anlamında ise deyr ile dergâha işaret edilerek ve ilahi nurun tecellisine mazhar olunan mekânlardan biri olarak zikredilmiştir.

*Ḳande görsek lem'a-i ḥüsnü aña cân virürüz
Şem'-i deyr ü mescide pervâne olmuşlardanuz (G.31/5)*

1.1.9.7. Put, Sanem

Put ve sanem, sevgilinin güzelliği için bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair, bahtsızlığını düşünerek; kendisini put gibi sevgilinin saçları gibi ıstırap vakfı olarak tanımlamıştır. Beyitte leff ü neşr yoluyla

⁴⁰ Hasan Akay, *İslami Terimler Sözlüğü*, İşaret Yay., İstanbul, 2005, 421.

âşığın kara bahtlı olması ile sevgilinin saçlarına gönlünün takılarak perişan olması arasında ilgi kurulmaktadır.

Siyāh-rūzluğum fikr idüb tamām-ı ‘ömr
Mișāl-i zülf-i bütān vaķf-ı pīç ü tāb oldum (G.52/3)

1.1.9.8. Muğ-beçe, Zünnâr, Haç

Söz konusu kavramlar aralarındaki anlam ilgisine bağlı olarak tenasüp içinde kullanılmıştır. Muğ, ateşe tapan demektir. Kelime İslamiyet’in kabulünden sonra meyhaneci anlamında kullanılmıştır. Muğ-beçe, meyhaneci çırağı demektir.⁴¹ Zünnâr ise Hristiyan papazların bellerine bağladıkları kuşaktır. Dîvândaki beşinci rubaide Meccusi çocuğu (meyhâneci çırağı), yüzündeki gençliğin belirtisi olan tüylerle sihre benzetilir. Saçı zünnâra; kaşı haça benzetilerek bu özellikleriyle bir putun yüzüne ve güzelliğine sahip olduğu ifade edilmiştir.

Ey muğ-beçe kendünce ne hâl olmuşsun
Geldikçe haţtıñ sihr-mișāl olmuşsun
Zünnâr u şalîbi zülf-i çār-ebrüdan
Bir büt-kede-i hüsn ü cemāl olmuşsun (R.5)

Bütān-ı nevres ile bir midür haţ-āverler
Nazîr-i sâde-dilān ola mı suĥan-verler (G11/1)

Pîr-i Şan‘ânveş iden kıddini İslāmda lām
‘Aşķ derdi ile kor ma‘bed-i eşnāmda nām (G54/1)

Âşık, gönlündeki kanı renginden dolayı şaraba alışkın olduğu için muğ-beçeye hastalığı için sunar.

Sîne-i çākından dil-i pür-hūnumu ‘arz eyledüm
Ol teb-i muğ-beçeye şahbāya mâ ‘ildür diyü (G.66/3)

⁴¹ İskender Pala, *a.g.e.*, 328.

1.1.10. İbâdet ve İlgili Mefhumlar

1.1.10.1. Duâ, Niyaz

Duâ, Allah'a yalvarma ve niyâz anlamına gelmektedir. Duâ, dîvânda çoğunlukla memduha yapılan duâ dolayısıyla geçmektedir. Yapılması alışkanlık haline getirilen zikir veya duâya vird adı verilir. Bir beyitte övülen için ettiği duayı sabah virdine ekleyeceğini ifade eder.

*Teşekkür itmeğe kâdir değil şâm u seher ancak
Elinden bu du'âyı zam gelür evrâd-ı eshâra (K.8/8)*

Duâların en çok icabet edildiğine inanılan zamanlar vardır. Bunlardan biri de ramazan ayıdır. Şair bu seçkin zamanı övülene harcamak istemektedir.

*Şarf eyleyelim nuhbe-yi evkâtı du'âya
Pâyandegî-i devlet-i düstür-ı cihâna (K.9/8)*

Dîvânda duâ ile aynı anlamda olan *niyâz* sözcüğü de geçmektedir. Beyitlerde şair övülenin dışında sevgili için de duâ etmekte ve niyâzda bulunmaktadır. Bir beyitte niyaz, gönül delen bir oka teşbih edilerek taş bile tesir ederken niyazın sevgilinin sert gönlünü etkileyemediği ifade edilmektedir.

*Tâşa te 'şîr iden nâvek-i dil-düz-ı niyâz
Dil-i sengînüne âh eylemedi kâr dahî (G.81/2)*

1.1.10.2. Gazâ, Cihad, Şehid

Âsım, tarihçi vasfıyla yazdığı tarih ve kasidelerinin pek çoğunda dönemin fetih hareketlerine yer vermiştir. Söz konusu ifadeler de dîvânda sıkça geçmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah yolunda savaşanlar ve öldürülenlerin kötülükleri – varsa-örtülecek ve bunlar cennete gireceği buyrulmaktadır.⁴² Bundan dolayı savaşa her giden şehit olma düşüncesine sahiptir. Acem şâhının Bağdat'ı işgal etmesi

⁴² Al-i İmran 3/195

üzerine Bağdat'a ser asker olarak gönderilen Osman Paşa'nın halis duaları kabul edilmiş ve o gazada şehit olmuştur.

*Hulûş ile du'âsı der-geh-i Hâkda olub maqbûl
Şehîd oldu ğazâda çünki ol destûr-ı şâhib-i dâd (T.30/7)*

Sadrazam Ali Paşa için yazdığı kasidede, sadrazamın gaza ederek peygamberi hoşnut ettiğini ifade eder.

*'Arşa âs şimden gerü tîğ-ı Şüreyyâ-cevheri
Bir ğazâ itdiñ ki hoşnûd eylediñ Peyğamberi (K.17/10)*

1.1.10.3. Namâzla İlgili Mefhumlar

Namâz mefhumu tek beyitte geçmektedir. İbadetler gönülden olmadıkça fayda sağlamaz. Gaflet meyi ile sarhoş olanlar namaza meyletmemelidir. Beyitte hem *gaflet* kavramına hem sarhoşken namaza yaklaşılmaması gerektiği inancına yer verilmektedir. Habersizlik, dikkatsizlik anlamına gelen gaflet, marifete engel ruhi hastalıklardan biri olarak görülür. Gaflete düşen kişi Müslümânlığın hakiki lezzetlerinin farkına varamaz.⁴³

*Gönülden olmadıkça sūd-baħş olmaz perestişler
Mey-i ğaflet ile ser-mest iken meyl-i namâz itme (G.69/2)*

Secde, Secdegâh, Kible, Mihrâb, Minber

Söz konusu mefhumların tamamı memduhun vasıfları anlatılırken kullanılmıştır. Övülen, cihan padişahlarının kiblegâhı olarak nitelenir.

*Kible-gâh-ı pâdişâhân-ı cihan kim pâyına
Geh şerif-i Mekke vü gâhiçe Tâtar Han gelür (K.4/10)*

⁴³ Hasan Akay, *a.g.e*, 152.

İnşa edilen camiler için yazılan tarih manzumelerinde yapılan hayırların kabulü için edilen dualarda cami ile ilgili unsurlara yer verilir. Yapılan dergâhların haşire kadar Müslümanlara ibadet yeri, niyetlerin kabul olması dlenir.

Ḥüdā maḳbūl idüb bu ḥayr cār̄isin ḳıla dā 'im
Mülūka āsitān-ı secdegeh dergāhını mihrāb (T.18/9)

Der-geh-i Ḥaḳda bu ḥayrātı bulub ḥüsn-i ḳabūl
Eyleye iḥyā nice cāmi' le nice ḥān-ḳah
Kim görenler diyeler 'Āşım gibi tāriḥini
Ḥaşre dek olsun bu ma'bed müslimīne secde-gāh (T.27/16,17)

Mescid, Cami

Mescid, beyitlerde ramazan dolayısıyla geçmektedir. Ramazanda sabah akşam mescidde ibadet edilir. Bayrama kadar başka mekâna gidilmez. Şarab şişesi mescide kandil edilir (K.9.4.7).

Ramazan'ın bitip bayramın gelmesiyle mescidde yanan kandilin yeniden cam haline getirilmesini ister.

Gerekmez mescide çün kim eve lāzım olan dırler
Olup cām et menār üzre yanan ḳandīl-i mināyı (K.16/4)

Cami, zamanın inşa edilen veya yenilenen bazı camileri için kaleme alınan tarih manzumelerinde geçmektedir (T.14.15.16.27).

İmam, Cemaat

İmam, beyitlerde *imam-ı vakt*, *imam-ı Müslimin* tamlamalarıyla övülenin sıfatı olarak kullanılmıştır.

O ḥāmī-i şeri'at muhyi-yi sünnet imām-ı vakt
İdüb ervāḥ-ı pāk-i cümle-i aşḥāba ta'zīmi (T.5/6)

Cāmi'-i esrār-ı Rabbāni imām-ı Müslimīn
Muḳtedā-yı ḫüsrevān şāhen-şeh-i 'ālem-penāh (T.27/1)

İmam ve cemaat mefhumları bir beyitte, verilen bir fetvâ dolayısıyla geçmektedir. Buna göre cemaatten imama uymayan olmaz.

İmāma uymayan olmaz diyü ehl-i cemā'atdan
Beyān itdi añun Müftī Efendi ya'ni 'udvānın (T.13/10)

1.1.10.4. Oruç ve İlgili Mefhumlar

Ramazan ile ilgili mevhumlar çoğunlukla kaleme alınan iki ramazaniye ve ıydiyede geçmektedir.

Dîvânda geçen ilk ramazaniyede orucun ne denli zor bir ibadet olduğu üzerinde durulmaktadır. Şiirin ilk beytinde orucun zayıflığının etkisiyle bakışının sevgilinin kirpiklerine dayanamayacağını ifade eder. Beyitte geçen kirpik, tasavvufi manada salikin amellerini ihmal etmesi anlamında da düşünülebilir.

O deñlü za'f-ı mäh-ı rûze te'sîr eyledi cânê
K'olur ğaltân dayanmazsa nigahum çüb-ı müjgāna (K.7/1)

Günün uzaması oruç tutan kişinin işini zorlaştıran bir unsur olarak görülür (K.7/4). Diğer bir zorluk da sıcak yaz günlerinde tutulan oruçtur (K.7/5). Bayramın müjdeli haberi inanan insanların baştan başa sevinç içinde olmasını sağlar (K.7/6-29).

Bir beyitte ramazanda zayıflayan sakinin,takva ehlini cennette geçtiği ifade edilir. *Uçmak* sözcüğü, tevriyeli kullanılarak sarhoş kimselerin adeta kendilerini uçuyor gibi düşünmelerine de işaret edilir.

O deñlü rûzeden endāmına geldi neḫāfet kim
Geçer uçmakda rind-i bâde-peymā ehl-i taḫvāyı (K.16/7)

Aşağıdaki beyitte sözü etkili kılmak için örneklendirme amacıyla ramazandan söz edilerek, ağız suyunun orucu bozmayacağı ifade edilir.

Pāk merdum-zāde itmez aşlınıñ hayrın tebāh
Rūzesin ifşā ider mi şā'imūñ āb-ı dehen (G.65/2)

1.1.10.5. Hac ve Hac ile İlgili Mefhumlar

Hac ibadeti, imkânı olan her Müslüman'ın yerine getirmesi gereken İslam'ın şartlarından biridir. Dîvânda hac; Kâbe, zemzem ve çeşitli inanışlar vesilesiyle işlenmiştir.

Aşağıdaki beyitte kadınların hacca mahremleri ile gitmeleri gerektiği inancı dile getirilmektedir.

Olur mı vâşıl-ı Haqq ehl-i noqşān merd-i kāmilsiz
Ṭarīq-i hacda lāzımdur zenāna şübhesiz maḥrem (G.50/3)

Hacla ilgili olarak dîvânda işlenen diğer unsur zemzemdır. Bir beyitte Üsküdar'da yaptırılan çeşmenin suyu zemzeme benzetilir (T.19/18).

Diğer beyitte ise zemzem suyunun her insanın boğazından geçmeyeceği inancına işaret edilmektedir.

Derūnunda yer itmez nūr-ı 'irfān ehl-i inkāruñ
Nice şahşuñ gelūsundan işitdik geçmiyor zemzem (G.50/3,4)

1.1.10.5.1. Kâbe

Beyitlerde genellikle bir teşbih unsuru olarak kullanılmıştır. Âşığın gönlü Kâbe'ye teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte övülenin gönül yapıcı olduğu ve gönül Kâbe'sinin binasında mimarın resmine bakılmayacağı ifade edilir.

Göñül yapmağ aña dād-ı Hüdādır sevke ḥācet yok
Binā-yı ka'be-i dilde baqılmaz resm-i mi'māra (G79/8)

Bir caminin yapılışı için yazılan tarihte âşıkların kalbi Kâbe'ye benzetilir.

Ka'be-i 'uşşâk tât-gâh-ı aşhâb-ı kulüb

Kim nazîrin görmez ancak dîde-i ahvâl-nigâh (T.27/15)

1.1.10.6. Zekât

Dîvânda Mustafa Han için yazılan bir kasidenin tek beytinde geçmektedir. Övülenin zekâtını vermek isteyen zenginlerden memnun olup ihsanda bulunduğunu belirtir.

Kim zekâtın virmeğe kaşd eyleyen ehl-i yesâr

Müstahhâk-ı sük ile memnûn olup ihsân ider (K.6/9)

1.1.11. Günâh, Tevbe

Günâh, Allah'ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, âhirette cezayı gerektiren davranış, dini suç demektir. Tevbe ise günahtan dönüp Allah'a yönelme, işlenmiş bir günahtan pişmanlık duyup bir daha işlenmemek üzere söz vermektir.⁴⁴ Âsım, dîvânındaki farklı türde şiirlerinde sıklıkla günahlarının çokluğunu ifade ederek Allah'a yönelmiş ve af dilemiştir.

Heva ile dolup, baştanbaşa günahtan bir vücut olmuştur (Ms.3). İyice yaşlanan şairin saçları beyazlamış; ancak kalbi günahlarından dolayı kararmıştır. İşi her bir nefeste bin günahdır (Ms.4).

Ömrünün her anı yüz günahla yürümektedir. Bu günahlarını vücudundaki her tüyün dile getireceğini ifade eder.

Hakka benem o cism-i mücessem ki 'ömrümüñ

Her anı şâd hezâr günehle revân olur (K.2/21)

Hakka benem o zenb-i müşahhas ki cismümüñ

Her müyü i' tirâf-ı günâha zebân olur (K.2/25)

⁴⁴ Akay, a.g.e., 474.

Şair, bir beytinde kendisine kemal üzere bakılması durumunda her günahının ortaya çıkacağını belirtir.

*Sen kendü hâl-i zâruñı fikr it ki her günâh
Sende kemâl üzre bakılsa ‘âyân olur (K.2/19)*

1.1.12.Riyâ

Özü, sözü bir olmama; iki yüzlülük demektir. Bir beyitte riya tohuma benzetilerek âşıkların gönlünde riya tohumunun yeri olmadığı ifade edilir.

*Yoğdur dil-i ‘âşıkda yeri tohm-ı riyānuñ
Gül-bağçe’i mey-kedede benc bulunmaz (G.29/2)*

Aşağıdaki beyitte ise kendisine seslenerek hayrın gizli olması gerektiği, aksi durumda riyaya düşüleceği ve böyle bir hayrın sevabının olmayacağı belirtilir.

*Riyā-âlūd olan hayruñ sevābı olmaz ey ‘Âşım
Hañâyı eyleme zinhâr pūşīde şavāb içre (G.71/7)*

1.2. TASAVVUF

Âsım, kaynakların verdiği bilgiye göre Mevlevî tarikatı mensubudur. Ayrıca Şeyh Sezai Gülşenî ve Akovalızâde Hatem gibi şeyhlerle haberleştiği bilinmektedir.⁴⁵ O, belli bir tarikatın esaslarını sistemli olarak şiirlerinde işlemese de özellikle gazellerinde aşk yolunu benimsemenin gerekliliğini hikemi üslubûn imkânlarından da faydalanarak sık sık dile getirmiştir.

1.2.1. Âşık

Âşık için dîvânda *aşk ehli, fena erbabı, ehl-i hal, ehl-i dil, erbab-ı tecrid, ehl-i derd, ehl-i muhabbet, erbab-ı süluk, erbab-ı fakr, ehl-i nazar* gibi tamlama ve tabirler kullanılmıştır.

⁴⁵Öztekin, a.g.e., 7.

Hak âşığı, sadece ilahi aşka yönelmiştir. Bunun dışındakiler âşığın dikkatini çekmez. O, sadece aşkı konuşmaktadır.

‘Âşıkam ‘âr neydüğün bilmem

‘Ta‘n-ı ağıyar neydüğün bilmem

‘Aşk dir ‘aşk işüdirem ‘Âşımâ

‘Gayr-i güftâr neydüğün bilmem (G.55/1,6)

Aşk ehli, hakikat işleriyle meşguldür. Bu nedenle gönlünde diğer insanlar hakkında olumsuz düşünmeye, kine yer yoktur.

Göñülde ehl-i ‘aşkıñ kimseye hiç kînesi yoğdur

‘Haķıķat pişegāññ bed-nümā āyînesi yoğdur (G.20/1)

Âsım, hak âşığının davranışlarına, ruh haline, seyr-i sülûkta erişmesi gereken hal ve makamların pek çoğuna dîvânında yer vermiştir. Aşağıdaki alt başlıklarda bunlara değinilecektir.

1.2.2. Tarîkat ve İlgili Mefhumlar

Tarîk, beyitlerde aşk yolu olarak geçmektedir. Aşk yolunda âşığın beden ve ruhi açıdan temizlenmesi gerekir.

‘Tarîķ-i ‘aşķda tâ olmayınca çün sîm-âb

‘Derûn-ı ‘âşık-ı zâruñ karârı olmaz imiş (G.33/4)

Sultan Ahmet için kaleme aldığı bir kasidede, tarik içinde hayretle şaşkın ve biçare haldeyken padişahın inayetine mazhar olduğunu söyler.

‘Huşûsâ bende ‘î dirînesi ‘Âşım tarîķ içre

‘Düşüp kalmış iken hayretle ser-gerdân o bî-çâre (K.13/12)

1.2.2.1 Kızılbaş, Rafizî

Kızılbaş, Rafizi zümreleri dîvânda İran'daki fetih hareketleri dolayısıyla geçmektedir. Beyitlerde bu kültür sınıfının inanç özelliklerine değinilmez.

Kızılbaşuñ idüp kânın revân gâzî dil-âverler
 ‘Acem iklîmini döndürdüler mülk-i Bedeşşân'a (K.7/18)

Bâzû-yı cihân-gîr-i kazâ kim ser-i tîgi
 Ğark itdi kızılbaşları hûn-ı revâna (K.11/10)

Lem‘a-yı şemşîri itmîşdür Kızılbaşuñ temâm
 Dîde-i bahtın sefid ü rûy-ı ikbâlin siyâh (T.27/11)

İsfahan’ın fethi üzerine kaleme alınan tarih manzumesinde Acem şahının bir mektubuna karşılık sadrazamın mektubundaki Rafizîlerle ilgili ifadeler yer verir. Buna göre Rafiziler, saltanat düşüncesi ile dinin değerlerini bozmuştur. Müslümân biri Rafizî olursa küfre girmiş sayılır.

Hevâ-yı saltanat ile dîn ü âyîn idüb tağyîr
 Metâ‘-ı Rafza bozmuş çünkü naqd-i dîn ü imânın

Eğer müslimse bâğî Râfizî olduysa kâfirdür
 Diyû sultân-ı ‘âlem buldı pür-hâl-i firāvânın (T.13/12-13)

1.2.2.2. Derviş

Yok, yoksul anlamına gelen derviş, bir tarikata intisap eden kişi demektir.⁴⁶ Derviş, iki beyitte farklı tasavvurlarla geçmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, bir dervişin izinden gitmek istediğini ifade etmektedir. Ayrıca hümâ ve pervâne sözcüklerini kullanarak hak âşıklarının pervâne misali yanışlarını hatırlatmaktadır.

⁴⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Yayınları, Ankara, 2004, 79.

‘*Āşımâ dervîş-i āgāhuñ idüp pey-revliğüñ*
Biz hümâlikdan geçüp pervâne olmuşlardanuz (G.31/5)

Dervîş, bir tarih manzumesinde tasavvufî anlamının dışında fetih hareketlerine katılan dervîşleri ifade etmek için kullanmıştır.

Akın itmekde iken seyl-veş iklîm-i küffâra
Dilîrân-ı sipâh-ı hüsrev-i nîk-pây-ı dervîşi (T.29/10)

1.2.2.3. Şeyh, Pir-i Mugân

Şeyh, taliplere rehberlik etmek ve onları irşat etmek ehliyetine sahip olan insan-ı kâmil, rehber, mürşit demektir.⁴⁷ Dîvânda vasıflarına değinilmeden farklı tasavvurlara konu edilerek kullanılmıştır. Bir rindin dilinden kaleme aldığı gazelinde rindlerin şeyhe tespih; şarap içene kadeh olduklarını ifade eder.

Nîk ü bedle şulh-ı küllîdür bizim âyînimiz
Şeyhe sübhâ mey-keşe peymâne olmuşlardanuz (G.31/4)

Nahcivan’ın fethi üzerine yazdığı bir tarih manzumesinde, bu fethin müjdesiyle toplumun her kesiminin mutlu olduğunu ifade eder.

Naḥcivân şehri de bir gün ceng ile fetḥ olunub
Müjdesiyle şād-mân olduḡda cümle şeyḫ ü şāb (T.4/9)

Meyhâneci demek olan *pir-i mugân*, aşk şarabını sunan, vahdet feyzini veren kişidir.⁴⁸ Bir beyitte *meyhar*, *işretgâh* gibi kelimelerle tenasüp içinde tasavvufî sembol olarak kullanılmıştır.

Ser-encâmında gör bir derd-i ser çekmez mi mey-hâra
Ki ‘işret-gâhına pîr-i mugânîñ raḡtın er çekdi (G.85/3)

⁴⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kbalcı Yayınları, İstanbul, 2005, 334.

⁴⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Yayınları, Ankara, 2004, 54.

Pir-i mugân bazı beyitlerde tasavvufî anlamının yanında kelime anlamını da düşündürecek biçimde kullanılmıştır.

Hâlâ bu demûn hükümü de oldur ki seninle
Yâhû diyüben hasret ile pîr-i mugâna (K.9/3)

1.2.2.4. Sâlik

Sâlik, menzil-i maksuda varma azmine sahip, hedefe ulaşma kararıyla tasavvuf yolunu tutan, bu yolun gerektirdiği hususları maddi ihtiyaçlarından önde tutan kişidir.⁴⁹ Şaire göre salikin seyr-i sülûkteki en büyük engeli süstür, gösteriştir.

Tecemmül gibi erbâb-ı sülûka reh-zen olmâz hiç
Şafâ-yı hâtır isterseñ sebep-kâr ol hazer çekme (G.74/3)

Şair, başka bir beyitte ise sâlikin sahip olması gereken kişilik özelliklerini anlatır.

Kec-nihâd olduğda sâlik feyz bulmaz pîrde
Menzil almaz râst-revlik olmadıkça tîrde (G.68/1)

1.2.5. Zühd

Soğuk ve ilgisiz davranmak, rağbet etmemek demek olan zühd; tasavvufta hakka yönelmek için dünyadan da ahiretten de el etek çekmektir.⁵⁰ Zühd sahipleri dîvânlarda çoğunlukla hak âşıklarının karşısı olarak verilerek çeşitli davranışlarıyla eleştirilir. Onların eleştirilen taraflarından biri de akli esas almalarıdır. Âsım da bir beytinde zühdü soğuk bir kışa benzetir. Bunun farkına ancak idrak şûlesinin susmasıyla varmıştır.

Zemherîristân-ı zühd-i bāridiñ te'şîrini
Şû'le-i idrāk hāmûş olmadıkça bilmedim (G.48/2)

⁴⁹ Uludağ, a.g.e, 306.

⁵⁰ a.g.e, 397.

Âsım, zühd kavramını diğer beyitlerde memduhun vasıflarını anlatırken, takvâ ile eş anlamlı ve olumlu bir bakış açısıyla işlemiştir.

Ma' deletde sîret-i Fârûkî ihyâ eyleyüb
Zühdinü şādān kıldı rûh-ı İbn-i Edhemi (T.14/3)

1.2.6. Kalb

Kalb, ilahî tecelligah mekânı olduğuna inanılır. Bir tarih manzumesinde övülenin gönül ehlinin kırılan kalplerini onardığını bunu bin beyt-i İlahi'ye tercih ettiğini ifade ederek; anılan inanışa işaret edilmektedir.

Kalb-i virānuñ kılp ehl-i dilüñ ma' mûre-zār
Yapmadı mi' mār-ı luḫfu günde biñ beyt-i ilāh (T.27/13)

1.2.7. Feyz

Bağış, ihsan, bolluk, bereket, manevi tecelli, taşımak anlamına gelen⁵¹ feyz; tasavvufta salikin çalışması ve çabası olmaksızın Allah tarafından kalbine herhangi bir hususun verilmesidir.⁵² Feyz, Âsım'ın şiirlerinde tasavvufî anlamının yanında kelime anlamıyla da sıkça geçmektedir.

İlahi feyz, doğrudan doğruya Allah'tan gelen feyizdir. Bir beyitte, İlahi feyz nasip olunca kişilerin tam bir saadete ulaşacağı ifade edilir.

Feyz-i Haḫdan her kimüñ olsa cihānda vāyesi
Çün hümā ḫalka olur maḫz-ı sa' ādet sāyesi (G.82/1)

Bir beyitte feyz rüzgâra benzetilerek onun esmesiyle Allah'ın lütuf denizinin dalgalandığı ifade edilir.

Ḥamdli'llāh nesīm-i feyz esüb
Mevce-rîz oldı baḫr-ı luḫf-ı Ḥüdā (T.32/1)

⁵¹ Akay, a.g.e., 144.

⁵² Uludağ, a.g.e., 137.

Sâlik feyz sahiplerini sürekli gönlünde taşır, feyz sahiplerine yönelerek onlardan inayet diler. Onun gönlüne feyze sahip kişilerinin ağırlığını çekmek zor değildir.

Dile aşhâb-ı feyzîñ şıķletin çekmek girân gelmez

Sebû-yı bâde düş-ı rind-i 'işret-bâra bâr olmaz (G.23/6)

Feyze sahip olanlar cömertlik yaparak ihsanını tamamlar.

Ķâbil-i feyze kerem-kâr eyler ihsânın tamâm

Mihr ider mâh-ı neviñ elbette noķşânın tamâm (G.53/1)

Feyz; ihsan, bağış anlamlarında övülenin nitelikleri anlatılırken kullanılmıştır. Baharın ve bayramın bu denli güzel olması övülenin halis kalbinin feyzine bağlanır.

Değil 'ıyd ü bahâruñ bu eşer ben bildiğim ancaķ

Hulûş-ı Ķalbinüñ feyzidür İbrâhîm Pâşâ'nuñ (K. 7/12)

Övülenin adalet baharının yağmurlarının feyziyle her taraf gül bahçesine dönmüştür.

Feyz-i ebr-i bahâr-ı 'adlinden

Deşt ü kuh-sârı gülsitân oldu (T.31/17)

1.2.8. Melâmet

Kınama, ayıplama, kötüleme anlamına gelip kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yoldan yürümek demektir.⁵³ İkiyüzlülük ve gösterişten uzak olan bu hareket tarzı nefsi öldürmenin değişik bir yoludur.⁵⁴ Melâmet ehli tarikatlarda görülen taç, hırka, tespih gibi şekle ait unsurları reddeder. Aşağıdaki beyitlerde bu anlayışın tezahürleri görülür.

Fenâsından bilürler Ķadrin erbâb-ı nazâr yoķsa

Melâmet-dostânıñ hırķa-i-peşmînesi yoķdur (G.20/2)

⁵³ a.g.e., 242.

⁵⁴ Pala, a.g.e., 302.

Tecrid cāmını nūş eyleyen rind-i melāmet-dūst

Muraşşa‘ cām-ı mercân-ı sübha şāl-zerdler bilmez (G.28/4)

Âsım, bir gazelinde Melâmîlik neşvesini rindlikle birlikte ele almıştır. Rindlerin toplumca hoş görülmeven, şekilciliğe karşı sürdürdükleri serbest yaşam tarzıyla Melâmîlik arasında ilgi kurmak istemiştir. Ancak şiirin son iki beytinde uzun zamandır sürdürdüğü bu iki yaşam tarzını da terk edip bir tarikata girmek istediğini belirtir. Aşağıdaki beyitte melameti elbiseye benzeterek her rengini giyen şair, biraz da omzuna siyah renkli hırka almak istemektedir. Siyah renkli hırka, tarikata yeni katılanların giydiği hırka türüdür.

Melāmet cāmesinüñ ‘Âşımā her rengini geydüñ

Biraz da dūşa bir delķ-i siyeh-fām almamuz vārdur (G.19/5)

Geçüp gitmek ne mümkindür baña kūy-ı melāmetden

Harābāt-ı muġān semti ķadīmī cilvegāhumdur (G.14/3)

1.2.9.Fakr

Sâlikin hiçbir şeye sahip olmadığını bilip her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunun şuurunda olmasıdır.⁵⁵ Sûfiler gerçek fakr ile fanafillahı birlikte düşünmüştür. Aşağıdaki beyitte yaşlılıkta fakirlik ateşinin tesirinin güçlü olacağını belirterek pirlikteki fakrın karşı konulmaz bir şekilde fenâfillaha döneceğine işaret etmektedir.

Pīrlıkde âteş-i fakruñ olur te ‘şiri saht

Gör çenār-ı köhnenuñ hālın niçe sūzān olur (G.15/3)

1.2.10. Uzlet

Tasavvufi anlamda günaha girmemek, daha çok ve daha ihlaslı ibadet etmek için toplumdan ayrılıp tek başına yaşamaktır.⁵⁶ Aşağıdaki beyitte uzlete çekilen

⁵⁵ Uludağ, *a.g.e.*, 131.

⁵⁶ *a.g.e.*, 364.

kişinin toplum nezdinde itibarının kötü olsa da uzlet ile izlet bulacağını ifade eder. İzzet ve uzletin birlikte kullanımı tasavvuf ehlinin “Uzleti tercih eden izzeti tahsil eder.” sözünü çağrıştırmaktadır.⁵⁷

*Olsa da kem-ḳadr eğer ‘izzet bulur ‘uzlet-güzin
Ḳatre-i nīsān-ı şadefte gevher-i ḡalṭān olur (G.15/2)*

1.2.11. Mahv-ı Vücûd

Vücudun, maddi varlığının yok olması, fenâya ermesi olan mahv-ı vücûd, bir yerde leff ü neşr yapılarak aşk ateşiyle yanma olarak tanımlanır. Nefsin yılan istiaresiyle verildiği beyitte, mahv-ı vücudun onu etkisizleştirerek adeta karınca haline getirdiği ifade edilir.

*‘Aşḳ âteşine kim ki yana nârı nûr olur
Mahv-ı vücûd eyleyenüñ mârı mûr olur (G.17/1)*

1.2.12. Hayret

Sâlikin kalbe gelen tecelli sebebiyle düşünemez, muhakeme edemez duruma gelmesidir.⁵⁸

Hâl ehlinin vasıflarının anlatıldığı bir gazelde, gece gündüz diz aynasında hayreti meşk ettiğini söyleyerek, sâlikin sürekli bu hal içinde oluşuna işaret eder.

*İderler meşḳ-i ḡayret rûz u şeb mir ‘ât-ı zânûda
Debîristân-ı ‘aşḳın şenbe vü âzînesi yoḳdur (G.20/3)*

Yukarıdaki ile aynı doğrultuda kaleme alınan bir beyitte ise sürekli hayret içinde bulunan âşığın kalbinde gam ve tasanın bulunmayacağını belirtir.

*Bu ḡayretgâhda rûşen-güher endûh-gîn olmaz
Nümâyândur bu kim âyînede çin-i cebîn olmaz (G.25/1)*

⁵⁷ Kaplan Üstüner, *Dîvân Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. Yüzyıllar)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, 197.

⁵⁸ Uludağ, *a.g.e.*, 163.

Hayret bir beyitte pençeye benzetilerek hal ehlinin tarağı olarak vasıflandırılır.

Zîynet-i zâhir kemâl erbâbına noķşân virir

Pençe-i hayretdür eşhâb-ı derûnuñ şânesi (G.83/5)

1.2.13.Mâsivâ

Mâsivâ, Allah'tan başka her şey, bütün varlıklar ve olaylar demektir. Sûfiler masivanın kalpten atılması üzerinde çok durmuşlardır.⁵⁹ Mâsivâ, bir beyitte hak âşığının vasıflarının anlatılması dolayısıyla geçmektedir. Ona göre âşık gönlünü masivadan arındırmıştır.

Tehîdür naķd-i kalb-i mâsivâdan sine-i 'âşık

Sevâd-ı ğam-ı harâb-âbâdınun gencînesi yoķdur (G.20/5)

1.2.14. Tecrid

Kelime olarak soymak, soyulmak anlamına gelen tecrid, salikin zahir mal ve mülkten, karşılık bekleme anlayışından arındırması, yaptığı her şeyi sırf Allah rızası için yapması, makam sahibi olmayı hatrından bile geçirmemesidir.⁶⁰

Beyitlerde çeşitli benzetme ve tasavvurlarla geçmektedir. Âsım, tecridi şaraba benzetererek onu içen Melâmî rindlerin dünyalık değerlerden vazgeçtiklerini belirtir.

Tecerrüd cāmını nûş eyleyen rind-i melâmet-düst

Muraşsa' cām-ı mercân-ı sübha şâl-zerdler bilmez (G.28/4)

Tecrid fenâ mülkündeki sultanlıktan değerlidir. Tecrid ehli samanlığı en büyük sermayeye tercih eder.

Tecerrüd gibi olmaz çün fenâ mülkünde sulţānlık

Girān-sermāyelikden baña yekdür tā-be-sāmānlık (G36/1)

Bir iki gün berduş gezen şair tecrid ehlinin dünyadaki zevkine varabilmiştir.

Zevķini erbâb-ı tecrîdün cihānda 'Âşımā

⁵⁹ Akay, a.g.e., 287.

⁶⁰ Uludağ, a.g.e., 347.

Bir iki gün hâne-ber-düş olmadukça bilmedüm (G.48/5)

Aşk mektebinin eksik, dîvâne çocuğu başlangıçta tecrid dersinden öğretmen olur, diyerek hal ehlinin öncelikle dünyadan soyutlanması gerektiğine işaret eder.

İbtidâ tecrîd dersinden sebağ-âmûz olur

Mekteb-i ‘aşkuñ kemîne küdek-i dîvânesi (G.83/3)

1.2.15. Ârif, İrfân

Allah’ın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimsedir. Müşahede ve temaşadan hâsıl olan bilgiye marifet, bu bilgiye sahip olan kişiye de arif denir.⁶¹ Âsım dîvânında ârif kavramına sıklıkla yer vermiştir. Ârif tevazu sahibidir, onun gönlünde kibirli insanın değeri yoktur.

Dil-i ‘ârifde kadri pest olur gerden-firâzânuñ

Dıraht-ı ser-bülendüñ bâz-gündür ‘ağsi âb içre (G.71/2)

O, zenginlerin feyzinden medet ummaz; çünkü ârif hürlüğü minnet belasına tercih eder.

Ne gam dil feyz-yâb olmazsa dehrüñ ağniyâsından

Ki yegdür ‘ârifte âzâdelik minnet belâsından (G57/1)

Kişinin sözleri kendisine tuzaktır. Bu gerçek söz konusu iken ârif dünyâda özgür değildir.

‘Ârifte âzâdelik mümkün midir hic dehrde

Kalb olınsa lafz-ı âdem kendüsüne dâm iken (G.64/5)

İrfân, manevi ve iç tecrübelerle, keşif ve ilhâmle elde edilen vasıtasız bilgi demektir.⁶² İrfân beyitlerde gönülde tecelli eden gizli bir bilgi olmasından⁶³ dolayı hazine ile birlikte kullanılır.

Kenz-i ‘irfâna mekân olsa ‘aceb mi sînemüz

Nâr-ı ‘aşk ile yanup vîrâne olmuşlardanuz (G.31/3)

⁶¹ a.g.e., 44.

⁶² Akay, a.g.e., 225.

⁶³ Mustafa Tatçı, *Hayreti'nin Dini Tasavvufi Dünyası*, KBY, Ankara, 1997, 169.

İrfânın manası ilim yoluyla kitaplardan elde edilemez, denilerek ledünni ve batını oluşunu vurgular. İkinci beyitte yine irfan ile hazine arasında ilgi kurar.

İder aşhâbı cümle şafha-i ne-nüvişteden taḥşîl

Bulunmaz ma‘nî-i ‘irfânı nâṭıḳ söz kitâb içre

Nigâh-ı ḥâtırından ğâfil olma derd-mendânuñ

Bulunmazsa daḥî kenz-i muṭalsam her ḥarâb içre (G.71/3,4)

1.2.16. Tevâzu

Tevâzu, insanın nefsinin Hakk’ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, halka karşı kibirli ve gururlu olmamasıdır.⁶⁴ Tevazu, tasavvûfî anlamının dışında farklı tasavvurla işlenmiştir. Bir beyitte irfan ehlinin vasıfları anlatılırken yüksek bir itibar sahibi olmanın şartı olarak gösterilir.

‘Ulüvv-i ḳadre bâ‘ işdür tevâzu‘ dâr-ı dünyâda

Oturmaz ḥânesinde ehl-i ‘irfân şadr-ı a‘lâda (G.70/1)

Sevgilinin güzellik unsurlarından söz ederken hüsn-i talil yoluyla sevgilinin kaşlarının tevazu sahibi olduğu için gözlerinin üzerinde olduğunu ifade eder.

Cay ider bela-yı çeşm üzre tevazu-pişeler

Kadd-i hamdur kadrini vala kılan ebruların (G.37/3)

1.2.17. Fenâ, Bekâ

Fenâ, varlığın Hâk yolunda yok edilmesidir. Bir beyitte irfan sahiplerinin vasıfları dolayısıyla söz konusu edilir. Buna göre irfan cevheri devlet ehlinin içinde bulunmaz. Maden ocağı bulunmak istenirse fenâ erbâbının içine girilmelidir.

Derûn-ı ehl-i devletde bulunmaz gevher-i ‘irfân

Fenâ erbâbınuñ gir gönlüne kân görmek istersen (G.38/4)

⁶⁴ Uludağ, *ag.e.*, 356.

Bâki iki beyitte farklı tasavvurlarla geçmektedir. Bir beyitte dünyanın sıfatı olarak geçmektedir. İlahî tecellîye mazhar olmanın yolu, bâki olmayan dünyadan vazgeçmektir.

*Cihân-ı bî-bekâdan geç eger cân görmek isterseñ
Fedâ kııl cānı da dîdâr-ı cānân görmek istersen*

Bir beyitte ise bakânın sınırına gelmişken nefisini unuttuğunu belirterek pişmanlık duyduğunu ifade eder.

*Efsûs ki enfâsı izâ' at itdüm
Serhadd-i beķâyâ hayf ğâfil yetdüm (R.8)*

1.2.18. Tevekkül

Vesvese, endişe ve rızık kaygısı halini yok edip, insani rahata ve huzura kavuşturan Mevla'ya güven halidir.⁶⁵ Aşağıdaki beyitte şair tanımdaki anlamını destekler nitelikte tevekkül eşiğine dayanıp iş yapmadan rahat olduğunu ifade etmektedir.

*Āstân-ı tevekküle dayanub
Fāriğim kâr neydügin bilmem*

1.2.19. Riyazet

Az yemek, az uyumak, sürekli ibadet etmek suretiyle nefsi terbiye etmek anlamına gelmektedir. Riyâzeti adet edinenlere riyazet ehli denir.⁶⁶

Bir beyitte riyâzet ehlinin vasıfları anlatılırken geçmektedir. Riyâzet ehlinin tek azığı sevgilinin bademe benzeyen gözünün olduğunu söyler. Burada hak âşıklarının yeme içmeyi terk edip ilahi cezbe ile kâinatı temaşa etmelerine işaret etmektedir.

⁶⁵ a.g.e., 357.

⁶⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Yayınları, Ankara, 2004, 259.

Dil temāšā dü-çeşm-i yārdan sir olmamak
Tūşe-i ehl-i riyāzet mağz-ı yek bādām iken (G.64/3)

1.2.20. Nefs

Tasavvufî anlamda kulun kötü vasıfları, yerilen huy ve amellerine denmektedir.⁶⁷ Gönlün feryad etmesinin sebebi kâfir nefsin maceralarındandır. Onun bu hali andelibin yuvasındaki yılanı benzer. Şair, leff u neşr yoluyla nefis ile yılan arasında ilgi kurmaktadır.

Nefs-i kâfir- mâce-rādandır dilüñ feryādı hep
Andelîbüñ lānesinde mār-ı ser-keş vār gibi (G.86/4)

Sultan Ahmed'in yaptığı bir anlaşma dolayısıyla kaleme aldığı tarih manzumesinde padişahı nefisini öldürmüş, iyi yaradılışlı biri olarak vasıflandırır. Onun bu halinin sonucu olarak devletindeki hamilelerin çocuğunun düşmediğini ifade eder.

Olmağın menfûru şab'-ı pākinüñ itlāf-ı nefis
Devletinde itmez oldı hāmīl işkāt-ı cenin (T.11/7)

1.2.21. Hakikat

Gerçek, var olduğu kesin olarak bilinen anlamına gelen hakikat; ilm-i tasavvuf, Hz. Âdem'den kıyamete kadar değişmeyen hükümler demektir.⁶⁸ Hakikat, bir beyitte mecaz erbabı olarak adlandırdığı dünya nimetlerine bağlanan insanların vasıflarını ifade ederken geçmektedir.

Hakikat bahçesindeki taze güllerde diken olmaz. Ondandır incinenler mecaz erbabıdır. Beyitte hakikat ve mecaz tezaadını da kullanarak dünyâyâ takılıp kalanların Allah'ın hakikat ilminin nimetlerinin farkına varamayacağını vurgular.

Mecaz erbābıdır āzürde-i ağıyār ola yoğsa
Hakīkat bāğının verd-i mutarrasında hār olmaz (G.22/3)

⁶⁷ Pala, a.g.e., 355.

⁶⁸ Uludağ, a.g.e., 153.

1.2.22. Gaflet

Gaflet, kesret aleminin hevesleri ile vahdeti unutmak; nefis düşmanını dikkate almamak, ona fırsat vermektir. Gaflet bir yerde şarabın benzetilene olur. Gaflet şarabıyla sarhoşken namaza yaklaşılmaması gerektiğini belirtilir.

Şâir, gafletle geldiği cihândan başlangıcın ve bitişin ne olduğunun farkına varamadan hayranlıkla gittiğini ifade eder.

Fehm idemedüm ma‘âd mı mebde’ mi
Ġafletle gelüp cihâna hayrân gıtdüm (R.4)

1.2.23. Dünyâ (Dehr, Âlem, Cihân)

Dünyâ, tasavvufta insanın ölümden önceki eğilimleri, amaçları ve arzularının bütünü mânâsında kullanılır. Mutasavvufklar, dünyanın geçiciliğinden, ona gönül verilmemesi lüzumundan bahsetmişler, Hakk’a giden yolda en büyük engel olarak dünyayı gördüklerinden onu sürekli yermişlerdir.⁶⁹

Dünyâ aşğın gönlündeki eksik bir yılanı benzetilir. Dünyâ aşğın sinesindeki eksik bir yilandır, çünkü dünyanın rengarenk fikirleri âşğın uyumasına engel olmaktadır. Burada uyku tasavvufî mânâda iradenin beşerî eylemlerden uzaklaşması anlamında kullanılmaktadır.

Fıkr-i reng-â-reng-i dünyâ ma‘nî-i ħâb olmada
Ĥâb-gâh-ı sînede mâr-ı münakkaş vâr gibi (G.79/3)

Âsım Dîvânı’nda dünyâ daha çok geçici olma özelliğiyle işlenir. Bu özelliğinden dolayı aşık onu istemeyerek, “*Talep edene mübarek olsun.*” demektedir.

Ĥâst-gârâna mübârek olsun ancağ ‘Âşımâ
İstemem ben devlet-i dünyâyı zâ’ıldür diyü (G.62/9)

⁶⁹ a.g.e., 24.

Tükenip bitişi temsil eden dünyâ bu vasfıyla bakî bir âlemin karşılığı olan ahiretle tezat oluşunu vurgulamak üzere birlikte kullanılır. Makam peşinde koşan insanlar ya mal biriktirme ya da hesap derdiyle ne bu dünya ne de ahirette rahat bulamamaktadırlar.

Yâ cem‘-i māl derdi yâ hesâb derdi kaydıyla

‘Aceb cāh ehli rāḥat mı bulur dünyâda ‘uḳbâda (G.66/3)

1.2.22. Bazı Mutasavvular

1.2.22.1. Çayır Baba

Şair, bir kıtasında yer verdiği Çayır Baba’nın tekkesine giderek ondan inâyet ve feyz beklediğini ifade etmiştir.

Şevḳ-i derūnu reh-ber idüb âsitānuña

Geldik ricā-yı feyz ile çün â Çayır Baba

Dil kim mişāl-i beste-i leb-bestedür ānı

Dest-i ‘inâyetüñle birâz âc ayır Baba (Kt.3/1)

1.2.22.2. Edhem

Evliyadan bir zat olan Edhem, Belh hükümdarı iken taht ve tacından geçerek tasavvuf yoluna girmiştir. O, edebiyatta fakr u riyazetin sembolü olarak görülmüştür.⁷⁰ Edhem, dîvânda padişahın zühd sahibi oluşu açıklanırken bir karşılaştırma unsuru olarak geçmektedir.

Ma‘deletde sîret-i Fārūḳı ihyâ eyleyüb

Zühdini şādân kıldı rûḥ-ı İbn-i Edhemi (T.19/3)

Pâdişāh-ı şūret ü ma‘nâ ki oldur zühdde

Yâdigâr-ı İbn-i Edhem cā-nişîn-i Bâyezîd (T.14/2)

⁷⁰ Cemal Kurnaz, *Hâyâli Bey Dîvânının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012, 85.

1.2.22.3. Gül Baba

Misalî mahlasıyla şiirler de yazan 16. yüzyılda yaşamış ünlü bir Bektaşî dervişidir.⁷¹ Âsım, Dîvânı'ndaki bir kıt'ayı Gül Baba'dan feyz dilemek için kaleme almıştır.

Baħr-ı feyz-i Gül Babadan atre-cūy ol atre-cūy (Kt.10/2)

⁷¹ www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/15-95-106.pdf

2.CEMİYET

2.1. ŞAHISLAR

2.1.1. Tarihi Şahsiyetler

2.1.1.1. Hükümdarlar, Şehzadeler, Devlet Adamları

2.1.1.1. Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman

İki padişah da övülen için karşılaştırma ve benzetme unsuru olarak birlikte işlenmiştir. Aşağıdaki beyitte övülenin yaratılıştaki Sultan Selim'e; kudrette ve haşmette ise Sultan Süleyman'a benzediğini ifade eder.

Selīmü'l-ṭab' Ḥākān-ı Süleymān-ḳadr ü ḥaṣmet kim
Şerefdür zāt-ı pāki dūdman-ı Āl-i 'Osmān'a (K.7/10)

III. Ahmet için kaleme alınan bir kasidede padişahın İran'daki fetih hareketlerindeki başarılarına işaret ederek, ne Sultan Selim'in ne de Sultan Süleyman'ın onun kadar İran'daki amaçlarına ulaşabildiğini ifade eder (K.3/20).

2.1.1.2. III. Ahmed

Âsım Dîvânı'nda en çok ismi geçen padişah III. Ahmet'tir. Şair kaside ve tarihlerinde padişahın vasıflarına ve döneminde gerçekleşen tarihi ve kültürel faaliyetlere yer vermiştir.

Dîvândaki üç kaside III. Ahmet için kaleme alınmıştır (K.3, K.4, K.5). Bu kasidelerde padişah; zühdü, kahramanlığı, cesareti, adaleti, ilmi dolayısıyla eski İran kahramanları ve İslam tarihinin önemli şahsiyetleriyle mukayese edilerek övülmüştür. Hadisten hareketle *zill-ı Hak* olarak vasıflandırılmıştır. Bunun yanında *şehenşah-ı cihan*, *şehriyar-ı din-penah*, *Husrev-i İskender-i heybet*, *sultan-ı selatin* padişahın vasıflarını ifade etmek için söylenen diğer sözlerdir.

Âsım, geleneğe uygun olarak kasidelerini sunduğu devlet büyüklerini mübalağalı ifadelerle övse de tarihçi kişiliğinin bir sonucu olarak kasidelerinde dönemin tarihi olaylarına da yer vermiştir. Buna göre Sultan Ahmed için kaleme

aldığı kasidelerde İran seferleri, Mora ve İsfahan'ın fethine işaret etmiştir. Dönemin önemli tarihi hadiselerinden Gördös, Hemadan, Loristan, Nahçıvan, Tebriz, İsfahan'ın fethi ve Afganistan'la yapılan antlaşma için tarih manzumeleri kaleme almıştır. Ayrıca bu dönemde inşa edilen çeşmeler için düşürdüğü tarihler de dönemin kültürel gelişimini göstermektedir.

2.1.1.3. Mustafa Han

Âsım, Sultan Mustafa için bir kaside (K.6) ve kıta kaleme almıştır. Bu kasidede diğer kasidelerine benzer biçimde padişahı; cömertliği, adaleti, cesareti, dindar kişiliği, ilmi dolayısıyla övmüştür. Padişah için yazılan kıta ise methiye niteliğindedir. Padişah, *Şehryar-ı heft-iklim* olarak vasıflandırılmış ve lütfundan dolayı Allah'tan uzun ömür dilemiştir.

2.1.1.4.I. Mahmud

I.Mahmud'un tahta çıkması üzerine bir tarih manzumesi kaleme almıştır (T.23). Padişahın niteliklerine yer vermeden tahta çıkıp cülus vermesine tarih düşürmüştür.

2.1.1.5. İbrahim Paşa

Sadrazam Damat İbrahim Paşa döneminin en etkili devlet adamlarından biri olduğu için dîvânda sıkça kendisinden söz edilmiştir. Âsım, dört kasidesini İbrahim Paşa için kaleme almıştır (K.7,K.8,K.9,K.14,K.16). Bazı kasidelerini Sultan Ahmet'le müşterek olarak ona da sunmuştur (K.4,K.5,K.13). Ancak bu kasidelerde - 14 ve 16. kaside dışında- paşanın vasıfları bir iki beyit verilerek geçiştirilmiş, daha çok dönemin padişahı övülmüştür. İbrahim Paşa, beyitlerde sık sık efsaneleşmiş ünlü vezirler ile karşılaştırılarak övülür. Tarihteki ünlü hükümdarların onun kadar güçlü bir yardımcıya sahip olamadıkları için yeterince başarılı olamadıkları ifade edilir.

Âsım kasidelerinde zaman zaman kendisine hamilik yaptığı için İbrahim Paşa'ya dua eder. Aşağıdaki beyitlerde çaresiz bir biçimde yolda kalınca onun tarafından korunduğunu ifade etmektedir.

Huşûşâ bende 'i dirînesi 'Āşım tarîk içre

*Düşüp kalmış iken hayretle ser-gerdân o bî-çâre
 ‘Înâyet kıldı aña dest-gîr oldu kerem itdi
 Anı luţfuyla maḥsûd eyledi hep yâr u aġyâra*

2.1.1.6. Abdullah Paşa

Dîvândaki 18. kaside Abdullah Paşa için kaleme alınmıştır. Kasidenin ilk beyitlerinde Nef’î’nin zamanın sadrazamı İlyas Paşa’yı keremde herkese tercih edip çok değerli bir kaside yazması gibi kendisinin de zamanın en değerlisi olarak Sadrazam Abdullah Paşa’yı gördüğünü ifade eder.

Herkes asaletiyle veya soyuyla övünür; ancak o Allah’ın lütfuyla her ikisine de sahip olmuştur. Soyda övünmek gerekirse âlemde Hz. Peygamberin soyundan daha şerefliyi yoktur.

*Haseb yâ ḥod neseble faḥr ider ebnâ-yı ‘âlem hep
 İkisın cem‘ kılmak mahz-ı luţf-ı Haḫḫ te‘âlâdur*

*Neseble faḥr olunmaḫ iktizâ eylerse ‘âlemde
 ‘Aceb âl-i peyamberden şerefde kimler a‘lâdur (K.18.15.17)*

Aşağıdaki beyitte Abdullah Paşa’nın on dördüncü sadrazam oluşu ile ayın on dördünde çıkan aya benzediğini ifade etmektedir.

*Sen on dördüncü Âşafsın zamân-ı pâdişâhîde
 Kemâli mâhuñ ondördünde olmaḫ ḥod hüveydâdur (K.18/19)*

2.1.1.7. Ali Paşa

Âsım, Ali Paşa’nın sadrazam olması üzerine dört tarih manzumesi kaleme almıştır (T.25,T26,T27,T.32). Ayrıca yaptırdığı bir cami için de tarih düşürmüştür. Bu tarihlerde Ali Paşa’nın özellikle İran’da yaptığı mücadeleler ve kazandığı zaferlere yer vererek onu *fatih-i İran* sıfatıyla över. Bosna ve Mora’daki fakir halka adaletiyle ihsanda bulunduğunu belirtir. Dîvândaki otuz ikinci tarihte Ali Paşa’nın ikinci kez sadaret makamına getirilişini tebrik eder. Onun hiçbir mesnet yokken

görevden alındığını; ancak bir yıl sonra Allan'ın hikmeti ile herkesin bunu anladığını belirtir. Bosna'da ettiği cihadı ve gazayı, Rumeli'deki halka ihyasını anlatmak için bir kitap bile yazılabileceğini söyler.

2.1.1.8. Ahmed Bey

Âsım, Ahmet Bey'in 1150'de sadrazam olması üzerine bir tarih yazmıştır (T.30). Bu tarihte onu *nur-ı mücessem, mir ü zi-şan* gibi ifadelerle över.

2.1.1.9. Şeyhülislam İshak Efendi

Dîvândaki bir kaside İshak Efendi için yazılmıştır. Kasidenin ilk bölümünde şair, İshak Efendi'nin şeyhülislamlık görevine getirilmesinin azil zamanında kendisi için bir ümit vesilesi olduğunu ifade eder. Böylelikle görevine yeniden dönmek için yardım istediğini ima ederek kasidesini sunma amacını belirtir.

Şevk ile 'Âsım gâzel-hân olmasun da neylesün

Kim dem-i 'azlinde ümmîd-i dil u cânûñ bulur (K.18/5)

İshâk Efendi şiir boyunca *kutb-ı dîn, varis-i ilm-i beni, alleme-i azam, âlem-i irfan* gibi ifadelerle ilmi dolayısıyla övmüştür. Bunun yanında Arapça şiir yazma, lafz-ı bedi ve fenn-i nahve olan ilgisiyle onun sanatta da yetenekli bir ilim adamı olduğunu vurgular.

2.1.1.10. Şeyhülislâm Es 'ad Efendi

Âsım, dönemin şairlerinden de olan Es 'ad Efendi'nin şeyhülislam olmasına “*Bu nice camedir Es'ad Efendi giydi fetvâyi*” sözleriyle tarih düşürmüştür. Yazdığı tarihte onun ilim ve takvada, hikmet ve mantıkta kemale ulaştığını belirtir.

Anuñ fazl u kemâli mantık u hikmetdedür ancağ

Bunuñsa zât-ı pâki müstemildür 'ilm ü takvâyi (T.12/5)

2.1.1.11. Kapudan Mustafa Paşa

1137’de inşa edilen bir çeşme için kaleme alınan tarih manzumesinde geçmektedir. Şiirden İbrahim Paşa’nın yakın dostu olduğu anlaşılan Mustafa Paşa’nın bir sohbetinde sadrazamın buldukları yerde neden su bulunmadığını sorunca onun izniyle bu çeşmeyi yaptırdığını ifade eder.

2.1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları

2.1.2.1. Elçi Han

Âsım, Sadrazam İbrahim Paşa’nın Hidiv Hanı Elçi Han için verdiği ziyafet üzerine bir kaside yazmıştır. Elçi Han, bu kasidede çoğunlukla sadrazam övülürken bir kıyaslama unsuru olarak verilir. Bir beyitte onun halkını taltif ederek onların gönüllerini kazandığını belirtir.

2.1.2.2. Eşref Şah

Dîvânda, III. Ahmed’in Afgan Şahı Eşref Şah ile mücadelesi sonucunda İsfahan’ı alması ve anlaşma yapması üzerine yazılan üç tarih manzumesi vardır. Bu konuda yazılan ilk tarih manzumesinde Eşref Han’ın haddini bilerek İran’a çekildiğini ve sulh niyazında bulunduğunu; buna karşılık halkın asayişini için hayırlı bir sulh yapıldığı belirtilir (T.11/10-12).

İsfahan’ın fethi dolayısıyla yazılan on üçüncü tarihte Elçi Han’ın Osmanlıya bir elçi göndererek Osmanlı’nın Batı İran’dan çekilmesini istemesine⁷² değinilmiştir.

2.1.2.3. Mengli Giray

Âsım, Mengli Giray’ın 1150’de Kırım Han’ı olması üzerine bir tarih yazmıştır. *Şah-ı vala tebar, kulzüm-i rahmet-i İlah, Hüsrev-i kam-bahş* gibi ifadelerle vasıflandırdığı Mengli Giray’ın hükümdar olmasıyla Tatar kavminin tekrar eski günlerine kavuşacağını belirtir.

⁷² Özge Öztekin, *Çelebizâde Âsım Dîvân*, Ürün Yayınları, Ankara, 2010, 29.

Nice demlerdi kavm-i Tātāruñ

Hāli yaḥṣī iken yamān oldı

O ḥıdivüñ Kırm diyārında

Cān gibi ḥükmü çün revān oldı (T.31/14-15)

2.1.2.4. Veli Han

Âsım, İran elçisi Veli Han için Farsça bir kıta kaleme almıştır (F.R.2). Şiirde İran hanlarının sanatkar olarak tanındığı ancak Veli Han'ın hepsinden daha iyi olduğu belirtilmektedir.

2.1.3. Şairler

2.1.3.1. Kavsî

Âsım, XVII. yüzyıl Azeri sahası şairlerinde Kavsî'nin “oldum” redifli gazelini tazmin ederek, makta beytinin ikinci dizesini alıntılamıştır.

Dimiş bu mışra'ı Kavsî dilimden ey 'Âşım

Zamāna her kimi kim yıkdı ben ḥarāb oldum (G.52/5)

2.1.3.2. Nâmî

Nâmî, mahlaslı Murtaza Kulu Han'ın “bulunmaz” redifli gazelini tanzir eden Âsım; gazelin makta beytinde İran sahasında Nâmî gibi ölçülü söz söyleyen bir ustanın olmadığını belirtir.

Taḥmīnim odur mülk-i 'Acemde hele 'Âşım

Nāmî ḳadar üstad-ı süḥan-senc bulunmaz (G.29/5)

2.1.3.3. Nedîm

Âsım'ın şiir evrenini kurmasında etkili olan isimlerin başında hiç kuşkusuz aynı dönemde yaşadığı Nedim gelmektedir. Nedim'in şiirlerinden ilhamla kaleme

aldığı şiirlerinin yanında geleneğe uygun olarak onun bazı şiirlerine nazireler de yazmıştır. Bu şiirlerinden biri olan “*olmuş sana*” redifli gazelinde onun şiirdeki ustalığına yakalamanın kendisi için imkânsızlığını kabul ederek şiirlerine nazire yazmanın dahi muhal olacağını ifade eder.

Kâbil-i tanzîr olmazken Nedim'ün nazmı hîç
‘Âsımâ bilmem neden fikr-i muhâl olmuş saña (G.1/7)

Nedim’in beğenilen gazellerinden birine yazdığı nazirede, daha önce gidilmemiş bir yola girdiği için takdir edilmesi gerektiğini belirtir (G.43/5).

2.1.3.4. Nef’î

Âsım kasidelerinde dîvân şirinin en güçlü kaside şairlerinden Nef’î’nin üslubunun etkisinde kalmış; bunu şiirlerinde açıkça ifade etmekten uzak durmamıştır. Nef’î’nin Sultan Osman’ın Lehistan Seferi için kaleme aldığı bir kasidesine nazire yazmış, bu şiirdeki bir dize ve bazı ifadeleri alıntılamıştır⁷³ (K.17).

Başka bir kasidesinde ise Nef’î’nin İlyas Paşa için yazdığı kasidenin her beytinin bir dîvândan daha değerli olduğunu belirtir.

Güninde Hân-ı Murâd-ı Râbi’iñ İlyâs Pâşâ’yı
Keremde cümleye tercih iden Nef’î-yi dâñadur

Anñ medhinde bir garrâ kaşide eylemiş inşâd
Ki her bir beyti birer Dîvânçe-i Şâhiden a’lâdur (K.18/6,7)

2.1.3.5. İzzet Ali Paşa

Âsım’ın takdir ettiği şairlerden biri de dönemin şair ve devlet adamlarından İzzet Ali Paşa’dır. Onun iki gazelini tanzir eden Âsım, dîvândaki on birinci gazelininmakta beytinde ona uyararak arkasından gittiğini ifade eder (G.11/6). Müzeyyel tarzda kaleme aldığı diğer nazirede ise İzzet Paşa’nın seçkin mısralı dîvânına varlık âleminde kimsenin yaklaşamayacağını, onun şiirini takdir için saçılan altınların yetersiz kalacağını belirtir (G.24/6,7).

⁷³ age, 107.

2.1.3.6. Hâfız, Firdevsî

Âsım, yazdığı bir kıt'ada Hafız'a yer vererek onu saygıyla anar. Şiirlerini kaleye benzeterek hiçbir emeğin onun mertebesine ulaşmak için yetmeyeceğini belirtir.

Âferîn Hâfız -ı hoş-lehceye kim olmaz anî

Kâle-i nazmına himmet gibi hîc endâze (T.10/1)

Firdevsî, dîvânda bir beyitte geçmektedir. Sultan Mahmud'un Niş Kalesini fethetmesi üzerine yazdığı tarihte, Firdevsi'nin efsaneleşmiş kişileri anlatmadaki başarısına işaretle padişahın kahramanlığının bir vakasını da yazmasını diler (T.29/2).

2.1.3.7. Ka'b, Hassan

Arap şiirinin önemli isimleri olan Ka'b ve Hassan, bir kasidede övülenin kıyaslandığı unsurlar olarak geçmektedir. Övülenin de Arapça nazımdaki yeteneğine işaretle anılan şairler için "*nazım mülkünün sultanları*" ifadesi kullanılır.

2.1.4. Sanatkârlar

2.1.4.1. Mani

Ünlü Çinli bir ressam ve nakkaş olan Mani, sevgilinin güzelliği bahsinde çok sözü edilen bir imajdır.⁷⁴ Mani, dîvândaki Farsça bir gazelin tek beytinde şairlik kudreti için bir karşılaştırma unsuru olarak geçmektedir. Şair burada sevgilinin güzelliğini betimleyişi karşısında Mani'nin ah edip kendisine imrenmesi karşısında saçların bir bekçi misali imdada koştüğünü ifade eder.

⁷⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 1995, 297.

2.1.4.2. Zühdi

1144'te ölümü üzerine yazılan bir tarih manzumesinde anılan (T.24) ve yazı ilminin şeyhi olarak nitelenen sanatkârdır. Zühdi için kalem alınan şiirin tamamında yazı ilmine ilişkin unsurlar kişileştirme veya benzetmeye konu edilmiştir. Sülüs, nesih ve ta'lik yazı sillerindeki yeteneğini, “*Eğer harflerin resmi önce arştan nâzil olduyşa, sülüs ve neshi gökyüzünün kubbesine astı.*” İfadesiyle över. Onun ölümü üzerine kaleminin siyah elbise giydiğini ve suskunlaştığını, evrakı gibi gönül ehlinin de perişan olduğunu belirtir.

2.1.5. Tarihi ve Efsanevi Şahsiyetler

2.1.5.1. Cemşid

Cemşid, İran'daki Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarıdır. Şarabı bulanın o olduğu söylenir. Bu nedenle zevk ve eğlence sembolü olarak adı ve câmı efsaneleşmiştir.⁷⁵ Cemşid, Âsım Dîvânı'nda da daha çok bu özelliğini gösterir biçimde meyhane, bezm ve kadehle işlenmiştir. *Dergâh-ı Cem* ifadesi ile meyhane, şarap meclisini işaret etmek için kullanılarak feleğin cefasından ancak meyhaneye girilerek kurtulabileceğini ifade edilir.

Maḥmūr-ı ğam âzād olamaz cevr-i felekden

Tā der-geh-i Cemşīdi penāh eylemeyince (G.78/4)

Rivayete göre gerçek ismi Cem iken parlak, ışık anlamına gelen “şid” sonradan getirilen Cemşid, Nevrûz'un bahar bayramı olarak kutlanmasını sağlayan hükümdardır.⁷⁶ Âsım, aşağıdaki beyitte harabattaki parlak kadehlerin Cem'in kadehini hatırlattığını belirtir.

Harābāt içre rindān sāġar-ı billūr görsünler

Yine Cem-i dūd-mānında furûġ-ı nūr görsünler (G.13/1)

Cem, birçok şeyin ilk icat edeni, son derece güçlü, bilgili ve insanları refah ulaştırıran bir hükümdardır.⁷⁷ Bu nedenle iktidarın sembolü olarak hükümdarların benzetilene olarak da şiirlerde kullanılmıştır. Âsım, şiirlerinde Cemşid'in söz konusu özelliğini genellikle tacı, tahtı ve yüzüğüyle işlemiştir. Bir beyitte yıldızla birlikte övülenin sıfatı olarak geçmektedir.

⁷⁵ a.g.e., 87.

⁷⁶ a.g.e., 87.

⁷⁷ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008, 204.

Āsumān-mertebe Cem-kevkebe Sulţān Aĥmed
Tāc-ı şāhān-ı zamān nuĥbe 'i Āl-i 'Oşmān (T.3/1)

2.1.5.2. Kahrâman

Kahrâman, Pişdadiyan sülalesinden Tahmurs'un oğludur. Devler tarafından küçükken kaçırılmış onlar arasında büyümüşür. Suda aksini görüp devlere benzemediğini anlayınca bir gergedana binerek insanların bulunduğu yere gelmiş. Orada birçok kişiyi yenerek öldürmüş; ancak Rüstem'e yenilmiş. Kâtil lakabıyla anılmıştır.⁷⁸ Dîvânda *dest-bürd-i Kahrâman, ler-endaz-ı Kahrâman, Kahrâman-ı rub-ı meskûn* gibi ifadelerle övülenin benzetileni olarak geçmektedir.

Sipâh-ı mülk-i Rûm'uñ dest-bürd-i Kahrâmanısın
Zamānunda Tehemten itmemişdür ceş-i ĥākāna (K.7/17)

2.1.5.3. Sam, Zâl, Rüstem

Sam, Neriman'ın oğlu olup çok kuvvetli biriydi. Oğlu Zâl doğduğunda saçı, kaşları ve kirpikleri bembeyaz olduğu için onu dağa atmıştır.⁷⁹ Dîvânda övülenin benzetileni ve kahramanlığını vurgulamak amacıyla karşılaştırma unsuru olarak geçmektedir.

Ķahramān-ı Sām-savlet kim eger der-gāhına
Ķılsa ferman Rüstem'in iĥzārına bî-can gelür (K.4/11)

Zâl, Sam'ın oğludur. Şehname 'ye göre Sam oğlunun ak saçlı olduğunu görünce kendisiyle alay edileceğini düşünerek onu çok uzaklardaki Elbruz dağına bırakır. Simurg çocuğu bularak büyütür.⁸⁰

Zâl, beyitlerde *ihdiyâr ve zâlim* anlamlarını çağrıştıracak biçimde feleğin sıfatı olarak kullanılmıştır.

⁷⁸ Pala, *a.g.e.*, 252.

⁷⁹ *a.g.e.*, 390.

⁸⁰ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008, 735.

*Hîle-i Zâl-i felekden kişi cân kırtâramaz
Zor ile olsa daħî 'âlem-i ecsâmda Sâm*

İran efsanelerinin en büyük kahramanı sayılan Rüstem, ak saçlı Zâl 'in oğludur. M.Ö. 4. Asırda Keykavus döneminde yaşadığı sanılmaktadır. Daha gençliğinde olağanüstü kahramanlıklar göstererek bütün düşmanlarını öldürmüş, oğlu Sührab dışında kimseye yenilmemiştir.⁸¹

Dîvânda ismi en çok geçen efsanevi kahramandır. Daha çok tarihlerde ve kasidelerde övülenin yenilmezliği, kahramanlığı dolayısıyla geçmektedir. Bir beyitte övülenin İran askerlerindeki korkusunun adet haline geldiğini, Şehnâme'ye bakılsa Rüstem'in atının dizginini Turan ülkesine çevirdiğini söyler.

*Hirâs-ı tîğ-i kahr-ı leşker-i şâhib-ķırânîden
Girîzânlık o deñlû 'âdet oldı ehl-i Īrân'a*

*Ki baksañ şüret-i Rüstem bile Şeh-nâme'de şimdi
Çevirmişdür 'inân-ı ebraşı iķlîm-i Tūrân'a (K. 7/19,20)*

Rüstem'in Keykâvus'u kurtarmak için gittiği Mazendaran'da başarıyla üstesinden geldiği yedi merhaleye *heft han* denmektedir.⁸² Âsım, sık sık övülenin savaşlardaki başarılarını vurgulamak amacıyla bu ifadeyi kullanmıştır.

*Zâl-ı çerħ ile müdârâ tâ-be-key şimden gerû
Rüstemâne bir neberd-i Heft-ħân itsem gerek (G.40/6)*

2.1.5.4. İsfendiyâr

İsfendiyâr, dünya pehlivanı olarak nitelenen ünlü İran kahramanlarından. Zerdüşt inancının yaygınlaşmasında büyük yararlılıklar göstermiş, Rüstem gibi *Heft-han*'ı geçmiştir. Rüstem'le yaptığı savaşta ölmüştür.⁸³ İki beyitte geçmektedir. Bir

⁸¹ a.g.e., 592.

⁸² a.g.e., 367.

⁸³ a.g.e., 425.

beyitte heft-han dolayısıyla kullanılmıştır (T.31/7). Aşağıdaki beyitte Rüstem'in İsfendiyar'ı öldürmesi hatırlatılır.

*Olsa da İsfendiyâr-âsâ eger Rûyîn-beden
Haşmını Rüstem gibi bir tîr ile eyler dârîr (T.26/12)*

2.1.5.5. İskender

Edebiyatımızda iki İskender vardır. Bunlardan ilki hem peygamber veya salih bir kul olduğu düşünülen hem de hükümdar olan Zülkarneyn diye de anılan İskender; diğeri ise Makedonya'da doğup Aristo'nun öğrencisi olan pek çok ülke fetheden Büyük İskender'dir.⁸⁴ Dîvânda bu iki İskender'in niteliklerinin karışık ve çoğunlukla övülenin benzetileni olarak kullanıldığı görülmektedir.

2.1.5.6. Leclâc

Satranç oyununu icat ettiğine inanılan kişidir.⁸⁵ Yahya Bey'in ölümü üzerine yazılan tarih manzumesinde geçmektedir. Beyitlerinin tamamı satranç oyunuyla ilgili terimlerin benzetilen olarak kullanılmasıyla oluşturulan şiirde Leclac, dünyânın benzetilenidir.

*Rağş-ı 'ömründen piyâde alıcağ Leclâc-ı dehr
Kıldı zir-i pây-ı pîl-i qahrda ferzâne mât (T.34/2)*

2.1.5.7. Nûşirevân

İran'ın Sasayıyan sülalesine mensup ünlü bir hükümdardır. Lakabı adil olup sık sık kullanılmıştır. Sarayının büyük bölümü olan Tak-ı Kisra adaletsizliğe uğrayanlara yardım ettiği yerdir. Rivayete göre bu taka bir çan astırıp ucuna zincir bağlatmış, ona müracaat edenler bu zinciri çekerek onu haberdar edermiş.⁸⁶ Dîvânda iki beyitte övülenin adil özelliğini anlatmak için geçmektedir.

⁸⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 1995, 236.

⁸⁵ *a.g.e.*, 286.

⁸⁶ *a.g.e.*, 362.

O adil hükümdarın devrindeki âşıklara sevgilinin saçı Nuşirevan'ın zinciri gibi gelir.

*Hüsrev-i 'âdil ki devrinde diyâr-ı hüsnde
Zülf-i dil-ber 'âşıka zencir-i Nüşirvân gelür (K.4/24)*

2.1.5.8. Aristo, Eflatun

Eflatun, Aristo'nun hocası olan Yunan filozofudur. Sokrat'tan eğitim görerek Yunanistan'a dönmüş burada Akademia'yı kurmuştur. Edebiyatta ve akıl, hikmet ve isabetli görüşün timsalidir.⁸⁷ Dîvânda bir beyitte övülenin devleti yönetme konusundaki başarısını vurgulamak için Eflatun'un kanun konusundaki sualine cevap verdiğini ifade eder.

*Şifâ-bağış-ı mizâc-ı mülk-ü devlet kim olur fâhir
Su 'al etdikde kânûn üzre Eflâûn cevâbında (K.12/9)*

Ünlü Yunan filozofu *Aristo*, dört beyitte övülenin hoca ve âlim yönünü anlatmak amacıyla benzetilen, sıfat veya karşılaştırma unsuru olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte övülenin hikmetli sözlerinin meziyetini anlamak için çoğu zaman Aristo'nun üstadın-övülenin- ilmine muhtaç olduğunu ifade etmektedir.

*Mezâyâ-yı kelâm-ı hikmet-âmîzin anuñ fehme
Aristo çok zamân muhtâcdur ta'lim-i üstâda (K.5/23)*

2.1.5.9. Kârûn

Bir beyitte geçen Kârûn, Hz. Musa'nın akrabasından olup delaletiyle toprağı altın yapma sanatı olan kimyayı öğrenmiş ve bu sayede zengin olmuştur. Daha sonra Hz. Musa'nın istediğı binde bir zekâtı vermediğinden servetiyle yere batmıştır. Zenginlik timsalidir.⁸⁸

⁸⁷ a.g.e., 135.

⁸⁸ A.Talat ONAY, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, TDV Yayıncılık, Ankara, 1993, 244.

Mal kazanma endişesi taşıyanların *sebük-mağzân* sıfatıyla nitelendiği beyitte örnek olarak Kârûn'un toprağa girmesi verilir.

Meger aña değillerdür sebük-mağzân-ı māl-endüz

Girân-ser-māyelikden geçdüğinden hâke Kârûnuñ (G.44/4)

2.1.5.10. Hâtem-i Tâî

Peygamberimiz zamanında yaşayan ancak peygamberliğine erişememiş cömertliğiyle tanınan İbn Abdullah b. Sa'd'ın lâkabıdır.⁸⁹ Övülenin cömertlik vasfını vurgulamak amacıyla kasidenin teşbib bölümünde, “*Her devlette bir cömert şöhet bulur.*” ifadesine örnek olarak cahiliye zamanında yaşayan Hâtem-i Tâî örneğini verir.

Zamân-ı cāhiliyyetde keremle Hâtem-i Tâî

Lisân-ı nâsda çarbü'l-meşeldür dîne ber-cādur (K.18/2)

2.1.6. Masal Kahramanları

2.1.6.1. Leylâ ve Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı olan Mecnûn, beş beyitte kelime anlamı olan deli, dîvâne, çılgını veya hikâyede geçen olayları çağrıştıracak biçimde geçmektedir. Şair bir beyitte kendisinin de Mecnûn gibi dîvâne olup efsaneleştiğini ifade eder.

‘Aşk ile Mecnûn gibi efsâne olmuşlardunuz

‘Aklımızca biz dahî dîvâne olmuşlardunuz (G.31/1)

Aşağıdaki beyitlerde Mecnûn'un çöllerde dolaşıp ceylanlarla ülfet etmesini hatırlatır; ancak kendisine arkadaşlık edecek ahuların bile olmadığını ifade eder.

Hoş-nigāhân ülfet itmezler dil-i zâr ile hayf

Turfâ Mecnûnam ki hem-dem olmaz āhûlar baña (G.3/5)

Özge Mecnûnum ki āhûlarla yâr olmak değil

⁸⁹ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 1995, 198.

Kendi sâyemden bile gelmektedir vahşet baña (G.4/4)

Bazı beyitlerde ise Leylâ ve Mecnûn ile diğer ünlü aşk hikâyelerinin motiflerine yer verir.

Tutarlar mıydı rāh-ı küh u deşti Kays ile Ferhād

Diyār-ı ‘aşk şeh-rāhında ‘Āşım olsa asāñlık (G.36/5)

Hikâyenin kadın kahramanı olan Leylâ, İbrahim Paşa için yazılan bahariyenin nesib bölümünde vasıflarına değinilmeden işlenmiştir. Her beyitte baharın farklı niteliğinin anlatıldığı bölümde; tazelik, gençlik zamanında bakıldığı zaman Mecnûn ve Leylâ'nın birbirinden farkını bulmanın zor olacağını ifade eder.

Ṭarāvet şöyledür kim birbirinden farkı müşküldür

Nigāh itseñ bu demde şūret-i Mecnûn u Leylâ'nuñ (K.8/8)

2.1.6.2.Ferhād, Şîrîn

Ferhād ve Şîrîn hikâyesinin kahramanları dîvânda iki beyitte Leylâ ve Mecnûn'la birlikte tenasüp oluşturacak biçimde geçmektedir. Bu beyitlerde Ferhād kuh; Şîrîn ise kelime anlamını çağrıştıran biçimde dudak unsuru ile kullanılmıştır.

Dünyanın dağı, çölü Ferhād'ın ve Kays'ın olsun da benim sadece Leylâ'm ve Şîrîn'im olsun (G.8/2).

2.1.7.Diğer Kişiler

2.1.7.1. Nuh Efendi-zâde Yahya Bey

1155'te ölümü üzerine yazılan bir tarihte geçmektedir. Büyük bir silahşör olduğu belirtilen Yahya Bey'in nitelikleri, ustası olduğu anlaşılan satranç oyununun unsurlarının benzetmelere konu edilerek verilir. Buna göre o, cihan satrancının bezinde at oynatırken dünya Leclâc'ı ömrünün atından piyade alır. Kahır filinin ayağının altında kalan o bilgin mat olmuştur.

2.1.7.2. Muhammed Bey

Dîvânda ünlü bir ruz-nâmecî olduğu belirtilen Muahmmmed Bey'in oğlu Abdullah'ın doğumu için yazılan bir tarih vardır. Bu şiirde Muhammed Bey'in hocalar içindeki yerinin üstünlüğüne değinilir. Oğlunun doğumu üzerine duacıları ve ahbablarının şevk ve sevinçle bayram ettikleri belirtilerek ömrünün saadetle geçmesi dilenir.

2.1.7.3. İbn-i Hacer, İbn-i Hümâm

Hadis ve fıkıh alanında tanınmış âlimler, övülenin bu ilimlerdeki üstünlüğünün kıyaslandığı unsurlardır. İbn-i Hacer'in Tahrîc adlı eseriyle övülene denk olamayacağı belirtilir. İbn-i Hümâm'ın Tahrîr adlı eserinin övülene nispetle eksiklerinin bulunacağı üzerinde durur.

2.2. KAVİMLER

2.2.1. Hindû, Acem

Hindû, siyah rengi dolayısıyla âşîğın sinesiyile birlikte karşılaştırma unsuru olarak bir beyitte kullanılmıştır. Bu beyitte âşîğın parlayan sinesini gören Hindû'nun yandığı söylenerek, kinaye yoluyla onların ten renginin siyah oluşuna ayrıca âşîğın bu durumunu kıskanmalarına işaret edilir.

Reşk ider seyl-âb-ı eşkim seyr idüb cûlar baña

Tâbiş-i sînem görüb yanmağda Hindûlar baña (G.3/2)

Acem, tarih ve kasidelerdeki birçok beyitte devlet anlamı da kastedilerek padişahın seferleri, fethettiği yerler dolayısıyla geçmektedir.

2.2.2. Osmanlı, Tatar

Osmanlı, *Mefhâr-ı 'Oşmâniyân*, *Zümre-i 'Oşmâniyânîñ ser-firâz u ekremi* gibi terkiblerle övülenin sıfatı olarak kullanılmıştır.

Tatar, Mengli Giray için düşürülen tarihteki bir beyitte geçmektedir. Beyitte Tatar halkının onun han olmadığı dönemde kötü duruma düşüşü ifade edilir (T.31/14).

2.3. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

2.3.1. Hind

Hind dîvânda iki beyitte geçmektedir. Bir beyitte padişahın dünyanın yedi bölgesine hükmettiği söylenerek onun bu vasfına örnekle Hint ve Turan hükümdarlarının tahtını öpüp ona boyun eğmesini gösterir (K.3/13).

Hint sözü, bir kıtada kaderle ilişkilendirilerek işlenmiştir. Şair, Medine kadısı olması üzerine yazdığı anlaşılın kıtada felek çarkının Hint memleketinin kumaşından olmasını diler. İkinci beyitte Medine halkının fukarasından hediye olarak bir hurma dilediğini belirterek; mal, mülk kazanma sevdasından uzak olduğunu vurgular (Kt.6).

2.3.2.Çin

Çin, dîvânda farklı tavrularla ve *hakan-ı Çin*, *fağfur-ı Çin*, *Müşk-i Çin* gibi ifadelerle 6 defa kullanılmıştır.

Çin hükümdarları, padişahın vasıfları anlatılırken karşılaştırma unsuru olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte izin verilmesi halinde Çin hükümdarının gelip övülenin eteğini öpeceğini, ona bağlılık göstereceğini ifade eder.

Bir şehensâh-ı cihân-bāndur ki ruḥṣat virseler

Çinden ḥākān gelüp dāmānını eylerdi pūs (G.23/5)

Bir beyitte de övülenin nimet bahşedici özelliğine işaretle, Çin hükümdarının övülenin sofrasındaki kırıntıları topladığını belirtir.

Ḥazret-i Sulṭān Aḥmed Ḥān ki ni‘met ‘add ider

Rīze çinī-i simāt-ı dergehin fağfūr-ı Çin (T.11/3)

Çin, sevgilinin güzellik unsurlarının anlatımında da kullanılmıştır. Çin’de elde edilen misk ile sevgilinin beni arasında renk ve koku bakımından ilişki kurulur.

*Gülden uçmuş reng gelmiş rûy-ı al olmuş saña
Müşk-i Çini nâfeden çıkmış da hâl olmuş saña (G.1/1)*

Bir beyitte de gözle ilgili unsurlarla tenasüp içinde kullanılır. Sevgilinin kapısının önündeki toprağın anadan doğma köre sürme olarak kullanılması durumunda onun Çin'i izleyebileceği ifade edilir.

*Eğer kim kūr-ı māder-zād çekse Çini seyr eyler
Cevāhir sürme-i hāk-i derinden çeşm-i hūn-bāra (K.13/6)*

2.3.3. Mısır, Irak, Bağdat, Babil

Mısır, üç beyitte övülenin hâkim olduğu sınırların genişliğini ifade için kullanılmıştır. Buna göre taç giyenler o padişaha denk olamaz; çünkü o, nice aciz köleye Mısır'da valilik, sultanlık bahşetmiştir (K.3/12,K.5/10K.6/3).

Babil, bir beyitte kuyu ve büyü mevhumlarıyla tenasüp halinde kullanılmış. Âsım, şairlik meziyetinin üstünlüğünden söz ettiği beyitte, Babil kuyusunda cadıların sihir meşki icra ettikleri iknacına telmihte bulunur.

*Çāh-ı Bābilden nişān oldı devāti 'Āşımuñ
Meşk-i sihri andan icrā olmada cādūlaruñ (G.37/7)*

Irak ve Bağdat, tarih manzumelerinde Sultan Mahmut döneminde yapılan bir sefer dolayısıyla geçmektedir (T.25/11,T.30/4,T.30/5).

2.3.4. İran, Tebriz, Hemedan, Loristan, Nahcivan, Tiflis, Kirmanşah

İran, dîvânda adı en çok geçen ülkedir. III. Ahmet döneminde yapılan İran seferleri için kaleme alınan beyitlerin hemen hemen tamamında padişahın bu seferlerindeki başarılarına değinilmektedir. Âsım, İran seferleriyle ele geçirilen Tebriz, Hemedan, Loristan, Nahcivan için tarih düşürmüştür.

İran seferi gerçekleştirilirken önce Kafkasya'da Tiflis, ardından bütün Kirmanşah ülkesi fethedilmiştir.

Evvela hıttā-i Tiflīs olundu teşhīr
Sonra feth oldu bütün ülke-i Kirmānşān (T.3/7)

2.3.5. Nemçe, Niş, Mora, Bosna, Gördös, Belgrad

Nemçe (Avusturya) ve Niş, Sultan Mahmud'un Niş'i fethetmesi üzerine yazılan iki tarihte geçmektedir (T.28-29). Manzumelerde Nemçe askerlerinin ani saldırılarıyla elden çıkan Niş Kalesi'nin Sultan Mahmud'un başarılı müdahaleleriyle yeniden fethedilişi anlatılır.

Mora, Bosna ve Belgrad Ali Paşa'nın faaliyetlerinin anlatıldığı şiirlerde geçer. Sadrazam Ali Paşa'nın göreve ikinci kez gelmesinden sonra Bosna'da ve Belgrad'ta fetih ve gaza hareketleri yaptığı, yalnız bu ülkelerde değil bütün Rumeli halkını ihya ettiği ifade edilir. Mora ülkesindeki asileri yok ederek Bosna ve Mora'daki fakir halka adalet ve nimet ihsanında bulunduğu vurgulanır.

Cāhid ü emri ile 'azm idecek eylemeğe
Hıttā-i Mora'daki ehl-i dālāli tedmīr (T.1/2)

Habbezā rūşen-çerāğ-ı nūr-ı pāş-ı 'adl ü dād
Kim Mora iklīmi halkı cümle olmuşken fakīr

Bosna içre idüb baş-ı simāt-ı ma' delet
Ni' met-i bī-minnet-i ihsān ile ide esīr (T.26/7-8)

Gördös, Ali Paşa'nın fethi dolayısıyla yazılan tarih manzumesinde geçer. Buna göre Mora'daki asileri yok eden vezir, Gördös Kalesi'ni de hemen ardından fethetmiştir.

Reh-güzārında olan kal'a-yı Gerdos'u hemān
İtdi çün hamle-i pişinde-i feth ü teşhīr (T.1/3)

Rûm, Osmanlı ülkesi anlamında övülenin kahramanlıklarının anlatıldığı beyitlerde geçmektedir. Rûm kelimesi ile beyazlık mevhumu anlaşılakta parlaklık ve aydınlık unsurlarıyla kullanılmaktadır.⁹⁰ Aşağıdaki beyitte övülenin Rûm ülkesine güneşin parlak ışığını kattığını söyleyerek tenasüp yoluyla Rûm'un yukarıda ifade edilen özelliklerine işaret eder.

Vekîl-i muṭlaḳ-ı şâhib-ḳırân-ı heft-kişver kim

Fürûḡ-ı mihr-i rāyı ḳatdı Rûm'a mülk-i Dārā'yı (K.16/7)

Rum kelimesi diğer beyitlerde niteliklerine değinilmeden sadece fetih hareketleri dolayısıyla geçmektedir (T.28/7,T.32/13).

2.3.8. İstanbul, Çamlıca, Hisar, Üsküdar

Âsım, şiiirlerinde İstanbul ve semtlerini geleneğin yaygın yaklaşımının yanında Lâle Devri'nin sosyo-kültürel değışimlerini yansıtır biçimde de ele alınmıştır. Dönemin imar faaliyetleri, değışen hayat tarzı şiiirlerinde sıklıkla yer bulmuştur.

Şair, İstanbul'un vefasız hafif meşrep güzellerindense taşranın temiz yürekli ay yüzlülerini kendisine daha yakın görmektedir.

Kenârın sâde-dil meh-rûsu yegdir ülfete 'Âşım

Sitanbul şehrinüñ âlüfte-meşreb bi-vefâsından (G.57/5)

Âsım, özellikle Nedim'in şiiirlerine konu edişisi ile hatırlanan ve bu yönüyle Lale Devri'nin vazgeçilmez eğlence yerlerinden biri olarak görülen "Sadabad"a yine Nedim'in üslubuyla yaklaşarak bir beytinde yer verir. Şaire göre Çamlıca seyri tekrar ettiğı için sıradanlaşmış, Hisar ise uzaktır; bu yüzden bahtının yıldızını (sevgilisini) Sa'dabad'a davet eder.

Çamlıca seyri mükerrerdür Hişâr ise ba'id

Necm-i bahtım gidelim gel bârî Sâ'd-âbâd'a dek (G.43/4)

⁹⁰ Cemal Kurnaz, *Hâyâli Bey Dîvânının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012, 104.

Üsküdar, Sultan Ahmed tarafından yaptırılan çeşmeler için yazılan üç tarih manzumesinde geçmektedir. Üsküdar halkı gülün şebnemini kapacak kadar suya hasretken hükümdarın yaptırdığı çeşmeler ab-ı hayatın ikizi olmuştur.

*Şāhid ister mi bu da'vā(yı) Üsküdarîñ halkı hep
Teşnelikden yaz günü gülden kaparken şeb-nemi
Eyleyüp hükmün revān yaptırdı nice çeşme kim
Her birinüñ şūyu oldu āb-ı Hızırîñ tev'emi (T.17/7-8)*

2.3.9. Bursa, Rodoscuk

Bursa, Emir Sultan için yazdığı bir kıtada geçmektedir. Bursa, onun feyziyle İrem bahçelerine benzeyen bir gülşendir (Kt.2).

Rodoscuk, rindane üslupla kaleme alınan bir gazelin makta beytinde geçmektedir. Şair, eğlenceye dair yazdığı gazelinin kınanmaması gerektiğini bunun Rodoscuk şehrinin hükmü olduğunu söyleyerek bu şehrin eğlence hayatındaki ününe işaret etmektedir.

*N'ola hep 'ıyşa dā'ir düşse 'Āşım bu gazel yārān
Roduscuk şehrinüñ hükmü budur ma'zūr görsünler (G.12/5)*

2.4. NEHİRLER, DAĞLAR

2.4.1. Nehirler

Nehar, cūy, cūybār gibi adlarla geçen nehir, genellikle aşığın gözyaşları için benzetilen olur. Bazen de aşk yolunun kararsızlığını ifade için civa gibi olduğu söylenir. Ömür geçip gitmesiyle nehre benzetilir.

Āşım Dîvânında nehir isimlerinden sadece Nil'e yer verilmektedir. Üç yerde geçen Nil, uzun ve kaynağının geniş olması gibi özellikleriyle memduhun niteliklerini anlatmak için bir unsur olarak kullanılır. Bir yerde övülenin feyzinin benzetileni olmaktadır (T.19/3). Övülenin sıfatı olarak kereminin falalığını vurgulamak amacıyla *menba'ı Nil-i kerem* tamlamasında geçer (T14./1).

Övülenin yaptırdığı çeşme, Nil'in kaynağı diye nitelenir. O, mutluluk feyzinin bütün ülkeye yayılmasını sağlamıştır (T.13/10).

2.4.2. Dağlar ve Denizler

Kûh, *kûhsâr* sözcükleriyle geçen dağ unsuru çeşili benzetmelere ve telmihlere konu edilir. *Kûh* u deşt ifadesinde aşk yolunun zorluklarını vurgulamak amacıyla kullanılır. Hz. Mûsâ'nın İlâhî tecelliye mazhâr olduğu Tur dağı, ismi verilmeden onun cemâlinin tecellisinden yüz parçaya ayrılmış olması yönüyle konu edilir.

Kâf, dîvânda adı geçen tek dağdır. *Kûh-ı Kâf*, *kulle-i Kâf*, *anka-i Kâf* terkipleriyle şark hurafelerinden gûya İran'daki Elburz Dağı kastedilir.⁹¹ Bu dağ, masallarımıza da girmiş olan hayâlî bir dağdır. Simurg veya Anka'nın orada yaşadığına inanılır.⁹² Beş yerde geçen Kâf yukarıda da belirtildiği gibi içinde yaşadığına inanılan Anka ve Simurg kuşlarıyla memduhun övgüsünde çeşitli hayallere konu edilerek kullanılır. Övülenin, kudretinin derecesini vurgulamak amacıyla düşmanları Kaf'ta olsa bile onların katlini fermân edince sonuca ulaştığı ifade edilir.

2.5. SOSYAL HAYAT

2.5.1. Sosyal Tabakalaşma

2.5.1.1. Sultan ve Çevresi

Sultan, beyitlerde *padişâh*, *hân*, *hâkan*, *şâh*, *şâhân-şeh*, *şehriyâr* gibi isimlerle anılmıştır. Bu isimler çoğunlukla Osmanlı Sultanları için kullanılmıştır. Bazı beyitlerde ise Hz. Muhammed, övülen kişiler, sevgili veya âşığın bizzat kendisi kastedilmiştir.

Sultan, kasidelerde ve tarihlerde hükümdar anlamıyla kullanılır. O; ülkenin sahibi, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Güzel ahlaklı, iyiliksever, kerem ve ihsan sahibi, cömert, adaletlidir.

Dîvândaki gazellerde sultan, âşığın veya sevgilinin benzetilenidir. Sevgili, güzellik ülkesinin padişahı; âşık, melâmet ve gam ülkesinin padişahı olarak vasıflandırılır.

⁹¹ Onay, *ag.e.*, 40.

⁹² Kurnaz, *a.g.e.*, 106.

Dîvânda nitelikleri verilen sultan klâsik sultan anlayışı ile uygunluk gösterir. Hutbe okutarak hükümdarlığını ilan eder, taht ve taç onun alametleridir. Sultana ilişkin bu unsurlar gazelerde karşılaştırma unsuru veya benzetemelik olarak kullanılır. Farsça gazelinde, kendisini aşk ülkesinin padişahı, sözlerini de padişâhın tacına layık bir inci gibi görür (F.G.3/5).

Sultanın tebaası *kul, bende, gulam, çaker, esir* olarak adlandırılır. Hükümdarın söylediklerini yapmak dışında bir iradesi olmayan bu tip, hükümdar ile zıtlık oluşturacak biçimde kullanılır. Âsım, devlet büyükleri için kaleme aldığı şiirlerinin hemen hepsinin makta beyitlerinde kendisini “*bende*” olarak nitelendirir.

2.5.1.2. Resmi ve Gayrı resmî Görevler ve Meslekler

2.5.1.2.1. Sadrazam, Vezir, Kethüda, Kadı

Sadrazam ve vezir dîvânda padişahıktan sonra en çok geçen tiplerdir. Beyitlerin tamamında kendi anlamıyla kullanılan sadrazam, vezir, kaside ve methiye türündeki diğer şiirlerde, göreve getirilen devlet adamlarını tebrik etmek veya fetih için düşürülen tarihlerde geçmektedir. Sadrazam, nitelikleri bakımından hükümdar ile benzer özelliklere sahiptir. Sadaret fetvasıyla göreve başlar. Vezirliğin alameti ise üç tuğ olarak verilir.

Kadı bir beyitte niteliklerine değinilmeden “*Mekke Kadısı*” terkinbinde kullanılmıştır.

Kethüda, Sadrazam Damat İbrahim Paşa için yazılan kasidede dönemin eğlence anlayışını yansıtır biçimde “*Bu gice Kethüdâ Pâşâ'da tertîb-i ziyâfet var*” (K.13/9) ifadesinde geçmektedir.

2.5.1.3.Mîmar, Ressam, Nakkâş

Mimar, iki beyitte kaza ve kader; *mimar-ı kaza, mimar-ı kader* ifadeleriyle Allah'ın sıfatı olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte, içinde bulunulan dönemin bir benzerinin henüz yaşanmadığı ifade edilir.

Bu bir hengâm-ı hurremdir ki mişlin kılmadı peydâ

Serāy-ı kevne mi'c mār-ı kader vaz' ideli bünyād (T.25/2)

Ressam bir tarih manzumesinde feleğin benzetileni durumundadır.

2.5.1.4. Tabîb, Kakhâl

Tabîb, iki yerde sevgilinin sıfatı olarak ele alınır. Sevgilinin bir bakışı âşığı bütün hastalıklardan kurtaracak ilaçtır.

Göz hekimi (kakhâl) sevgilinin yüz güzelliğinin konu edildiği bir beyitte dönemin sağlık anlayışını yansıtır biçimde kullanılır. Buna göre sevgilinin parlak yüzüne bakılmaz diye göz hekimleri ağrıyan göze karalar asar.

Bakılmaz diyu mir 'āt-ı cemāl-i şâf-ı dil-dāra

Karaltı asdılar keḥḥâllar çeşm-i remed-dāra (G.79/1)

2.5.2. Diğer Tip ve Meslekler

2.5.2.1. Anne, Baba, Çocuk, Bakıcı, Misâfir

Anne ve baba herhangi bir benzetmeye konu edilmeden memduhun anne ve babasından söz edilirken geçer. Daye (bakıcı) bir beyitte çocuğun güzel gözlerinin bakıcısı tarafından süt yerine bademle beslendiği söylenirken geçmektedir.

Çeşm-i mestinde ne keyfiyyet var ol tıfluñ 'aceb

Bādemi virmiş aña şîre bedel hep dāyesi

Dem-i şemşîri ol deñlū mü 'eşşirdür ki a' dānuñ

Kesilmişdür zenānı olmadan abisten evlāda (K.6/20)

İki yerde geçen misâfir, bir yerde sevgili için benzetilen olarak kullanılan bir tiptir. Şair, güzellik şâhı olan sevgilinin misâfir olarak geleceğini anlayınca gönlündeki keder tozunu süpürdüğünü ifade eder.

Sîne şadrın reft ü red kıldum ğubār-ı ğuşşadan
Añladum çün ol şeh-i ħūban baña mihman gelür (K.4/3)

Kendisine seslenerek gece gündüz evinde misafir gösmesinin şartının atlı sohbetin değerini ortaya koymak olduğunu belirtir.

Nevāl-i sohbet-i şirīni ‘Āşım der-miyān eyle
Eger kim rüz u şeb ħāneñde mihmān görmek isterseñ

2.5.2.2. Mutrib, Çengi, Çegân

Şarkıcı, çalgıcı manasına gelen mutrib, beyitlerde farklı tasavvurlarla sıkça konu edilir. Genellikle bahariye türündeki kasidelerde ve tarihlerde memduhun zamanında huzurun hâkim olduğu düşüncesini vurgulamak amacıyla eğlence ile ilgili unsurların verildiği görülür. Övülenin döneminde mutribin çalgısı dışında kimse kimseden şikâyetle feryad etmez.

Zamān-ı devletinde kimse kılmaz kimseden feryād
Meger muṭrib elinden tārı çeng-i nağme-pīrānuñ (K.7/17)

Aşağıdaki beyitte mutribin heva ehlinde olduğu için sürekli aynı nağme ile defe vurduğu söylenir.

Hemişe olmasaydı hem-dem-i ehl-i hevā muṭrib
Neden sille ururdu rüy-ı deff-i nağme-i mu‘tāda (K.5/19)

Neyin bam tel perdesine çıkan feryat edici sesi, mutribin yakıcı sesine canına kar etmesine bağlanır.

Şu‘le-i āvāz-ı muṭrib cānına kār eyleyüb
Nāle-i ney çıkdı bām-ı perde-i feryāda dek (G.39/2)

Bir bahariyenin teşbib bölümünde zahide seslenerek sakinin bade sunması gibi riya harmanlarını mutribe vermesi istenir.

Dem-i ‘işret-fezā-yı ‘ıyd der-deste olup nāyuñ
Riyā ħarmanların vir muṭribā sāķī gibi bāde (K.5/4)

Çengi ve çegan, bir beyitte mutribi tamamlayan eğlence unsurlarıdır. Mutrib deminde, çengi ve çeganın velvelesi feleği tutar.

Mutrib demidir kıl yine âheng-i terâne

Tutsun feleki velvele-i çeng ü çegâne (K.11/1)

2.5.2.4. Pasbân, Aşçı, Ahter-Şinâs, Müflis, Tama' Erbâbı, Mersiye-Hân

Gece bekçisi anlamına gelen pasban, Farsça gazelin bir beytinde saçların teşbihidir. Sevgilinin güzelliğini betimleyen Manî'nin âh etmesi durumunda saçların bekçi gibi yetişip ona yardım edeceği ifade edilir (F.G.2/5).

Aşçı bir beyitte, övülenin yapılan helvayı beğenmesi durumunda ona aşçılık yapmak için Çin Hanı'nın geleceğinin ifade edildiği beyitte geçmektedir (K.4/14).

Feleğin her gece yıldızlarını ahter-şinaslara sunduğunu ifade eder. Buna örnek olarak da açgözlülerin nakitlerini iflas etmişler için saklayanları verir.

Felek her şem nücûmu 'arz eder ahter-şinâsâna

Tama' erbâbı nakdîn müflis-i nâ-kâm için şaklar (G.11/4)

Ehl-i gönül çektiği acılardan dolayı mersiye-hanlık yapmaktadır. Ancak övülenin hanlığa geçmesi *kutlamanın, hoş geldinin* dile getirilmesini sağlamıştır.

Merşiye-hânlık iden ehl-i dile

Tehniyet-gûlîğa zebân oldu (T.31/19)

2.5.2.5. Sâkî

Sâkî, içki dağıtıcısı anlamına gelmektedir. Dîvânda ateş kırmızısı şarabı kadehle âşıklara dağıtan kişidir. Şarap gamını taşıyan âşığın bu durumdan kurtulması sağlayacaktır. Gül yüzlü olarak vasıflandırılan sâkî, şarabı diğer âşıklara sunduğu zaman âşık harap olur (G.49/1,2).

Ramazan Bayramlarında, kanı kuruyan âşıklara meyle hayat bağışlar.
Rindlerin uyuduğu yere seher vaktinde ışık saçan kadehleriyle gün gibi doğar.

Şeherden şaldı pertev meclîse bir cām ile sākî

Güni toğdı yine rindüñ yaturken cāme-ḥābında (K.11/2)

2.5.2.6. Kâtib, Ḥāzin, Seyis

Güzelliğin dîvâna benzetildiği beyitte *güzellik dîvânının kâtibi* ifadesiyle geçer. Sevgilinin beninin, güzellik dîvânının kâtibi tarafından ortadan kaldırılması zor olsun diye kaşlarının üstüne konduğunu belirtir (G.62/6).

Övülen, *Hz. Muhammed'in eserlerinin muhafızı* olarak nitelenmektedir.

Seyis bir yerde şâirin kendini benzettiği unsur olarak işlenmektedir. Sevgilinin sultana teşbih edildiği beyitte, şair *onun atını çeken hüner mülkünün seyisi* ifadesiyle vasıflandırılır.

Nice cünbüş-nümâ olmaz kumeyt-i ṭab'-ı 'Aşım kim

Atı sulṭân-ı 'aşka râyîz-i mülk-i hüner çekdi (G.85/5)

2.5.3. Savaş

2.5.3.1. Savaş Aletleri

2.5.3.1.1. Ok (Tîr, Nâvek), Kılıç (Tiğ), Yay (Keman)

Savaş aletleri övülenin savaşçılığı anlatılırken kendi anlamıyla kullanılırken sevgilinin nitelikleri anlatılırken çeşitli güzellik unsurlarının benzetilene olur.

Ok, beyitlerde gerçek anlamının yanında; gamze, kirpik gibi unsurların benzetilene olarak kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ibadet, etkili olma özelliği ile taşa tesir eden bir oka benzetilmiştir.

Tāşa te 'şîr iden nâvek-i dil-düz-ı niyâz

Dil-i sengînine âh eylemedi kâr daḥî (G.74/3)

Yay, şeklinden dolayı kaşların benzetilene durumundadır. Beyitlerde ok ile bütünlük oluşturacak biçimde kullanılır.

Bildim çekince s̄inesine nāveki kemān

Kīm p̄irlerde olur imiş mā'il-i civān (G.63/2)

Yay, bir beyitte kabzasıyla feleğin benzetilene olur. Feleğin kavsi kudret kabzasında hediye bir kemandır.

Ḳabza-i ḳudretinde ḳavs-ı felek

Dest-keş-i tuḥfe bir kemān oldu (T.31/10)

Kılıç keskinliği, şekli ile ele alınarak; gamze, kirpik ve kaşın benzetilene olarak kullanılır.

Meḡer ki dil vere bir şūḫa āşık-ı şeydā

Yā ḥod ki cān ala şemşir-i ḡamze-i ḳattāl (K.9/17)

Hikemî beyitlerde verilmek istenen mesajı vurgulamak amacıyla savaş aletlerinin şekillerinden, işlevlerinden faydalanır. Kılıcın eğri; okun doğru, düzgün şekilli olması beklenir.

Nik ü bed her vaşf olur bir zāta nisbetle kemāl

Doğruluk nāvekde ḥoşdur eğrilik şemşirde (G.64/2)

Geçmişî doğru kişi ile okun doğrudan hedefe gitmesi arasında ilgi kurulur. Okun çektiği eziyeti yay çekmez.

Cihānda geçmişinden rāşt kişiniñ renci efzundur

Bu menzil-gehde t̄iriñ çekdiḡi cevri kemān çekmez (G.20/4)

Övülenin kılıcı, yayı düşmanları korkutucu niteliği ile beyitlerde sıkça konu edilir. Bu durumda kabza veya kın da tamamlayıcı veya tezat oluşturan unsur olarak kullanılır. Onun kılıcının korkusundan kan terleyen düşman isyanı terk eder. Hatta işe yaramayan kılıcının kınına bile dokunmadan düşmanı yenilgiye uğratır.

Hirās-ı t̄iḡi ḳān terletdi çün Hoyda Kızılbaş

Nihāvendüñ büzürg u kūceki terk itdi 'işyānın (T11/4)

Bütün Īrān-zemīni eyledi tedbīr ile teşhīr

El urmazdan muḳaddem ḳabza-i şemşīr-i bī-kāra (K9/12)

2.5.3.1.2. Sancak (Livâ), Tuğ

Sancak bir beyitte itibarın benzetmeliği olarak övülenin düşmanları yenilgiye uğratıp itibarsızlaştırmasını vurgulamak amacıyla kullanılır.

‘Urūḳun kesdi naḥl-i fitnenüñ hep dâş-ı şemşīri

Livâ-yı i‘tibārın pest idüp erbâb-ı tuğyānuñ

Tuğ, dört beyitte şekli ve yönetimle ilgili sembolik anlamı dolayısıyla geçer. Osmanlı’da vezirlik makamına getirilenlere rütbelere göre bir, iki veya üç tuğ verilirdi.⁹³ Âsım, vezirliğe getirilen devlet adamlarını tebrik için yazdığı üç tarih manzumesinde *üç tuğ* ifadesini kullanır. Bir beyitte tuğ, övülenin hükümdarlıktaki üstünlüğünün sembolik anlamda ifadesi olarak görülmektedir. Onun tuğunun taze saçı için güneşin pençesi tarak olursa bu ona yakışır.

Şāyestedür olursa eger pençe-i ḥurşīd

Gīsū-yı muḫarrāyı ser-i tūğına şāne (K.11/15)

2.5.4. Av (Sayd, Şikâr)

Yüzyıllarca sosyal hayatın bir parçası olan avcılık; *say*, *sayyâd*, *mürğ*, *dâm* gibi ifadelerle bütünlük oluşturacak biçimde işlenmiştir. Şahbâz avcı olma vasfıyla işlenen bir kuştur. Gönlünü yükseklerle adayıp sıradan güzellere gönül vermeyeceğini ifade eden şair, hüma kuşunun yükseklerden uçtuğu için en iyi şahbaza dahi yakalanmayacağı örneğini verir.

Dil-i himmet bülendim ‘Âşımâ her şūḥa meyl itmez

Hümâ-yı evc-i dāniş değme şebbāza şikâr olmaz (G.22/7)

⁹³ Pala, *a.g.e.*, 460.

Avlanmada kullanılan kuşlar ele alıştırlır. Âsım, bu hadiseye işaret ettiği beyitte sevgiliye seslenerek kendisi için pusu kurmamasını zira ele alıştırlılan kuşları avlamak için pusunun gereksiz olduğunu ifade eder.

Kemîn-gîr olma gel kaçmaz saña dil vermeden ‘Âsım
Şikâr-ı mürğ-ı dest-âmûz muhtâc-ı kemîn olmaz (G.24/8)

Tasavvufi sembollere de yer verilen beyite dünya tuzaklarla dolu bir çöle teşbih edilir. Ârif insanın dünya hayatında özgürlüğünün mümkün olmayacağını çünkü kaybolması durumunda âdem sözcüğünün dahi kendisi için bir tuzak olduğunu ifade eder.

‘Ârife âzâdelik mümkün müdür hic dehrde
Kalbolunsa lafz-ı âdem kendüsüne dâm iken (G.60/1)

2.5.5. Eğlence Hayatı

2.5.5.1 Bezm, Mayhâne, Meykede, Harâbat, İşret-gâh

Bezm, içki ve eğlence meclisi demektir. Bezm; sohbet edilen, musikinin icra edildiği, raksın yapıldığı bir yer olarak tasvir edilir. Genellikle bahar mevsimi ve bayramda bağ ve bahçelerde kurulur. En önemli unsurları saki, içki ve rakstır. Şair bu anlamının dışında askeri meclis veya bezm-i ezel, elest terkipleri ile tasavvûfi anlamlarına da yer verir.

Şarap, içki satılan ve içilen yer olan meyhane, beyitlerde âşıkların, rindlerin eğlence mekânı olarak sıkça geçmektedir. Meyhâne, rind ve zâhid karşıtlığı içinde de ele alınır.

Temâşâ-yı harâbâta hıredden dūr olan girmez
O nüzhet-hâne-yi seyrâna ancak kūr olân girmez

Yer eyler mi dil-i zâhidde hiç rind-i kadeh-peymâ
O zulmet-gâha cüyâ-yı fūrûğ-ı nūr olan girmez (G.30/1-2)

Âşığın gönlü ile meyhane arasında ilgi kurulur. Aşağıdaki beyitte onun zamanında sadece âşıkların gönlü ya da meyhaneler haraptır, denilerek aradaki bu ilgiye işaret edilir.

Devr-i ‘adlinde cihân ma‘ mûre-zâr oldu meger

Ĥâtır-ı ‘uşşâk yâ mey-ĥânedür varsa ĥarâb (K.4/10)

2.5.5.2.Helva Sohbetleri

Âsım Dîvânı’ndaki iki kasidede (K.14,15). Damat İbrahim Paşa ve Mustafa Paşa tarafından tertip edilen helva sohbetlerinden söz edilmektedir. Kış geceleri yapılan bu sohbetleri şair, ilkbaharın gül bahçelerinden daha güzel görür. Bu sohbetler âlemi gülşen gezmelerine kadar mutlu etmektedir.

2.5.6. Süslenme

2.5.6.1. Kıymetli Madenler ve Taşlar

2.5.6.1.1. Altın, Gümüş

Altın hem para hem de süs eşyası olarak kullanılan kıymetli bir madendir. Kaside ve tarihte övülenin lütfunun derecesini ifade etmek için yıldız ve yaprağa benzetilen olarak kullanılır (K.8/14, T.8/7).

Değerli bir maden ve süs eşyası olarak görülür. Renk ve parlaklığıyla sevgilinin yüzüne benzetilen olur (bkz.).

Korkan insanın benzinin rengi olarak düşünülür. Övülenin maden dağına hışım ile bakınca dağın renginin korkudan gümüşe döndüğü ifade edilir (K.6/12.).

2.5.6.1.2. La’l ,İnci

Dîvânda üç yerde geçen la’l renginden dolayı sevgilinin dudağı, âşığın kanı, şarap ve güle benzetilir (bkz.).

İnci rengi, şekli, parlak ve değerli olması yönüyle nisan yağmurları, gözyaşına benzetilir. Övülenin sanatı ve mahallesindeki taşla kıyaslanır (bkz.).

2.5.6.1.3. Zümrüt, Elmas

Zümrüt yeşil renkli değerli bir taştır. Çimenler renginden dolayı zümrüde benzetilir (K.7/4). Rintlerin bulunduğu yerdeki çimenlerin zümrüden olduğu belirtilir (K.12/2). Halk arasında yer alan *yılanların zümrüde baktığı zaman kör olacağı* inancına yer verilir (bkz).

Hükümdarın mührünün elmastan olduğu ifade edilir. Elmasın mermerin içinde bulunduğu belirtilir. *Letafetî* göz ışığındaki parlaklığa benzeten şair, buna örnek olarak mermer içindeki elmas parçasını verir. Beyitte elmasın değeri ve parlak olma özelliği vurgulanır.

2.5.6.2. Güzel Kokular

Kokulardan misk, nâfe, anber, kâfur, gül işlenir. Misk rengiyle sevgilinin kirpiklerindeki zehirli sürmeye benzetilir (bkz.). Âşığın bedeninde sevgilinin cevriyle kuruyan kanı misk olarak düşünülür.

Qurutdı yâr tâb-ı cevri ile kânun n'ola olsa

Mişâl-i müşk-bû ya cism-i sūzânında hûn-ı dil (G.46/4)

Bazı beyitlerde benin yapay kaş yapımında kullanılmasına işaret edilir.

Gül kokusu, âşıkların güçlüklerine dayanamadığı için ümitsizlikle şaraba yönelmelerine sebep olan bir unsur olarak işlenir (G.56/2).

2.5.6.3. Diğer Süs Unsurları

2.5.6.3.1. Sürme

Süslenme unsurlarından en çok söz edileni sürme (kuhl, tûtyâ)'dir. Övülenin, sevgilinin ayağının tozu sürmeye benzetilir. Bu özelliğiyle süs aracı olmaktan çok aşığın görme yeteneğini artıran bir unsur olarak işlenir. Sürmenin bazı göz hastalıklarının tedavisinde kullanılmasına da değinilir. Sürme, renk ilgisiyle gözün

nergise benzetilmesini sağlar. Sevgilinin sürmelenmiş kirpikler zehir çekilmiş oka teşbih edilir.

Alçak gönüllü olmanın vurgulandığı aşağıdaki beyitte sürme, idrak gözüne sürülerek bu erdemin kazanılması sağlayan bir süslenme unsurudur.

Rif atin pest olmanuñ hāk olmayınca bilmedüm

Tütüyâ-yi çeşm-i idrāk olmayınca bilmedüm (G.47/1)

2.5.6.3.2. Ayna

Ayna; varlıkların görüntülerini yansıtmaması, demir ve çelikten yapılması, parlaklığı, pasının giderilmesi için cilalanması, toz ile ilgisi ve papağanlara konuşma öğretilmesinde faydalanılmasından dolayı çeşitli tasavvurlarla kullanılır. Anılan özellikleriyle gönül, kadeh, güneş, ay, kadeh gibi unsurların benzetilene olur.

Aşığın gönlü ilahi tecellinin meydana geldiği yer olduğu için aynaya benzetilir. Bu ilgiden dolayı keder, kin, günah bu aynanın tozu veya pası olarak düşünülür. Aşık, gönül aynasını temiz tutmalıdır, çünkü *suret-i dil-dâr* orada kendini gösterecektir.

Papağanın ayan karşısında konuşturulması olayına da çeşitli tasavvurlarla beyitlerde sıkça yer verilir. Fahriyelerde şair kendini *tütü-yi mu'ciz-edâ* olarak vasıflandırır. Saf tabiatlı kimselerin karşısına ayna gibi geldiğini ifade eder.

Bâ-ħuşûş ol tütü-yi mu'ciz-edâyam qarşuma

Şâf-tab'ân cümleten âyîne-veş hayrân gelür (K.4/33)

2.5.6.3.3. Yüzük, Halhal

Ayağa takılan mücevher olan halhal, bir beyitte şairin söz söyleme yeteneğinin değerini ifade etmek için kullandığı bir unsur olur (K.10/28).

2.5.7. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar

2.5.7.1. Sandık

Âsım Dîvân'ında sandık için yazılan dört şiir vardır. Sandık, Farsça bir rübâide gizliliğin sembolü olarak gösterilir (F.R.3) Şâir, onayı ile yapılan sandık için bir tarih manzumesi kaleme alır ve sandığın benzersiz olduğunu ifade eder. (T.35) Dîvânda, bu sandık için kaleme alındığını düşünebileceğimiz iki rubai de vardır. Bu şiirlerde de sandığın her bir parçasının Allah'ın kudretinin yansıtan bir ayna olduğunu (R.2), sanatına mucize denilmezse bile sihir olduğuna şüphe edilemeyeceğini belirtir (R.3).

2.5.7.2. Tespih

Tespih, Âsım'ın şiirlerinde sıkça kullandığı unsurlardandır. Beyitlerde *sübha-i mercan* ve *sübha-i lü'lü'* ifadeleriyle farklı tasavvurlarda kullanılmıştır.

Tespih, *rindlerin* çeşitli halleri anlatılırken kullanılmıştır. Tespih zaman zaman zahidin elinde gösteriş unsuru olarak düşünülür. Bu nedenle rindler, mercan tespihi bilmez. Aşağıdaki beyitte şair, tespihi tuzağa benzeterek bir gün onu eline almaktan korktuğunu söyler.

Bu bi-ķaydâne cünbüş ķorķaram elden ķıķup bir gün

Bizim de sübħa nāmıyla ele dām almamız vārdır (G.19/4)

Övülenin hatırlanmasıyla damla damla şarap rinde mercan tespih gibi gelir.

Ķuṭb-ı 'ālemdār u sulṭān ķalb-i a' yān eyledi

Ķatre ķatre bāde rinde sübħa-i mercān gelür (K.4/27)

Kan ağlayan âşığın gözyaşı ile mercan tespih arasında renk benzerliğinden dolayı anlam ilgisi kurulur. Bu tespihin rindliğe nişâne olacağı ifade edilir.

Hün girye-yi mestānemize sübħa-i mercān

Olsun elümüzde yine rindāne nişāne (K.9/6)

Âşığın âhının ateşi sinesinden çıkınca mercan tespih olur.

Nâr-ı âha ol kıadr-i baht ciğer-i bî-cân olur

Kim çıkınca sîneden bir sübha-i mercân olur (G.15/1)

Şâirlikle ilgili düşüncelerin ifadesinde, söz söyleme yeteneği ile ilişkilendirilir. Okuyucuya seslenerek söz mücevherinin ele alınıp inci tespihin halhal olarak ayağa takılması istenir.

Cevâhir-i suhanum âl ele revâ görme

Ķala o sübha-i lü 'lü ' ayakda çün hâl hâl (K.9/28)

2.5.7.3. Yatak, Yastık

Yatak, bir yerde sevgilinin gözlerindeki uykulu hâlin ifadesi için kullanılır. Sevgilinin gözleri âlemi kırıp geçirirken kirpikler samur yatakta mest ve harap olarak yatmaktadır (G.6/3).

Yastık, bir yerde rahatlığın sembolü olarak gösterilir. Âşıkların başlarınının altında bir taş varken pamuktan yapılan sırma yastığa baş koymayacağı ifade edilir.

Penbe iken bâliş-i zer-târa bâş koymaz eger

Ehl-i derdüñ olşa zir-i serde seng-i hâresi (G.84/2)

2.5.7.4. Beşik, Sandalye, Kürsü, Kafes, Kilim, Şişe

Beşik, âşığın bebekliğinden itibaren ayıplandığının göstergesi olarak işlenmiştir. Şâir, beşiğine atılanların ayıplama taşları olduğunun farkına vardığını belirtir.

Heb seng-i ta 'n imiş atılan şoñra añladum

Mihnet-serây-ı dehrde gehvârem üstüne (G.73/2)

Sandalye ve kürsü bir yerde birbirine tezat anlayışları temsil eden unsurlar olarak kullanılır. Buna göre rindin ramazan ayında sofununun kürsüsüne baş koyması yeterlidir, dergâha geçip sanadalyesinde sürekli durmalıdır.

Geçüb dergâha cümle sandalîsinde qarâr itsün

Yeter baş koydu mey-keş pāye-i kürsî-yi zühhâda

İki yerde geçen halı, alınla ilişkilendirilen bir eşya olarak işlenir. Ali Paşa tarafından yaptırılan bir cami için kalme alınan tarih manzumesinde geçen aşağıdaki beyitte, ibedethânenin zeminine halının gerekmeceği çünkü meleklerin kanatlarının ve alınların nakışlarının dalgasının döşendiği ifade edilmektedir.

Ferşe hâcet yok döşenmişdür zemînde anî

Sāye-i bāl-i melâ'ik müvce-i naqş-ı cibâh (T.27/16)

Bir na'tte Hz. Muhammed'in devesinin ayağı kırılırsa alını şevk ile yoluna halı edeceğini ifade eder (K.1/4)

Şişe, genellikle gönlün benzetilene olarak geçmektedir. Kalbin kırık bir kadehe benzetildiği beyitte, yüz parçaya bölünen şişenin (kalbin) üzerine basılmaması istenir.

Mînâ-yı kalb-i 'Āşım-ı şeydâ şikestedür

Zihnâr başma şişe-i şad-pārem üstüne (G.73/6)

Feleğin âşık üzerindeki yaralayıcı tesirinin vurgulandığı rubâide; gönül şişe, felek ise taş olarak hayal edilir (R.9).

Şişe, namusun benzetilene olduğu beyitte su ile tenasüp oluşturacak biçimde kullanılır. Namus şişesi kırılınca utanarak su gibi yerin dibine geçildiği belirtilir.

Şişe bir beyitte gerçek anlamda işlenmiştir. Övülenin zamanında kan dökülmediği yargısına hüsn-i talil yoluyla *hacamatçının şişesini yere dökmesi* örneğini verir.

Zamânında anî nâ-ħağ yere bir kimse kân dökmez

Meger kim ser-nigün ide zemîne şişesin faşşād (T.25/12)

2.5.8. Yiyecek-İçecekler

Osmanlı mutfak kültürünün zengin mutfak kültürü 18.yüzyıl metinlerinde kimi zaman ismen kimi zaman çeşitli özellikleriyle yer almaktadır.⁹⁴ Âsım Dîvânî'nda övülenin büyüklüğünün göstergelerinden biri de sofrasındaki ihsanlarının bol ve gösterişli olmasıdır. Yiyeceklerden kebab, bal, tütün şurubu, hakaniye helvası, şeker, biryân, şerbet, tuz, süt zikredilir.

Sofra soyut kavramlara benzetilen olarak da kullanılır. Bir beyitte emel, ümitsizlik içindeki âşığın umut kokusu aldığı bir sofraya olarak düşülür.

Fıkr-i yâr-ı minnet-i erbâb-ı ihsândur beni

Vâyemi hân-ı emelden bûy-ı hırmân eyleyen (G.59/4)

Meyvelerden elma, kiraz, şeftali ve elmaya yer verilir.

Kebâp

Kebâbının kokusunun içindeki hamalık koklanırsa, o ne şişinden ne de ateşinin parlaklığından kurtulur.

Ne sîh-i âhenînden kırtulur ne tâb-ı âteşden

Eger şemm olunursa hâmlık bûy-ı kebâb içre (G.71/6)

Aşkın işret hayâliyle ele alındığı beyitte, âşığın gönlünden akan kanın bâde; ciğerinden kopanların ise kebab olduğu ifade edilir (G.6/4).

Hâkânî Helvası

III.Ahmed için kaleme alınan kasidede padişahın hâkânî helvasını beğenmesi durumunda Çin hükümdarının mutfağında aşçılık yapmak için geleceğini ifade etmektedir.

⁹⁴ Özge ÖZTEKİN, XVIII. Yüzyıl Dîvân Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler, Ürün Yayınları, Ankara, 2006, 170.

Eylese helvâ-yı hâkânîye raġbet Çin'den
Maṭbahında aş-pezlik itmeye hâkân gelür (K.4/15)

Bal

Gurur ile güzel sözün kıyaslandığı bir beyitteki örneklendirmede geçen bal, şaraba tapanların mizacının uygun olmayacağı yiyecek olarak verilmektedir. Beyitte bal, güzel talı söz; şarap ise ekşi gururla ilişkilendirilir. Böylelikle şarabın hararetinin ekşi içecek ile giderilmesine işaret edilir.⁹⁵

Frenk Şarabı

Gönül ehli her zaman gamlı olur. Şair, onun bu gamını defedecek Frenk şarabını bulamamaktan şikâyetçidir.

Yâ Râb nic'olur ehl-i dilüñ hâli o yerde
Kim def'-i ğama bâde-i efrenc bulunmaz (G.29/3)

Tütün Şurubu

Tütün şurubu bir yerde, Ramazan ayında yasak olan şarabın yerine içilen bir içecek olarak verilmektedir (K.9/4).

Afyon, Berş, Benc, Tiryâk

Afyon şiirlerde şaraba göre olumsuz bir bakış açısıyla ele alınan bir madde olarak işlenir. Hoş lezzet veren bir zehir olarak tanımlanır. Afyon keyfine mübtelâ olunca hoş lezzetli zehrin dünyada insana keder de verdiği farkına varıldığı vurgulanır.

Âdeme ğam kıldığım 'âlemde zehrî hoş-güvâr
Mübtelâ-yı keyf-i tiryâk olmayınca bilmedüm (G.47/1)

⁹⁵ Öztekin, *Çelebizâde Âsım Dîvân*, 45.

Saf yaradılışlı kimselerin bitmesinin kötülerin saygınlık kazanmasını icap ettiğinin vurgulandığı hikemî beyitte, bu duruma meyın yasaklanmasıyla afyon macununun ve afyonun değeri değeri verilir.

Zevāl-i şāf-meşreb muḳtezīdir ḫürmetin dūnuñ

Yasağ-ı mey füzūn eyler revācın berş ü afyonun (G.44/1)

Sevgilinin benlerinin ve beyaz teninin kıyaslandığı beyitte, kâfûrun korunup saklanması karabiberlerin değeri artmasına neden olduğunu gören yaşlıların afyona meyletmesinin doğal olduğu ifade edilir (G.41/3).

Bir çeşit uyarıcı bitki olan benc, bir yerde aşığın kalbinde riyanın bulunmamasının örneği olarak verilmektedir (G.29/1).

2.5.9. İnşai Unsurlar

Saray, ev, kulübe, değirmen, kubbe, pencere, cam, duvar, ocak, çeşme, türbe, kale, çadır Âsım Dîvânı'nda işlenen mimari unsurlardır. Bunları tamamına yakını niteliklerine değinilmeden benzetme unsuru olarak kullanılır. Sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak işleneceğinden tekrara düşmemek için burada vermiyoruz.

2.5.10. Ulaşım

Dîvândaki iki beyitte deniz ulaşım araçlarından söz edilmektedir. Bedenin bir gemiye benzetildiği beyitte, gönül gemisine zararın akıl selameti için onun suda batmasına engel olan kaptanından geldiğini ifade edilir (G.57/5).

Bir çeşme için yazılan tarihte, şair, felek yüzlü bir gemiyle denizde dolaşırken bu çeşmeye rastladığını ifade eder (T.7/5).

2.5.11. Oyunlar

Âsım Dîvânı'nda satranç ve tavra oyununa ilişkin unsurlar farklı tasavvurlarla konu edilmiştir.

Nuh Efendizâde Yahya Bey'in ölümü üzerine yazılan üç beyitlik tarih manzumesinin tamamı satranç oyunu ile ilgili benzetmelikler üzerine kurulmuştur. Satranç, dünyaya; ömür, ata; dünya oyunu icat ettiğine inanılan Leclâc'a benzetilerek ihâm-ı tenâsüp yoluyla Yahya Bey'in ölümü anlatılmaktadır.

Nûh Efendi-zâde Yahyâ biñ silah-şûr-ı büzürg

Oynadırken naṭ^ç-ı şaṭranc-ı cihân içinde at

Raḥş-ı 'ömründen piyâde alıcaḳ leclâc-ı dehr

Kıldı zir-i pâ-y-ı pîl-i ḳahrda ferzâne mât (T.34/1-2)

Başka bir şiirde dünyayı oyun yerine benzeten şair, örnek olarak satranç ve tavlâ oyunlarını verir. Bu oyunlarda amaç, bir şaha çatmak ve pul almaktır.

Hüner bir şâha çatmaḳ bir pûl almaḳdır hemân yoḥsa

Bu bâzî-ḥâneniñ ḥâşıl nedir şaṭranc u nerdinden (G.62/2)

2.5.12. Müzikle İlgili Unsurlar

2.5.12.1. Müzik Aletleri

2.5.12.1.1. Ney, Kaval

Ney, kamış demektir. Kamıştan yapılan, üflenince ses çıkaran musiki aletinin adı olmuştur. Ney, dîvândaki 5 beyitte farklı tasavvurlarla kullanılmıştır.

Neyin duygulu sesi ile âşîğın ayrılık acısından kaynaklanan âh, inleyiş, feryadı arasında ilgi kurulur. Aşağıda geçen *neyin boğazına âh ve inleme ver*, ifadesiyle bu hususa işaret edilir.

Ney-şeker olamaz isen bâri bu tekye-gâhda

Nây-ı gelûña dem-be-dem sūziş-i âh u nâle vir (G.16/4)

Aşağıdaki beyitte neyin inleyişlerinin feryâdın en üst perdesine çıktığı ifade edilir.

Şu^çle-i âvâz-ı muṭrib cânına kâr eyleyüb

Nāle-i ney çıkdı bām-ı perde-i feryāda dek

Kalemle ney hammaddeleri aynı olan araçlardır. Âsım, aşağıdaki beyitte sadece kendisiyle kalemini hikmet nağmesiyle dolduran Saib'in kalemi ney gibi kullandığını ifade eder.

*Nefes nāyında nāy-ı kilik-i 'Âşımdır olan ancağ
Ney-i hikmet-nevā-yı hāme-i Şā'ib ile hem-dem*

Ney, bir beyitte eğlence unsuru olarak da geçmektedir. Şair, bu hoş eğlence zamanında kulağa ney sesinin geldiğini ifade eder.

*Hoşā zamān-ı şafā kim bu demde gūşa gelür
Şarī-i hāme çü āvāze 'i ney-i kavāl*

Ney, bir beyitte günahkâr insanın benzetmeliği olmuştur (Bkz).

*Hevā ile dolub mānende-yi nāy
Günehden bir vücūd oldum ser-ā-pāy (Ms.2)*

2.5.12.1.2. Kûs, Kudûm

Kûs; eski savaşlarda, alaylarda zaferlerin de müjdelendiği büyük davul demektir. Ayrıca bu davullar hükümdarlığın alameti de sayılırdı. Sultan Murat'ın cülusu üzerine yazılan tarih manzumesinde feleğin kubbesinden gelen sesin şimşek değil, yüce âlemde şevk ile çalınan kus olduğu ifade edilerek padişahın hâkimiyetinin ne denli büyük olduğuna işaret edilir.

*Ra' d şanma kubbe-i çerhi tanīn-engīz iden
'Ālem-i bālāda çalınmağdadır şevk ile kûs (T.23/2)*

Vurmalı çalgılardan olan kudüm, bir vefat dolayısıyla yazılan tarih manzumesinde geçmektedir. Şair, onun Kurban Bayramının sonunda çaldığı kudüm ile insanları mutlu ettiğini ifade eder.

*Sene-i sâbiķa zī'l-ħiccesi encāmında
Gerçi şād itdi kudūmiyle dil-i müştâķı (T.33/5)*

2.5.13. Giyim-Kuşamla İlgili Unsurlar

2.5.13.1. Dâmen, Câme, Burka, Diba, Ceyb

Âsım Dîvânı'nda sayıca az olan giyimle ilgili tespit edilen unsurlar, gerçek anlamlarının yanında çeşitli benzetmeler biçiminde kullanılmıştır.

Etek bir beyitte kendi anlamıyla kullanılır. Sevgilinin eteğini kemer ile bağlayarak acayip bir süratle geldiği ifade edilir.

Eylemiş dāmânını ber beste-i țarf-ı kemer

Bir ‘aceb sür‘atle hem- çün âteş-i sūzan gelür (K.4/2)

Elbise demek olan came, aşağıdaki beyitte gönül ehlinin perişan olup siyah elbise giymesinden söz edilirken geçmektedir.

Siyeh câme giyüb hâme devât olub dehen-beste

Perișân oldı evrâkı gibi efkâr-ı ehl-i dil

Câme, bir beyitte melâmetin benzetileni durumundadır.

Melâmet câmesiniñ ‘Âşımâ her rengini giydiñ

Biraz da dūşâ bir delğ-i siyeh-fâm olmamız vârdır

Kumaş, III.Ahmed'in İranlılara karşı sağladığı üstünlüğe işaret amacıyla bir beyitte işlenmiştir. Padişahın nazarında ayağının altına serilen bir Acem kumaşı gibi İran zemini ucuzdur.

Bir ‘Ācem dībâsı pây-endâz deñlü şüphesiz

Çeşm-i istignâsına Īrân-zemîn erzân gelür (K.4/19)

Cep, aşağıdaki beyitte övülenin güçsüzü güçlüye ezdirmeyerek adaleti tesis etmesini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

Ol şehenşahuñ gününde niçe mihr ile çerğ

Kapmağa kâdir değıldür ceyb-i gülden şeb-nemi (T.19/4)

Burkanın geçtiği tek beyitte şair, kara bahtlı avare âşığın bahtının açılması için ay yüzlü sevgilinin yüzündeki burkayı kaldırmasını ister (G.80/4).

2.5.14. Sağlıkla İlgili Unsurlar

Dîvândaki sağlıkla ilgili temel unsurlar; hasta(âşık), tabip(sevgili, övülen), dermandır. Âşık her hali ile devamlı hastadır. Vuslatı da, firkatı de adeta bir illetir.

Gehî teb-lerze-i vuşlat gehi derd-i ser-i firķāt

Aceb bî-çāre ‘âşık görmedik ‘illet mi ķalmışdur

Rind meşrep âşığın hastalığının dermanı şaraptır. Âsım, dîvânında övdüğü devlet adamlarını tabip olarak vasıflandırır. Övülenin kurduğu çeşmeden bir damla içen anadan doğma kör sıhhat bulacaktır. O, sözleriyle devletine şifa dağıtır.

2.5.14.1. Hastalıklar

2.5.14.1.1. Remed, Sıtma, Baş Ağrısı

Remed, göz ağrısı demektir. Üç beyitte geçmektedir. Aşağıdaki beyitte ağrıyan göze aynadan etkilenmemesi için karaltılar asılmasından söz edilmektedir.

Bakılmaz dıyu mir ‘āt-ı cemāl-i şāf-ı dil-dāra

Ķaraltı asdılar keĥĥāllar çeşm-i remed-dāra

Aşağıdaki beyitte remedli gözün yaşarıp, kızarmasına işaret edilmektedir.

Müjeyle merdüm-ı çeşmiñ su sızmazken miyānından

Remedden oldu peydā arasında baĥr-i ĥün-ĥāra (G.79/1-4)

Sevgilinin ağrıyan gözün kanlanması hüsn-i tâlil yoluyla, âşığın gönlündeki kanın gözüne gelmesine bağlanır.

Çeşmüñ remed-âzürde değil gelmişdür

Nüş eylediğün hün-ı derūnum gözünne (R.6)

Sıtma ve baş ağrısı, âşığın halleri anlatılırken bir beyitte geçmektedir. Vuslat düşüncesi âşıkta sıtma titreyişlerine neden olmaktadır. Firkat ise baş ağrısının sebebidir.

2.5.15. Alış Veriş

Divandaki 11. gazelde alış verişle ilgili unsurlar işlenmiştir. Tüccâr; *tâcir ve hâce* kelimeleriyle konu edilmektedir. Bir beyitte gönlün benzetileni olur. Gönül tüccarının altın gibi olan dağlarını sevgiliye sarfetmek için sakladığı ifade edilir. Bir beyitte ise tüccarların mallarını bayram için saklamaları gerçeğine yer verilir. Tüccâr kötü malını alçak felek için ayırmaktadır.

Para (nakd), beyitlerde din, iman, can, himmet ve yıldızların benzetileni olur. Para türlerinden akçe, dirhem, eşrefî, altın ve gümüşe yer verilir.

Varisler, mirasçılar arasında mîrâsı taksim eden ve küçüklerin hakkını koruyan şeriat memuru olan⁹⁶ kassam, bir yerde *mirasyedinin malını kassamın korkusuyla sakladığı* ifadesinde geçer (G.11/3).

2.5.16. Yazı ile ilgili Unsurlar

Yazı ile ilgili unsurlardan kalem, kağıt, sayfa, defter, mecmua, dîvân, hatt, nakş, nokta bulunur. Ayrıca şiir ve şaire ilişkin düşüncelere de yer verilir.

⁹⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2005, 494.

2.5.16.1. Kalem (Kilk, Hâme, Nâl)

Yazı ile ilgili araçlardan en çok kullanılanı kalemdir. Kalem ile ilgili tasavvurların pek çoğu memduhun nitelikleri verilirken geçmektedir. Şair, kalemini *nefesi mucize tesirli* vasfıyla verir. Övülenin vasfı hatra geldiğinde nefesi mucize tesirli kalemin ucundan renkli mânâların yerine damla damla kan gelir.

Ma' nî-yi rengîn yerine hâme-yi mu' cîz-demûñ

Bîñî-yi endîşesinden kaçre kaçre kân gelür (K.4/18)

Kalem bir beyitte kılıçla, övülenin zıtlıkları biraraya getiren özelliğini vurgulamak için padişahın yazı işlerini yürüten zümre yerine kullanılır. Bu kimseler de yine *nefes-i mu' ciz-dem* diye nitelenir. (K.14/10)

Nefes nâyında nây-ı kilk-i 'Âşımdır olan ancak

Ney-i hikmet-nevâ-yı hâme-i Şâ'ib ile hem-dem (G.47/5)

Kaleminden gelen ses, bir beyitte kaval sesiyle kıyaslanır.

Hoşâ zamân-ı şafâ kim bu demde gûşa gelür

Şarîr-i hâme çü âvâze 'i ney-i kavâl (K.10/3)

Âsım, şairlik kudretini ifade etmek için kalem unsuruna yer verir. Ahenkli söz yazmadaki kabiliyetini *râmişger-i hâme* tamlamasıyla verir (K.16/9). Kaleminin sesini konuşmayan bir duysa *âferin* kelimesiyle konuşacağını ifade eder.

Tekellüm eyler idi lafz-ı âferîn ile ger

Nevâ-yı hâmemi gûş eyleseydi merdüm-ı lâl (K.10/27)

Şair kalemini karayağız bir ata benzetir. Onun övgüsünde mânânın geniş toprağının karayağız bir at gibi olan kaleminin cilvesi için dar geleceğini ifade eder.

Midhâtiñde cilve-i şeb-dîz-i kilke Hüsrevâ

'Arşa-i pehnâ-yı ma' nî teng bir meydân gelür (K.4/32)

Âsım gibi nüktedânın kaleminin dili övülenin vasıflandırırken acizdir.

Sen ol düstür-i a‘zamsiñ ki tavşifîñde ‘âcizdir

Zebân-ı hâmesi ‘Âşım gibi bir nükte-pîrâniñ (K.7/28)

Kalem ile gül bahçesinin oluşu arasında ilişki kurulur. Kaleme onun vasıflarını yazmak mümkün olmaz; zira gül bahçesinin oluşuna sınırları olmayan deniz sığmaz (K.12/10).

Kalem, gönül ehlinin bedenine benzetilen olur. Onun zayıflayan bedeninin kaleme benzediğini ifade eder

Naḥâfetle olub mânende-i nâl-i kalem cismi

Miyân-ı ḥâb-nākân-ı kubûra olıcak dâhil (T.32/5)

2.5.16.2. Sayfa, Defter, Mecmu’a, Dîvân, Kitap

İki yerde kullanılan sayfa (*levh*), aşğın gönlünün benzetilene olur (G.9/2). Gönül sayfası ayna gibi temiz olmalıdır çünkü sevgili bir gün orada görünebilir.

Övülenin faziletleri kitaba benzetilirken geçmiş ve gelecekteki olaylar bu kitaptaki iki sayfa olarak nitelenir.

İki şaḥîfedir ancaḡ kitâb-ı fazlından

Vaḡâyî‘-i dem-i mâzî vü ḥâl-i istikbâl (K.9/15)

Dîvân; fitrat, güzellik ve şiirlerin bulunduğu kitap ile ilgili tasavvurlarda kullanılır. Dört yerde şiirle ilgili unsurlarla tenasüp içinde işlenmektedir. Övülen bütün dîvânlarda temiz şöhretli mısralara ilham verir (K.5/24). Bir yerde övülen *fitrat divanının mısra’-ı bercestesi* olarak vasıflandırılır. Bu durumda varlık âlemi de mecmû’aya teşbih edilir. Övülenin her bir beyti büyük bir dîvândan daha küçük olmaz (G.24/1,2).

Kitap şiirlerde herhangi bir benzetmeye konu edilmeden, kendi anlamıyla çeşitli tasavvurlarda kullanılır. Övülenin gösterişli gazalarının her biri müştakil bir kitap olmaya layıktır (T.26/15).

Onun ashâbı yazılı sayfalardan tahsil eder. İrfânının manası kitapların içinde yer almaz.

İder aşhâbı cümle şafha-i ne-nüvişteden taḥşîl

Bulınmaz ma'ni-i 'irfânî nâṭıḳ söz kitâb içre (G.67/3)

Zeyl-i kitâb, övülenin bütün alemi hükmü altına almasıyla adeta zeminin mührüne nakış olduğu yerdir (K.11/14).

Kitap bir yerde kutsal kitaplara işaretle *dört kitap* ifadesinde geçmektedir. (Kt.3/2).

2.5.16.3. Nokta, Hatt, Gubâr, Tâlik, Nesih

Üç yerde geçen nokta, gönüldeki dağın benzetilene olur. Övülenin devletinde meşk edilen şiirlerin her bir noktasının Fars şairlerinin gönüllerinin dağı olacağı ifade edilir. Nokta bir yerde ise sevgilinin güzellik unsurlarından ağzın ve benin küçük olma vasfını vurgulamak amacıyla teşbih unsuru olmaktadır (G.62/6).

Hatt, dîvânda sevgilinin güzellik unsuru ve yazı ilgileriyle işlenmektedir. *Hatt-ı sebz*, *hatt-ı nev-dâmân* gibi terkipler içinde daha çok sevgilinin ayva tüyleri ve yanağı için benzetilen olur.

Hattla birlikte gubâr, tâlik ve nesih yazı türleri de işlenir. Gubâr beyitlerde toz anlamıyla tevriyeli olarak kullanılır.

2.5.17. Telakki ve İnanışlar

2.5.17.1. Uyku

Rüyaların tersinin çıkacağı inanişine işaret edilir. Bu dünyada ağlayanın ahirette güleceğini ifade eder. Bu duruma, “*uykusunda ağlayan, uyanınca güler*” örneğini verir.

Olur 'uḳbâda ḥandân bezm-i fânide olan giryân

İder bî-dâr olunca ḥande kim ağlarsa ḥâb içre

Sadrazam İbrahim Paşa için kaleme alınan bir kasidede, rüya tabirine ilişkin beyitler geçmektedir. Tahkiye üslubuna yer verilen beyitlerde, sevgilinin teklifsizce evine gelip nur saçan güneşin aya niyet edip Kâbe'den geldiğini ifade ederek

kendisinden rüyasını yorumlamasını ister. Bu sözleri dinleyen şair de seçkin sadrazamın evine zamanın padişahının geleceğini söyler (K.4/4,5,6,7).

2.5.17.2. Bayramlar

Ramazan ayında içki yasağının olmasından söz eder. Bu ayda şarap şişesini mescide astığını, şarap içmeyi şerbet içme şekline çevirdiğini belirtir. Ramazan bitince eğlence hayatı başlamaktadır. Unutulan sohbetler akla gelir. Bayram alanındaki salıncakta eda ile yürüyen selvi boylu sevgilinin salınmasında da sakınca görmez (K5/1,2,3,4,5). Rindlerin, sakinin bayram gecesi yakacağı kandille dünyayı göreceği ifade edilerek bayramlarda da yakılan kandiller ile kadeh arasında şekilden hareketle işlev bakımından da benzerlik kurmak ister (K.16/1).

2.5.17.3. Sihir, Efsun, Tılsım

Sihir, sevgilinin güzellik unsurlarından göz, bakış, hatt, saç ve söz ile anılır. Sevgilinin bakışlarının bağlayıcılığıyla sihirle gönül ve dil bağlama arasında ilgi kurulur. Âşığın şikayet dilini sihirli bakışlarıyla bağlayan gözler, derdini söylemesini engeller (G.4/4). Ayvatüleri beliren sevgilinin *sıhr-misâl* olduğu ifade edilir. Aklın aşktaki etkisizliğinin vurgulandığı beyitte, aklın bu yolda sihirli gözünün kör olduğu belirtilir.

Bî-hodluk ile menzil olur reh-revân-ı ‘aşk

‘Akluñ bu yolda çeşm-i füsûn-kârı kûr olur (G.16/4)

Şiir yazma ve söz söyleme kabiliyeti de sihir olarak değerlendirilen hünelerdir. Damat İbrahim Paşa için kaleme alınan kasidenin fahriye bölümünde şair, kendisini “*şâir-i sıhr-âferin*” olarak vasıflandırır (K.9/25). Sihir bir yerde belagatin niteleyeni durumundadır. *Hamise* talebiyle kaleme alınan kasidede akranlarından geride kaldığından beri susmuş ve sihirli beyana kudretinin kalmadığını ifade eder.

Pesmânde ‘i akrân olalı haylî zamândur

Dem-beste olub kudreti yok sıhr-i beyâna (K.11/22)

2.5.18. Diğer Telakkî, İnanışlar

Geceleri aynaya bakmanın uğursuzluk getireceği inanişına yer verilir. Kara bahtın sevgiliyi görmesine engel olması da anılan duruma bağlanır (G.14/6).

Yılanın zümrüde bakamayacağı düşünceyi ifade edilir. Kötü yaratılışlı kimselerin sevgilinin yeşile çalan ayva tüyelerine rağbet etmediğini belirterek bu duruma anılan inanişı örnek olarak verir.

3.İNSAN

3.1. Güzellik

Güzellik dîvânda genel olarak yüz veya yüz güzelliği olarak düşünülse de şairin benimsediği hikemi tarzın bir sonucu olarak ahlak, huy, soy güzelliği gibi tasavvurlarla da konu edilmiştir.

Güzellik, âşığın ağlayıp inleyişinin sebebi, bir ıstırap kaynağı olarak düşünülür. Sevgilinin güzelliğinin şöhreti bu etkiye sebep olurken gerçek güzelliğinin görünmesinin sonucu çok daha acı olacaktır.

Hep bu âh u nâleler âvâze-i hüsniñledür

Vây bir kez görünürse rûy-ı rahşānuñ senün (G.39/3)

Güzellik bazen tasavvûfî gayeyle de ele alınır. Aşağıdaki beyitte hak âşığı sevgilinin güzelliğinin parıldayışına can veren pervaneye teşbih edilir.

Çande görsek lem‘a-i hüsni aña cân viririz

Şem‘-i deyr ü mescide pervâne olmuşlardanuz (G.25/4)

Aşağıdaki ahlâki beyitte güzellik insanın kemal sahibi olmasının şartı açıklanırken söz konusu edilir. Buna göre kişinin aklının eksikliğini bilmesi güzelliğin ortaya çıkararak olgunluğa erişmesini sağlar.

Hüsni olur nâkış bulunca âdemin ‘aklı kemâl

Çerh ider mi kimsenin ‘âlemde her yânın tamâm (G.50/3)

3.1.1. Güzellikle ilgili Tasavvurlar

3.1.1.1. Diyar, Bağ, Gülşen

Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesine benzetilmesi, sevgilinin güzellik unsurlarıyla gül bahçesi arasında kurulan ilgiye dayanır. Aşağıdaki beyitte âşıkların ahını almasından dolayı sevgilinin perişan olan saçlarıyla gül bahçesine benzeyen güzelliğinin sümbül bahçesine döndüğünü ifade eder.

Āh-ı ‘âşıkdır ser-i zūlfün perişān eyleyen

Gülşen-i hūsn-i nigāri sūnbūlistān eyleyen (G.55/1)

Sevgilinin güzellik unsurlarının çeşitli meyvelere; güzelliğinin bağa benzetildiği bir beyitte âşığın bu meyvelere ulaşamayıp sadece bakmakla yetindiği ifade edilerek sevgilinin güzelliğine ulaşamayacağı düşüncesi vurgulanır.

Kirās-ı la’l-i leb sīb-i zenāhdān lezzetin bilmem

Benim gül-çin-i bāğ-ı hūsn olan ancak nigāhımdur (G.13/4)

Övülenin adalet vasfının anlatıldığı bir beyitte güzellik tenasüp yoluyla ülke olarak tasavvur edilir.

Hüsrev-i ‘ādil ki devrinde diyār-ı hūsnde

Zūlf-i dil-ber ‘âşıkā zencir-i Nūşirvān gelür (K.4/24)

3.1.1.2. Put, Dîvân, Mum

Sevgilinin iki kaşının arasına dağılan saçlarının oluşturduğu şekli haça benzeten şair, sevgilinin güzelliğini put-kede olarak düşünür.

Zūnnār u şalībi zūlf-i çār-ebrūdan

Bir büt-kede-i hūsn ü cemāl olmışsun (R.2)

Güzellik unsurlarının yazı ile ilgili unsurlarla ilgi kurularak anlatıldığı aşağıdaki beyitte güzellik dîvân olarak düşünülür. Yaratıcı, kâtip; yüzdeki benler, noktaya benzetilir.

Hâl şanma nokta koymuş kâtib-i dîvân-ı hüsn

Maṭla' -ı ebrû-yı yâre ḥalli müşkildür diyû (G.62/6)

Sevgilinin güzelliği muma, ışığa benzetilmekte; âşık da bu mumun etrafındaki pervane olarak hayal edilmektedir.

3.2. Sevgili

Âsım Dîvânı'ndaki sevgili gelenekteki sevgili anlayışıyla uyumludur. Dîvânda *cân, cânân, dilber, katil, kâfir, dost, kamze-kâr, nigar, şuh,büt, serv-kad, serv-kamet, gonca-dehen, gonca-leb* vb. çeşitli ad ve tamlamalar sevgiliye hitap etmek için kullanılır.

3.2.1. Sevgili ile İlgili Benzetmeler

3.2.2. Gül, Gonca, Fidan, Selvi

Sevgilinin gül ve gonca ile ilgisi yüzünün güzelliği ile ilgilidir. Goncanın kapalı ve küçük oluşu gençliğin ve güzelliğin; yavaş yavaş açması nazın göstergesidir. Sevgili ağzının çok küçük olmasıyla *gonca-dehen, gonca-fem* olarak vasıflandırılır. Sevgilinin güle teşbihi çoğunlukla âşığın bülbüle benzetilmesi ve sürekli birlikte ele alınmalarından kaynaklanır. Bağdaki bülbülleri aşka getiren yeni açmış, baştan çıkarıcı bir güldür. Onun gedaları ise şebnem ve güneştir. Gülün sevgiliyle ilgisi yanağının ve yüzünün güle benzetilmesine de dayanır.

Sevgili, boyunun uzunluğu ve salınarak yürümesiyle fidana ve selviye benzetilir. Selvi boylu sevgilinin gökyüzünden gelen bakışlarının âşıkların başındaki belanın kaynağı olduğu ifade edilir.

Şaḫın çeşm-i kebûdundan o serv-endâm-ı şûḫuñ kim

Belâ-yı âsumânîdür ser-i ' uşşâka bâlâdan (G.58/4)

3.2.3. Perî

Sevgilinin peri olarak düşünülmesi, perinin güzelliği, sihir ve büyü ile olan ilgisi ve peri ile ilgili inanışlara dayanır. Perinin insanlara görünmemesi ile sevgilinin âşıklara görünmemesi arasında ilgi kurulur.⁹⁷ Aşağıdaki beyitte sevgilinin bu niteliğine işaretle gelse de peri gibi hayal olarak geldiği ifade edilir.

Gelürse de o perîveş hayal gibi gelür

Harabazar-ı dile aşkare gelmez imiş (G.34/2)

3.2.4. Ay, Güneş

Meh, meh-veş, mâh-pare, kamer gibi kelimeler açık istiare yoluyla sevgiliye isim olur. Sevgilinin ay olarak tasavvurunda en önemli unsur güzelliğidir. Sevgilinin âşığın gözündeki değeri ve sevgiliyi yüceltme isteği de bu tasavvurda etkilidir. Âsım, bir beyitte İstanbul'un vefasız güzellerindense kenarında sade, ay yüzlü güzellerinin tercih edileceğini ifade eder.

Kenârın sâde-dil meh-rûsu yegdür ülfete 'Âsım

Sitanbul şehrinüñ âlüfte-meşreb bî-vefâsından (G.53/5)

Sevgilinin güneşe teşbihi güzelliği, parlaklığı, rengi, yakıcılığı dolayısıyladır. Ayrıca bazı beyitlerde açık istiare yoluyla sevgiliye güneş diye hitap edilir. Âşığın yüzündeki sarılık ile ayın güneşten rengini alması arasında münasebet kurularak sevgili açık istiare yoluyla güneşe benzetilir.

'Ayândur âfitâb-ı meh-perestüñ rû-yı zerdinden

Ki rûşenden halâş olmaz felekde 'aşk derdinden (G.62/1)

⁹⁷ Nejat Sefercioğlu , *Nev'i Dîvânı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001,136.

3.2.6. Put, Muğ-Beççe

Sevgilinin bu unsurlara benzetilmesi güzelliği, zâlim ve kâfir olarak görülmesinden kaynaklanır. Genellikle put, kilise, muğbeçe, çelipa tenasüp içinde birlikte kullanılır. Âşık, parçalanmış sinesinden akan kanları bir put gibi güzel olan meyhaneci çırağına (sevgiliye) meye alışkın olduğu için sunar.

Sîne-i çâkından dil-i pür-hûnumu ‘arz eyledim

Ol büt-i muğ-beççeye şahbâya mâ’ildir diyü

3.3. Sevgilide Güzellik Unsurları

3.3.1. Genel Olarak Saç

Saç şekli, rengi ve kokusuyla çeşitli unsurlarla benzerlik içinde işlenmiştir. Sevgilinin güzellik unsurları içinde en çok anılanlardan biri olan saç çoğunlukla uzun, kıvrım kıvrım, siyah, karışık ve güzel kokulu olarak tasavvur edilir.

Saçın en sık konu edilen vasfı perişan, karışık olmasıdır. Âşığın gönlü de sevgilinin saçlarının arasında asılıdır. Bundan dolayı o da perişan haldedir. Âsım bu durumun hem âşık hem de sevgilinin saçları için rûz-ı ezelden beri kader olduğunu ifade eder.

Misâl-i hâb-ı ‘âşık tev’emânız zülf-i dil-berle

Bize rûz-ı ezelden kısmet olmuşdur perişanlıq

Başka bir beyitte ise sevgilinin saçlarının perişanlığını âşığın ahını almasına bağlar.

Âh-ı ‘âşıkdır ser-i zülfün perişân eyleyen

Gülşen-i hüsn-i nigârı sünbülîstân eyleyen (G.55/1)

Saçın siyah renkte olması *gece*, *sünbül*, *küfr* gibi adlarla belirtilir. Aşağıdaki beyitte “*Bütün ömrüm boyunca siyah bahtımı düşündüğüm için put gibi güzel sevgililerin saçları gibi perişan oldum.*” diyerek saçın yukarıda verilen niteliklerine işaret eder.

Siyāh-rūzluğum fikr idüb tamām-ı ‘ömr

Miṣāl-i zülf-i bütân vaqf-ı pīç ü táb oldum (G.52/3)

Hāk-būsuñ şevkı pā-māl eyledi gīsularıñ

Çeşm-i bīmāruñ ğamı bükdi belin ebrūlarıñ (G.37/1)

3.3.1.1. Saçla İlgili Benzetmeler

3.3.1.1.1. Zincir, Sümbül, Bekçi

Âsım Dîvânı’nda saç şeklinden, renginden ve uzun olmasından dolayı zincire benzetilir. Aşağıdaki beyitte saçın biri yerlerde sürünen diğeri ise terakki ettiren iki tezat niteliğine işaret edilir. Buna göre saç uzunluğuyla yerlerde sürünmektedir; yüze dokunabildiği için de terakkiyi sağlamaktadır.

Terağkı pāy-māl eyler siyeh-bahtānı bu ma‘nī

Bağılsa rü-nümādur hālet-i zencir-i gīsudan (G.57/5)

Saç, bazı beyitlerde övülenin nitelikleri anlatılırken karşılaştırma unsuru olarak kullanılmıştır. Bir beyitte övülenin adaletli oluşunu vurgulanmak için onun zamanında sevgilinin saçının âşıklar için Nûşirevân’ın zinciri gibi geldiğini ifade eder. Telmih ve tezat yoluyla Nûşirevân’ın adalet için çekilen zinciri ile sevgilinin âşıkları kendine esir eden saçları arasında karşılaştırma yapılarak övüleninin adaleti vurgulanır.

Hüsrev-i ‘ādil ki devrinde diyār-ı hüsnde

Zülf-i dil-ber ‘âşıka zencir-i Nûşirvān gelür (K.4/24)

Zincir, yine yukarıda geçtiği gibi övülenin adalet vasfının anlatıldığı bir beyitte karşılaştırma unsuru olarak kullanılır. Âşıklar güzellerin saçlarından şikâyetçi olarak söz açtıklarında övülenin adalet zinciriyle onları koruduğu ifade edilir.

O dād-endişe kim zencir-i ‘adl eylerdi ‘âşıklar

Eğer kim zülf-i dil-berden söz açsa şekve bābında (K.11/12)

Saç şeklinden, renginin siyahlığından ve kokusundan dolayı sümbüle benzetilir. Bir beyitte yanağa saçılan kâküller sümbül; yanak ise bu sümbüllerin taze kalmasını sağlayan güneş olarak tasavvur edilmiştir.

Hün-feşân ruḥsârîñ üzre dök siyeh kāküllerüñ
Çeşme-i hürşîdden sîr-âb kı1 sünbüllerüñ (G.41/1)

Farsça bir beyitte sevgilinin güzelliğini betimleyen Mani'nin ah etmesi durumunda saçların bekçi gibi yetişip ona yardım edeceği ifade edilir (F.G.2/5). Burada saçların yüze dağılarak güzelliği örten, engelleyen özelliğine işaret edilmektedir.

3.3.2. Kaş

3.3.2.1. Genel Olarak Kaş

Âsım Dîvânı'nda kaş güzellik unsuru olarak önemli yer tutar. Çoğunlukla gözle birlikte çeşitli tasavvurlarla kullanılır. Özellikle şekil ve renk yönünden çeşitli benzetmelere konu olur.

Kaşın en çok üzerinde durulan vasfı eğri oluşudur. Şeklindeki eğrilik adeta karakterine de yansır. Bu yönüyle kaş gözle ortak niteliklere sahiptir. Her ikisi de kötü, ters tabiatlı olarak düşünülür.

Cihanda kec-nihâdîñ rast-binden kadri 'âlîdir
Nigâh itsen hüveydâdur bu ma'ni çeşm ü ebrûdan

Haṭ-ı püşt-i lebi îmâ-yı va'd-i vaşl ider ammâ
Tegâfüldür çıkan ma'ni yine şeh-beyt-i ebrûdan (G.61/4,5)

Felek küh-tıynetâna iltifâtın âşkâr eyler
Firâz-ı çeşm kıлмаğla maḳâmın zülf ü ebrûnuñ (G.44/5)

Aşağıdaki beyitlerde hüsn-i talil yoluyla sevgilinin kaşındaki kavsi gözlerinin gamına bağlar. Kaşların eğriliğinden dolayı gözlerin üzerinde yer ettiğini ifade eder.

*Hāk-būsuñ şevkı pā-māl eyledi gīsūlaruñ
Çeşm-i bīmāruñ ğamı бүkdü belin ebrūlaruñ (G.37/1)*

*Cây ider belâ-yı çeşm üzre tevâzu pişeler
Kadd-i hamdur kadrini vâlâ kılan ebrūlaruñ(G.37/3)*

Sevgilinin kızgınlık, sitem veya tegafülünü gösteren en önemli unsur kaştır. Onun hareketlerinin sonucu oluşan rüzgâr âşığı adeta yıkar.

*Nesīm-i cünbiş-i ebrū-yı cānāndan olur ber-bād
Binā-yı nāz-ı nā-ber-cāy-ı ‘âşık üstüvār olmaz (G.23/3)*

3.3.2.2. Kaşla İlgili Benzetmeler

3.3.2.2.1. Hançer, Keman, Köprü , Mihrâb

Göz, gamze ve kirpik kaşla beraber bir bütündür. Katil olarak vasıflandırılan gözün, âşığı öldürmek yaralamak için kullandığı silahlardan biri de beyitlerde hançer ve keman olarak düşünülen kaştır.⁹⁸ Kaşın kemana ve hançere benzetilmesi şekil yönündendir

*Qātil de olsa çeşmüñ eger nīm-hāb iken
Çekmek revā mı üstüne hançer o ebruvān (G.59/3)*

Âşık, sinesindeki iki hançere benzeyen kaş varken hiçbir ilaç onu rahata kavuşturmayacaktır.

*Zahmı sīnemde ider mi merhem-i rāhat qabūl
İki müşk-ālūd hançerdür o ebrūlar baña (G.3/3)*

⁹⁸ Sefercioğlu, a.g.e., 163

Âşığın avcı olarak vasıflandırıldığı bir beyitte onun av araçları için sevgilinin bakışı ve kaşlarının yeteceği ifade edilir. Leff u neşr yoluyla bakışı ok; kaşları keman olarak düşünülür.

Cünbüş-i ebrû nigâh-ı nâz besdür ol şehe

Sayd-ı uşşâka ne lâzumdur kemân u tîr ana

Kaş yukarıda verilen olumsuz vasıflarının yanında olumlu yönleriyle de işlenir. Bir beyitte kaşlar âşığın üzerinden geçmesini sağlayan köprüye benzetilir.

Yârdan geçmem neler dirlerse bed-gûlar baña

Geçmeğe cûy-ı mecâzi püldür ebrûlar baña (G.3/1)

Kaşların mihraba benzetilmesi şeklindeki kavis ile mihrabın benzerliğine dayanır. Bu düşüncede yüzün cami, Kâbe ve Hakk'ın tecelli ettiği yer oluşu düşüncesinden dolayı kutsallık kazanması da etkilidir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzü camiye; kaşı mihraba benzetilir. Gönül ise mihrâba asılan kandil olarak düşünülür.

Ruh-ı alın görücek bağladım ebrusuna dil

Sanki Gül Cami'i mihrâbına kandil asdum (Mf.1/1)

3.3.3. Göz

3.3.3.1. Genel Olarak Göz

Âsım Dîvânı'nda en çok işlenen güzellik unsuru olan göz; kaş, kirpik ve gamze ile birlikte işlenir (Bkz.). Göz beyitlerde *çeşm*, *dîde*, *merdüm* ve *ayn* gibi isimlerle adlandırılır. Çoğunlukla olumsuz vasıflarıyla işlenen göz, âşığı büyüleyen, tutkun hale getiren, yaralayan özellikleriyle çeşitli benzetmelere konu edilir.

Âsım Dîvânı'nda göz genel olarak sürme çekilmiş, siyah renktedir. Sürmeli kirpikler zehre bulaşmış ok olarak düşünülür.

Dem-i tiğ-i siyeh-tâb-ı nigâhîñ kılma zehr-âlûd

O kudretten mûkaḥḥal çeşme zâlim sürmeler çekme (G. 70/2)

Sevgilinin kızgınlığını ifade eden unsur gözdür. Bir taraftan âşığı görmemezlikten gelen sevgili diğer taraftan kızgın bakışlar atarak zahmete sokar, ona eziyet eder.

*Çâşnî'î zaḥm-ı çeşm-i hışmını dilberleriñ
Bir tegâfûl-şîveye düş olmadıkça bilmedim (G.45/4)*

Göz nazlı ve işveli bakışlarıyla âşıklar arasında fitne çıkarır, fettandır.

*Kuḥl-ı işve ḥâk-pây-i çeşm-i fettânuñ senüñ
Nâz u şîve bûse-çîn-i ṭarf-ı dâmânuñ senün (G.35/1)*

3.3.3.2. Göz ile İlgili Benzetmeler

3.3.3.2.1. Bâdem, Güvercin, Katil, Mest, Mahmur, Üstâd

Göz şekil yönünden bademe benzetilir. Gözün bu şekli almasına sebep olarak dadısının çocukluğunda ona süt yerine badem vermesini gösterilir.

*Çeşm-i mestinde ne keyfiyyet var ol tıfluñ 'aceb
Bâdemi virmiş aña şîre bedel hep dâyesi (G.76/5)*

Riyâzet ehlinin tek bademle doyarken âşığın iki gözü seyretmeye doyamadığı söylenerek, bade-göz ilişkisine işret edilir.

*Dil temâşâ dü-çeşm-i yârdan sîr olmamaḳ
Tûşe-i ehl-i riyâzet mağz-ı yek bādām iken (G.64/3)*

Badem meze olmasından dolayı meclis tasavvurundaki diğer öğelerle tenasüp içinde kullanılır. Bu durumda sevgilinin gözleri bademe, âşığın gönlü şarap şişesine, kanı şaraba benzetilir. Bademin kullanılmasında bade ile söyleyiş yakınlığı da etkili olmalıdır.

*Dil-i pür-ḥûn değıl bir şîşe meydür 'âşık-ı şeydâ
Derûn-ı sînede ol gözleri bādām için şaḳlar (G.11/5)*

Gözün güvercine benzetilmesi sevgilinin uzun boylu olmasına dayanır. Belaların gökyüzünden geldiği söylenerek göz değmesi, nazar olayına da işaret eder.

Şaķın çeşm-i kebūdından o serv-endām-ı şūhuñ kim

Belā-yı āsumānīdür ser-i ‘uşşāķa bālādan (G.54/4)

Göz, öldürücü özelliğinden dolayı katile teşbih edilir. Gözün katile teşbihinde sevgilinin baygın bakışı etkilidir. Bu durumda hançeri de kaşları olur (Bkz.).

Ķātīl de olsa çeşmüñ eger nīm-ĥāb iken

Çekmek revā mı üstüne ĥançer o ebruvān (G.63/3)

Sevgilinin baygın bakışıyla sarhoşu andırması ve âşığın kanının şaraba benzetilmesi göz-katil ilgisinin yanında sarhoş, mest ilgisinin kurulmasını sağlar.

Ārala müjgānların ey ġamze-i ĥūnī yetiş

Tuţmak isterler o çeşmi mest-i ħanzıldür diyü (G.62/4)

Ne ĥāletler var ol çeşmiñ nigāĥ-ı nīm-ĥābında

Neler yoķdur gör ol mey-ĥāneniñ nāzīk şarābında (K.11/1)

Göz, sürmeleriyle kaşlarına zehir alan ve gamzesiyle kanlar döken bir zālīm olarak tasvir edilir.

Virüp sürmeyle tīġ ġamze-i ĥūn-rīzine zehr-āb

Amān ey kanlı zālīm zaĥm-ı çeşmiñ cān-güdāz itme (G.69/3)

Eger kim çeşm-i cānān görmesedi ĥikmetü'l-‘aynı

Nazar ‘ilminde olur muydu böyle mū-şikāf üstād (G.9/3)

3.3.4. Gamze

Süzgün bakış, yan bakış, göz süzme, sitemli bakma gibi anlamlara gelen gamze sevgilinin âşığa karşı en etkili silahlarından biridir. Göz ile benzer vasıflara

sahip olan gamze gözün diğer unsurları ile birlikte çeşitli tasavvurlarla kullanılır. Ok, hançer, kılıç gibi sevgilinin canına kasteder, yaralar.

Gamzenin âşıktaki etkisi çok boyutludur. Âşığın maddi ve manevi dünyasındaki olumsuz etkisine işaretle aşağıdaki beyitte, gamzenin görmediği yer olmadığını; gönül, ciğer ve gamlı hatırına kadar etkilediğini ifade eder.

Ey sitem-ger zaḥm-ı ḡamzeñ görmedik vār mı meger

Dīdeden dilden ciğerden ḡāḥır-ı nā-şāda dek (G.39/3)

Gamze yaralayıcı, kan dökücü özelliğiyle kılıca teşbih edilir. Aşağıda bir sevgiliye gönül vermekle katil gamzenin kılıcına kurban olmanın kaçınılmaz olacağı ifade edilmektedir.

Meḡer ki dil vere bir şūḡa āşık-ı şeydā

Yā ḡod ki cān ala şemşīr-i ḡamze-i ḡattāl (K.10/17)

Bir beyitte gamze, zehirli bir kılıç olarak tasavvur edilir. Âsım, tecrid sanatıyla seslenerek o sürmeli gözün gamzesinden uzak durmasını, zira müşge bulanmış kılıcın yarasının iyileşmeyeceğini ifade eder.

O mükāḡḡal çeşmüñ ‘Âsım ḡamzesinden ḡıl ḡazer

Tīḡ-i müşk-ālūdenüñ zirā oñulmaz pāresi (G.84/5)

3.3.5. Yüz, Yanak

Âsım Dīvânı’nda sevgilinin güzellik unsurlarının en önemlilerinden olan yüz ve yanak ayrılmaz bir bütün olmalarından dolayı birlikte ele alınır. Yüz ve yanakla ilgili benzetmelerin çok olması diğer güzellik unsurlarının burada bulunmasından kaynaklanır.

Sevgilinin yüzü çoğunlukla parlaklığı ve güzelliği ile çeşitli benzetmelere konu olur. Bu nedenle genellikle güneş ve ayla birlikte anılır. Renk bakımından gülle ilgi kurulur.

Yüz tasavvufî sembol olarak zat, zat-ı ilahi, vahdet, cemâl, tecelli-i cemâl, hakkın görünmesidir.⁹⁹ İlahî güzelliği seyretmenin önündeki en büyük engel günahlardır.

Temâşâ-yı cemâl-i yâre perde dūd-ı âhımdur

Felekde baña gün göstermeyen kendi günâhımdur

Aynı gazelin diğer beytinde ise yukarıdaki aksine mecâzî aşka işaretle günahlarının kaynağının ne ayrılıktan kaynaklanan şikâyetler ne de vuslat zevkinin ifşası olduğunu sevgilinin yüzünü zaman zaman görmesinden kaynaklandığını ifade eder.

Ne derd-i hecrden şekvâ ne zevk-ı vaslı ifşâdur

Hemân cürmüm ruḥ-ı yâre nigâh-ı gâh-gâhımdur (G.14/1,2)

Aşağıdaki tasavvûfî beyitte ise âşığın sevgilinin yüzünü görebilmesi için dünyadan vaz geçmesi ve kendi canını feda etmesi gerektiğini ifade eder.

Cihân-ı bî-beḳâdan geç eger cân görmek isterseñ

Fedâ kııl cânı da dîdâr-ı cânân görmek istersen (G.38/1)

3.3.5.1. Yüz ve Yanakla İlgili Tasavvurlar

3.3.5.1.1. Güneş, Ay

Yüzün ve yanağın bu unsurlara benzetilmesindeki esas nokta yüzün bu unsurlarla parlaklık ve şekil ilgisine dayanır. Bu benzetmelere dîvândaki iki beyitte rastlanmaktadır. Her iki beyitte de yüzün anılan niteliklerini vurgulamak amacıyla sevgilinin hattı ile tezat oluşturacak biçimde kullanılır.

Sevgilinin yüzünde beliren ayva tüylerini kabullenmek istemeyen âşık, sevgilinin yüzünü güneş; ayva tüylerinin de bu güneşi kapatan bulut olarak düşünür.

⁹⁹ Kaplan Üstüner, *Dîvân Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. Yüzyıllar)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007, 321.

Değil haṭṭ-ı siyeh-pîrâhen ruḥsârî dil-berde

Seḥâb-ı âh-ı ‘âşık çekdi mihr-i rûyına perde (G.67/1)

Şiirin diğer beytinde ise leff ü neşr yoluyla sevgilinin ayva tüyleri ile Cebrail’in kanadı; yüzü ile de parlak ay arasında ilgi kurulur.

Haṭ-ı şeb-reng şanma zâhir oldu rû-yı dilberde

Nişân-ı şeh-per-i Cibrîldir mâh-ı münevverde (G.67/2)

3.3.5.2. Gül

Yüz, hem rengi hem de güzelliği ile güle benzetilir. Sevgilinin yanağındaki kırmızılığın gülden uçup geldiği düşünülür.

Gülden uçmuş reng gelmiş rûy-ı al olmuş saña

Müşk-i Çînî nâfeden çıkmış da hâl olmuş saña (G.1/1)

Sevgili gençlik, tazelik yönünden gül fidanına benzetilir.

Şalındıkça o gül-ruḥ nâz ile ḳaddiñ temâşâ ḳıl

Nihâl-i verde işlenmiş eger bân görmek istersen (G.38/3)

Yüzün güle benzetildiği bazı beyitlerde kan ve şarap da tenasüp oluşturacak biçimde kullanılır. Şair, sevgilinin yanağı gönlün parlaklık ve güzellikle dolu şarap kadehinin içindeki gül olarak hayal eder.

Hayâl-i ‘ârız-ı cānân dil-i pür-âb ü tâb içre

Gül-i şad-berkdür peymâne-i şahbâ-yı nâb içre (G.71/1)

Yukarıda sözü edilen ilgiye işaret edilen başka bir beyitte sakiye seslenerek şarabı gül yanaklı sevgiliye vermesini zira âşığa kanlı gönlünün yeteceğini söyler.

Âşığa hûn-ı dil yeter sâğar-ı ‘ayşî neylesin

Câm-ı şarâbı sâḳiyâ ol ruḥ-ı verd-i âle vir (G.16/3)

Âsım, bir ıydiyede ramazanın insanlar üzerindeki etkisinden söz ederken sevgilinin yüzünün de yaban gülüne döndüğünü söyler.

Gül-i nestrîne döndü rüzeden ruhsâre-i dil-dâr
Süzüp sâkî mey-i meşşâta-veş kıl çehre-pîrâyı (K.16/6)

3.3.6. Ben

Yüzdeki güzellik unsurlarından biri olarak görülen ben, Âsım Dîvânı'nda üç beyitte siyah rengi ve küçük şekli sebebiyle farklı tasavvurlarla kullanılmıştır. Ben, renginden dolayı çoğunlukla olumsuz çağrışım uyandıran bir güzellik unsuru olmuştur. Âsım bir beytinde beni, âşığın sevgilinin dudağına ulaşmasını engellediği için siyah yüzlü, hilekâr bir Hindu'ya benzetir.

Emîn olma o genc-i lebde ki hâl-i siyeh-rûdan
Nemek hakkın riayet gelmez ol ayyar Hindu'dan (G.61/1)

Ben ile misk arasında renk benzerliğinden dolayı ilgi kurulur. Bunda eski yaşantıda misk, anber vb. maddelerle sun'î ben yapmanın da etkisi vardır.¹⁰⁰ Nedim'den tanzir edilen gazelin bir beytinde sevgilinin beninin Çin miskinden çıkarak oluştuğu söylenir.

Gülden uçmuş reng gelmiş rûy-ı al olmuş saña
Müşk-i Çînî nâfeden çıkmış da hâl olmuş saña (G.1/1)

Ben renk ve biçim bakımından noktaya benzetilir. Bu durumda yazı ile ilgili olan diğer unsurlarla ilişkilendirilerek kullanılır. Aşağıdaki beyitte yaratıcı (sevgili) kâtip, sevgilinin yüzü dîvân, benler ise kaşlarının kenarına konulmuş nokta olarak düşünülür.

Hâl şanma nokta koymış kâtib-i dîvân-ı hüsni
Matla^c-ı ebrû-yı yâre halli müşkildür diyü (G.66/6)

¹⁰⁰ Cemal Kurnaz, *Hâyâli Bey Dîvânının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012, 170.

3.3.7. Hatt

Hatt, beyitlerde rengi, kokusu, miktarı ve diğer güzellik unsurlarıyla çeşitli tasavvurlarda konu edilir. Kelimenin yazı anlamına gelmesi bazı beyitlerde yazı ile ilgili benzetmelerde de kullanılmasını sağlar.

Ayva tüyelerinin ilk çıkışında belli belirsiz olması ile nesnelere sihir ile kayboluşu arasında ilgi kurulur.

Ey muğ-beçe gittikçe ne hâl olmuşsun

Geldikçe haṭṭıñ sihr-miṣāl olmuşsun (R.5)

Ayva tüyleri ilk çıktıklarındaki yeşile yakın rengi ile gençliğin, tazeliğin belirtisi olarak bahçe ve çimenliğe benzetilir. Aşağıdaki beyitte anılan özelliği ve kokusuyla saçtan üstün oluşuna değinilir.

Kühen-i ma' nâda yoḡdur çâṣnîsi tâze-ta' bîrûñ

Bulunmaz haṭṭ-ı sebzûñ revnaḡı zülf-i mu' anberde

Ayva tüyelerinin beyitlerde anılan bir diğer niteliği de sayıca az olmasıdır. Âsım, bir beytinde bu özelliğine işaret ederek güzellerin yüzünde hat belirince tasarruf edilmesi gerektiği, kendisinin de bunun için gönlünü vakfettiğini ifade eder.

Tasarruf eylesünler hat gelince ruy-ı hubana

Dil -i viranı vakf itdim zükur evladun olsun hep (G.8/4)

Kötü yaratılışlı kişilerin ayva tüyelerine rağbet etmeyeceği vurgulanır. Leff ü neşr yoluyla ayva tüyü ile zümrüt arasında renk bakımından ilgi kurulur.

Nigâh-ı rağbet itmez haṭṭ-ı sebz-i yâre kec-ṭab' ân

Temâṣâ-yı zümürüd sâz-kâr-ı çeşm-i mâr olmaz (G.23/3)

Hat, gençlikle olan ilgisine işaretle beyitlerde bahar mevsimiyle ilişkilendirilir. Sevgilinin hattını görünce kanlı gözyaşlarının akması doğaldır, çünkü bahar mevsiminde taşkınlar yaşanır.

Revān olsun ten-i pür-dāğa ekşim göricek haṭṭiñ

Bahār eyyāmıdır aḡsun gülistānımda ḡün-ı dil (G.46/3)

Ayva tüyleri renginin koyulaşması ile âşıkta olumsuz duyguların belirmesine neden olur. Âşıktaki bu ruh halini Âsım, yek ahenk bir gazelinin her beytinde tecâhül-i ârif yoluyla dile getirir. Sevgilinin güzelliğini gölgeleyen özelliğine işaretle ayva tüyleri sevgilinin yüzünü kaplayan bir perde olarak tasavvur edilir.

Değil haṭṭ-ı siyeh-pirāhen ruḡsārı dil-berde

Seḡāb-ı āh-ı ‘āşık çekdi mihr-i rüyuna perde

Siyah renkli oluşuyla sevgilinin ay gibi yüzündeki nişana benzetilir. Burada yine melek ve sihirle olan ilgisine işaret edilmektedir.

Haṭ-ı şeb-reng şanma zāhir oldu rû-yı dilberde

Nişān-ı şeh-per-i Cibrīldir māh-ı münevverde (G.67/1,2,3,4,5)

3.3.8.Ağız, Dudak

Dudak; rengi, şekli ve etrafındaki güzellik unsurları ile çeşitli benzetmelere konu edilir. Âşık için değerli olması ve renginden dolayı la’le benzetilir. Sevgilinin dudağı ile renk ve şekil bakımından şarap ve kadeh arasında ilgi kurulur.

La’l-i lebiñ ḡayālî ile cām-ı bādeniñ

Ditrer görünce bu dil-i mey-ḡārem üstüne (G.73/4)

Dudak bir beyitte şekil bakımından küçük olması ve renginden dolayı kiraz olarak düşünülür.

Kirās-ı la’l-i leb sīb-i zenāḡdān lezzetin bilmem

Benim gü-l-çin-i bāğ-ı ḡüsn olan ancaḡ nigāḡımdır

Bir beyitte la’l istiaresi ile verilen dudak yine leff ü neşr yoluyla kadehle ilişkilendirilir.

*Dilde zevk-i būs-ı la‘l-i yār-i meh-veş vār gibi
Ol şikeste şîşede şahbā-yı bî-gaş vār gibi (G.86/1)*

Dudakların söz ile olan ilgisi ve değerli taşların çıkarıldığı yer olması onun maden ocağı olarak düşünülmesini sağlar. Benin tekinsizliğine vurgu yapıldığı beyitte anılan özelliğiyle kullanılır ve özellikleri bakımından gözle ilişkilendirilir.

*Emîn olma o genc-i lebde ki hāl-i siyeh-rūdan
Nigāh itseñ hüveydādır bu ma‘nī çeşm u ebrūdan (G.61/1)*

Dehen redifli hikemi gazelde ağzın çeşitli vasıflarıyla benzetmelere konu edildiği görülür. Ağzın tasavvuftaki vahdet anlamına işaret edilen beyitte bu özelliğinin aksine dedikodu mekânı olup ateşler içinde kalması ağzın tabiatına uymayacağı belirtir.

*Harf-i vahdetden değil midir güft-gū bāb-ı dehen
Āteş-i sūzendeye olsun mu hiç tāb-ı dehen*

Aşağıdaki beyitte ağız suyunun orucu bozmayacağı inancı örnekleme yoluyla ifade edilir.

*Pāk merdum-zāde itmez aşlınıñ hayrın tebāh
Rūzesin ifşā ider mi şā‘imiñ āb-ı dehen*

Rızkın her koşulda elde edileceğinin ifade edildiği beyitte bunun şartını da ağız kapısının açık olması olarak belirtir.

*Kār-bān-ı rızkıñ olmaz ber-ṭaraf āmed şüdi
Bāz ola tā kīm hişār-ı tendeki bāb-ı dehen*

Hırsın dişini kırıp onu yok eden kişi yaradılışından ağız tabiatı olmadığı sürece kuruntuya düşmeyecektir.

*Hırş-ı murdārıñ kıran dendānını olur emîn
Vehm olunmaz olmadıçça hūlkda tāb-ı dehen*

3.3.10. Boy

Âşığın boyu uzun, düzgün olması ve yürüyüşü dolayısıyla ele alınır. Kamet, kadd ve endam kelimeleriyle çeşitli terkipler ve tasavvurlarla kullanılır. Sevgilinin uzun boyu pek çok maddi ve manevi varlık ile karşılaştırılır, benzetme unsuru olarak kullanılır. Sevgilinin uzun boyuyla felek arasında ilişki kurulur. Boy âşığın başına gelen belaların kaynağı olarak gösterilir.

Şağın çeşm-i kebūdundan o serv-endām-ı şūhuñ kim

Belā-yı āsumānīdir ser-i ‘uşşāka bālādan (G.58/4)

Sevgilinin boyu uzun olmasının yanında nazlı nazlı salınarak yürümesi dolayısıyla da beyitlerde işlenir. Onun edası, yürüyüşü âşığın kendisini bakmaktan alıkoyamadığı bu nedenle de âh etmeye bile takatinin kalmadığı bir güzellik unsuru olarak gösterilir.

Bulunmaz cān gibi anıñ dağī bir cāy-ı maşşūsu

Bütün endāmına baq ol bütün cān görmek istersen

Şalındıqça o gül-ruḥ nāz ile qaddiñ temāşā kıl

Nihāl-i verde işlenmiş eger bān görmek istersen (G.38/2,3)

Bağınca ‘aşık-ı bi-dil o kāmitle ol refāra

Qalur mı anda tākāt ‘arz-ı ḥāle āh-ı dil-dāre (G.77/1)

Sevgilinin boyu için en çok yapılan benzetme selvi veya fidandır. Boy; uzunluğu, düzgünlüğü ve edasıyla söz konusu tasavvurlara konu edilir.

Dil ki bir serv-i sehinün âşık-ı şeydasıdır

Tavk-ı kumriden gerekdür halka-i zencir ana (G.5/2)

Bir beyitte sevgili boyunun uzamasıyla meyvelerine elin ulaşamadığı bir fidan olarak tasavvur edilir.

*El irmezse ‘acib mi ŧimdi ŧeftālūsuna yārīñ
Yetiŧdi ol nihāl-i nev-resīde ħayli ser çekdi (G.85/2)*

Âŧıĝın gönlünün kuŧa benzetildiĝi beyitlerde ona yuva için en uygun yer sevgilinin selviye benzeyen boyu gösterilir. Ancak, âŧıĝın ona ulaşmak için daĝ ve çöllerdeki gezip dolaŧmaları sonuç vermemektedir.

*Bir sehī-ķad ber çemen cāy eyleyüp murĝ-ı dile
Serv-i bālā üzre țarĥ-ı âŧiyān itsem gerek (G.40/4)*

*Fıkr-i pā-būsīnla kūh u deŧti geŧt etmekdeyim
Āh bilsem ķandadır ey serv bustānīñ senin (G.39/4)*

Bir beyitte boy ile saç ilgisine iŧaretle âŧıĝın, sevgilinin selviye benzeyen boyunda ayaĝında zincir bulunan bir tutsak olduĝu ifade edilir.

*İttiĥād-ı ‘aŧķı gör kim gerden-i ķumrī gibi
Cūydan serviñde pāyı ħalkā-i zencīrde (G.68/6)*

3.3.11. Kulak

Dîvānda bir beyitte anılan kulak, sevgilinin âŧıĝın ağlayıp inlemelerine kulak asmayıp ilgisiz kaldıĝını ifade etmek için kullanılır. Ayrıca beyitte gül-kulak ilgisine de iŧaret edilmektedir.

*N’ola gūŧ eylemezlerse figānın bülbul-i zārīñ
Daĥī nev-restedir cevri-ı ħazānı verdler bilmez (G.28/6)*

3.3.12. Çene

Çene, bir beyitte elma tasavvuru ile geçmektedir. Şair, sevgilinin elmaya benzeyen çenesinin lezzetini bilmediği, sadece ona bakmakla yetindiğini ifade eder.

Kirās-ı la'l-i leb sīb-i zenāhdān lezzetin bilmem

Benim gül-çin-i bāğ-ı hüsni olan ancak nigāhımdır (G.14/4)

3.3.13. Sîne

Sevgilini sinesi iki beyitte geçer. Bir beyitte parlaklığıyla güneş arasında ilgi kurulur. Nedim'den tanzir edilen ünlü gazelin bir beytinde ise vasıflarına değinilmeden bayram sabahının ve bahar rüzgârının gelip söz oluşuna değinilir.

Olsa ne aceb caygehüm sine-i huban

Gülzar-ı muhabbetde heman mihr-i giyahım (G.56/3)

Bir yere gelmiş şabāh-ı 'ıyd ile bād-ı bahār

Biri sîne biri nuṭk-ı bî-mecāl olmuş saña (G.1/2)

3.3.14. Gerdan

Âşığın vasıflarının anlatıldığı bir gazelde, sarhoş olup hiçbir işle ilgilenememesine gerekçe olarak gösterilir. Meyhâne unsurlarıyla kullanılmasından dolayı âşığın kendinden geçip sarhoş olmasına neden olan unsurlardan biri olarak düşünülür.

Bir elde sāğar-ı bāde birinde ğabğab-ı dil-dār

Nice değsün eli ser-mest-i 'aşkıñ ğayri bir kâre (G.77/3)

3.3.15. Diğer Unsurlar

3.3.15.1. Bûse

Âşığın gönlünün vasıflarının anlattığı gazelde, gönülde sevgilinin yakuta benzeyen dudağını öpmenin zevkini yaşadığını ifade eder.

Dilde zevk-i bûs-ı la'î-i yâr-i meh-veş vâ'r gibi

Ol şikeste şîşede şahbâ-yı bî-ğaş vâ'r gibi (G.86/1)

3.3.15.2. Ayağının Toprağı

Sevgilinin ayağının toprağı dîvânda âşıkların yüz sürdüğü, gözlerine sürme yaptığı bir unsur olarak geçmektedir. Tasavvufî gazelin bir beytinde sevgilinin *ayağının toprağının* göze sürülmesiyle arzulanan sevgilinin perdesiz görülebileceği ifade edilerek maşukun İlahi tecelliye mazhar olmasına işaret edilir.

Yine 'Âşım görürdüm şâhid-i maşûdu bî-perde

Çekeydim tütüyâ-yı hâk-i pâyiñ çeşm-i hûn-bâra (G.79/5)

3.3.15.3. Söz

Sevgilinin/övülenin sözü, yüz yıllık hastalara bile sıhhat, ölü gönüllere can veren vasıflarıyla beyitlerde işlenir.

O düstür-ı Felâh-ı fitratî kim nuṭṭ-ı cân-baḥşı

Değil şihhat hayât-ı nev verir şad-sâle bîmâra (G.79/6)

Ayâ güzîde-süvâr-ı semend-i cûd u kerem

Ki nuṭṭuñ itmede dil-mürde-gâna feyz-i hayât (N.2/1)

Sevgilinin yüzünün güzelliğinin vurgulandığı beyitte, yüzüne bakan papağanın dahi sözünü taklit edemediği ifade edilir.

Hayrān olur āyīne bākınca yūziñe
Taklīd idemez tūṭī-i gūyā söziñe (R.10)

3.3.15.5. Naz, Gönül

Naz, beyitlerde sevgiliye ait bir davranış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin bakışındaki en önemli özellik nazlı oluşudur. Sevgilinin avcı olarak düşünüldüğü beyitte; kaşlar yay, nazlı bakış oka teşbih edilerek nazın âşık için yaralayıcı olma niteliğine işaret edilir.

Cünbiş-i ebru nigah-ı naz besdür ol şehe
Sayd-ı uşşaka ne lazımdır kaman u tir ana (G.5/4)

Kuḥl-ı işve ḥāk-pāy-i çeşm-i fettānīñ seniñ
Nāz u şīve būse-çīn-i ṭarf-ı dāmānīñ senin (G.39/1)

Sevgilinin nazlı bakışını vurgulamak için gözlerinin naz sürmesi ile sürmeli olduğu ifade edilir.

Bir lāle-ruh gül-feme dil virdim kim
Nergisleri keḥl-i nāz ile sürmelidir (R.11)

Sevgilinin gönlü bir beyitte katı olma vasfıyla taşa teşbih edilerek kullanılmıştır. Âşığın duaları taşa tesir etmesine rağmen sevgilinin katılmış gönlünü etkileyememektedir.

Tāşa te şīr iden nāvek-i dil-dūz-ı niyāz
Dil-i sengīnine āh eylemedi kār daḥī (G.81/2)

3.4. ÂŞIK

3.4.1. Genel Olarak Âşık

Âsım Dîvânı'nda âşığın özellikleri geleneğe uygun olarak işlenir. Buna göre âşık, maşuka olan aşkı ve bundan kaynaklanan türlü acı ve sıkıntılarıyla karşımıza çıkan bir tiptir. Değil sevgiliye yaklaşmak onun hayalini görmek bile âşık için mümkün görülmez. Vuslatın özlemi; ayrılığın kederi onun her tür hastalığı görmesine neden olmuştur.

Hayal-i âşika bus u kenare gelmez imiş

Meta-ı şevk u safa ol diyara gelmez imiş (G.34/1)

Gehî teb-lerze-i vuşlat gehi derd-i ser-i firķāt

‘Aceb bî-çāre ‘âşık görmedik ‘illet mi ķalmışdır (G.18/4)

Âşık gamından zevki, eğlenceyi hatırlayamaz duruma gelmiştir. Dünyadan soyutlanmış, kendi gölgesinden dahi korkarak dîvâneye dönmüştür. Âsım, âşığın anılan özellikleriyle Mecnûn imgesini de hatırlatarak kıyas yapar ve dîvânelikte ondan ileri olduğunu ifade eder.

Ben o maḥmûr-ı gamım kim yâdıma gelmez neşât

Kāse-i çerḥ olsa da peymâne-i ‘işret baña

Özge Mecnûnum ki âhûlarla yâr olmak değil

Kendi sâyemden bile gelmektedir vahşet baña

Eyledi ‘Âşım zükâm-ı ye’s ile ülfet dimâğ

Etmesin bûy-ı gül-i ümmîd hîç minnet baña (G.4/3, 4, 5)

Âşıklar çektikleri onca sıkıntıya rağmen bu durumdan şikâyet edip sevgiliye kin gütmez.

Göñülde ehl-i ‘aşkıñ kimseye hiç k̄inesi yoꝓdur
Hak̄ikat pişegāññ bed-nümā āȳinesi yoꝓdur (G.20/1)

Yukarıda anılan özellikleriyle âşık, gül ocağında kül olsa da ağlayıp inlemeyen bülbül gibidir.

Yanup kül olsa da ‘aşkıyla gil ocağında
Hezār-ı bāğ-ı ğamiñ āh u zārı olmaz imiş

Vahdet-i Vücûd düşüncesine işaret edilen beyitte hak âşığının nûrdan zatıyla Allah’a varlıkların nakşını gösterdiği vurgulanır.

Nūr-ı zātındır Hüdâ’ya nakş-ı kevni gösteren
Āsumānlar sanki fānūs-ı hayāl olmuş saña (G.1/5)

Olmuşlardanız redifli gazelinde hak âşığının ve rindlerin niteliklerini verilir. Buna göre âşık divâne olup efsaneleşmiş, böylece Mecnûn gibi olmuştur. Bu hâl onu sevgililerden ve tanıdıklardan uzaklaştırır. O, aşk ateşiyle yanarak viraneye dönmüştür. Allah aşkıyla varlığını yok eden âşık sinisinin irfana mekân olmasını ister.

‘Aşk ile Mecnûn gibi efsâne olmuşlardanız
‘Aklımızca biz daḥī divâne olmuşlardanız

Hayli demdir yârlarla āşinā olmak değil
Āşinâlarla bile bigâne olmuşlardanız

Kenz-i ‘irfāna mekân olsa ‘aceb mi s̄inemiz
Nār-ı ‘aşk ile yanup virâne olmuşlardanız (G.31/1,2,3)

Âşığın gönlünün kararlı olamamasının sebebi aşk yolunun bir civaya benzemesidir.

Tarîk-i ‘aşkda tâ olmayınca çün sîm-âb
Derûn-ı ‘âşık-ı zârîñ karârı olmaz imiş

Âşık için sevgilinin ayaklarının altındaki toprak olmak saygıya değer bir durumdur.

Pây-mâl ol ‘izzet isterseñ ki ‘Âşım-ı hâk-i pây
Tütüyâ-yı çeşm olmazsa bârî kân olur (G.14/5)

3.4.2. Âşık İlgili Benzetmeler

3.4.2.1. Bülbül, Pervâne, Hüma

Bülbül, Âsım Dîvânı’nda gelenektekinin aksine âşığın benzetmeliği olarak değil karşılaştırma unsuru olarak geçmektedir. Zira bülbül, gülü gördüğü için onunla sohbet etmektedir. Ancak kendisi bundan mahrum ve ayrılık acısı içindedir.

Olup mânend-i gönce hicr-i yârân ile dem-beste
Meğer ‘Âşımda bülbüller gibi şöhet mi kalmışdır (G.18/5)

Ona göre sevgilinin uğruna maddi varlığını feda eden pervane gerçek âşığı sembolize eder. Bülbül ateşli feryatlarla gül bahçesindeyken kendisinin aşkta pervane gibi olduğunu ifade eder.

Ben işrak-i mezakam aşkda pervane-veş Âsım
Gülistan andelib-i ateşin-feryadın olsun hep (G.8/8)

Tasavvûfi bir beyitte hak âşığı, mescit ve kilisedeki pervane olarak düşünülür.

Çande görsek lem‘a-i hüsnü aña cân viririz
Şem‘-i deyr ü mescîde pervâne olmuşlardanız

Hümâ kuşu bir beyitte, âşığın geçtiği menzilleri ifade için karşılaştırma unsuru olarak kullanılmıştır.

‘Âşımâ dervîş-i âgâhîñ idüp pey-revliğîñ
Biz hümâlıktan geçüp pervâne olmuşlardanız (G.31/5)

3.4.2.2. Avcı

Âşık, sevgilinin nazlı bakışını kılıç; kaşını yay olarak kullanan bir avcıya teşbih edilir.

Cümbüş-i ebru nigah-ı naz besdür ol şehe
Sayd-ı uşşaka ne lazımdır keman u tır ana (G.5/4)

3.4.2.3. Tarak

Gamın, keskin uçlu zerrelere benzetildiği bir beyitte âşık sevgilinin saçlarındaki tarak olarak düşünülür.

Zerre-i ser-tîz-i ğamla çāk çāk olsak n'ola
Çünkü zülf-i dil-berāna şāne olmuşlardanız (G.31/6)

3.4.3. Gönül

Âsım Dîvânı'nda âşıkla ilgili en çok işlenen unsur gönüldür. Sevgiliye duyulan aşkın ortaya çıktığı yer olan gönül, âşığın çektiği sıkıntıların da en çok hissedildiği unsurdur. Onun en çok anılan vasfı kanlı oluşudur. Gönlün kadehe benzetildiği beyitte, kan içindeki şarap olarak düşünülür.

Dil-i pür-ğûn değil bir şîşe meydîr 'âşık-ı şeydâ
Derûn-ı sînede ol gözleri bādām için şağlar (G.12/5)

Gönlün anılan özelliklerinden biri de perişan, karasevdalı olmasıdır.

Hasta mı 'âşık mısın bir yerde yok ārâmişîñ
Ey dil-i şūrîde hiç bilmem ne hâl olmuş saña (G.1/4)

Âşığın vasıflarının anlatıldığı beyitte gönülünde riyaya yer olmadığı ifade edilir. Örnekleme yoluyla gönül ile meyhane arasında ilgi kurulur.

*Yoğdur dil-i ‘âşıkda yeri toğm-ı riyânî
Gül-bağçe ‘i mey-kedede benc bulunmaz (G.29/2)*

Bir beyitte gönül kanı rengi ilgisiyle kırmızı akçeye benzetilir. Bu durumda gönül altın akçesini sevgili için saklayan tacir olarak tasavvur edilir.

*Gönül hep kanlı dâğın bir semen-endâm için şaklar
Zer-i sürhün o tâcir şarf-ı sîm-i hâm için şaklar (G.12/1)*

Gönlün diğer bir özelliği de parça parça olmasıdır. Bir beyitte âşığın yüz parçaya ayrılan gönlü ile kırık bir kâse arasında ilgi kurulur. Sevgilinin ıstırabından gönlü yüz parçaya bölünen âşık, bundan dolayı ağlayıp inlemez, nitekim kırık bir kaseden de tınlama sesi duyulmaz.

*Dil-i şad-pâre-i ‘âşıkda yârâ-yı enî olmaz
Belî bir kâse kim şikestedir anda tanî olmaz (G.25/2)*

Sevgiliden ayrı kalmanın acısını gönülde hisseden âşık bu durumu ateşe benzetir. Aşağıdaki beyitte leff u neşr yoluyla ayrılık mevsimi gece karanlığı; yanan gönül ise parlak ateş ile ilişkilendirilir.

*Mevsim-i firkatde sūz-ı dil olur elbet ‘ayân
Zulmet-i şebde ziyâ-yı nâr kendin gösterir (G.10/2,3)*

Gönül bir beyitte kişileştirilerek ayağı zincirlenmesi gereken bir mecnûn âşık olarak tasavvur edilir. Beyitte gönül ile kumru kuşu arasında da ilgi kurulur.

*Dil ki bir serv-i sehinün âşık-ı şeydasıdır
Tavk-ı kumriden gerekdür halka-i zencir ana (G.5/2)*

Gönül bir beyitte gülüp açılmayı bilmeyen bir gonca olarak düşünülür.

*Gülüb açılmağı bilmezse n'ola gonca-i dil
Diyâr-ı miñnetîñ ‘Âşım bahârı olmaz imiş (G33/3,4,5)*

Hikemî beyitlerde gönlün ilahi aşkın cemâlinin tecelli edeceği yer oluşundan hareketle temiz tutulması gerektiği öğütlenir. Bu durumda gönül ile levha, ayna arasında ilgi kurulur.

Sen hemân levh-i dili âyîne-veş şâf ide gör

Bir gün anda sûret-i dil-dâr kendin gösterir

Bir beyitte ise tecrit yoluyla kendisine seslenen şair, gönül aynasının paslanıp karardığını bu nedenle bulanık gösterdiğini, sevgilinin bakmazsa hakkının olacağını ifade eder.

‘Âşımâ mir’ât-ı dil jeng-i sevâddan tîredir

Vechi var bakmazsa aña âfet-i cânîñ senin (G.39/8)

Gönül, harabe mekâna teşbih edilir. Harabelerin tekinsiz mekânlar olduğu inanişına da işaretle sevgilinin gönlüne açık olarak değil de peri gibi geldiğine değinilir.

Gelürse de o peri-veş hayal gibi gelür

Harebezar-ı dile aşkare gelmez imiş (G.34/2)

Gönül, bir beyitte canana olan sevdanın hem davacısı hem de şâhidi olarak gösterilir.

Ḥuzûrunda nice şâbit olur dâ‘ vâsı anîñ kim

Göñüldür müdde‘î-yi ‘aşq cânân hem güvâhımdır (G.14/5)

Gönül, sevgilinin nakşedildiği harem dairesine benzetilir. Âşık bu sanatıyla Ferhat’ın övülmeye layık olamayacağı ifade edilir.

Hüner ḥalvet-serây-ı dilde nakş itmekdedir yârı

Değildir lâyıķ-ı taḥsîn yanımda şan‘at-ı Ferhâd (G.9/4)

3.4.4. ÂŞIĞA AİT VÜCUT UNSURLARI

3.4.4.1. Vücüt

Âşığın vücûdu bir beyitte yanan sıfatıyla ve her bakanın kanlı gönlüne şâhit olabileceği yer olarak gösterilir.

Gözümde eşk-i hūnīn cism-i sūzānımda hūn-ı dil

Nümâyandır bakılsa şimdi her yanımda hūn-ı dil (G.42/1)

3.4.4.2. Cân

Cân âşığın sevgiliye verebileceği en değerli sermâyesidir. Sevgilinin kılıç gibi olan bakışlarına canını çıkarmasını istemekten başka duası olmaz.

Tîğ-i yâre cân-sitân olsun dimekden gayri hiç

Bir du‘â bilmem kabûlü vaqf-ı âmin olmaya (G.68/4)

Tasavvufî anlamda kaleme alınan aşağıdaki beyitte cân ile ondan türetilen ve mâşuğun karşılığı olan cânân eşit olarak görülür. Âşığın benliğini yok etmesiyle gam değil cânını bulacağı, canana da ulaşacağı belirtilir.

‘Âşık-ı hayret-güzîn elbette cânânını bulur

Kendüsün zâyi‘ kılsa gam değil cânın bulur (K.19/1)

Beden ve cân bir yerde karşıtlık içinde ele alınır. Âşık, gönlünde ve gözünde sevgilinin görüntüsünü nakş ederek topraktan gelen bedeninin cân ile aynı renkte olmasını istemektedir.

Şûret-i cânânı dilde dîdede nakş eyleyüb

Cismi-ḥākî-ḫıyneti hem-reng-i cân itsem gerek (G.36/5)

Cân kulağı terkinin geçtiği aşağıdaki beyitte cân, somutlaştırılarak her gece sabaha kadar Allah sadâsının duyulmasını sağlayan bir organ olarak düşünülür.

Güş-ı cāna şubha dek her şeb şadā-yı hū gelür
 Burc-ı tende dil değil bir murğ-ı dem-keş vār gibi

Kul, sultanına akıl, fikir ve cānını sunmaktan çekinmez.

*Sen bārī 'arz kıl der-i devlet-me 'ābına
 Bir dāderiñ ki bendesidir 'aql u fikr ü cān (G.59/7)*

Aşkın gamından deliren aşğın tabibi cān olacaktır, ancak onun da derdinden dolayı bu durumdan haberi yoktur.

*Ġam-ı 'aşk-ı cünün-engiz ile 'Āşım helāk oldu
 Henüz ey cān tabibi olmadıñ āgāh derdinden (G.58/5)*

Sevgilinin kötü sözleri âşık üzerinde o denli yaralayıcıdır ki, yılanın zehri sadece vücudu etkilediği için ona karşılık tercih edilir.

*Bunuñ zehri vücūda anıñ ammā cāna kār eyler
 Müreccaħdur yanumda mār-ı bed-ħū yār-ı bed-gūdan (G.61/3)*

Âşık canını eriten aşkın sıkıntısından kurulmanın tek çaresinin ölüm olduğunun farkındadır.

*Devāsı renc-i 'aşk-ı cān-güdāziñ mergdir 'Āşım
 O dermān-suz derdiñ çāresin bī-derdler bilmez (G.28/7)*

Âşğın cānı eşya gibidir. Cān nakdini sevgilinin vuslatı için harcamak ister.

Naqd-i cānın vaşl-ı dil-dāra verir mi ‘Āşımı
Fenn-i ‘aşkıñ ebcedinden imtiḥān itsem gerek (G.36/8)

3.4.4.3. Boy

Bir yerde elif benzetmeliğiyle kullanılmıştır. Münacat konulu mütezadda, elif boyun isyan yüküyle eğildiği belirtilerek, bu durumun dermanının ancak Allah’tan olabileceği ifade edilir.

Elif-ḳaddim ḥam itdi bār-ı ‘iṣyān
Olursa senden olur baña dermān (Ms1/3)

3.4.4.4. Göz, Nigāh

Göz, sevgilinin ayağının toprağının sürüldüğü yer olarak bir beyitte geçer.

Yine ‘Āşım görürdüm şāhid-i maḳşūdu bī-perde
Çekeydim tūtiyā-yı ḥāk-i pāyiñ çeşm-i ḥūn-bāra (G. 79/5)

Bakış, bir beyitte güzellik bağının gül derleyeni olarak düşünülür.

Kirās-ı la’l-i leb sīb-i zenāhdān lezzetin bilmem
Benim gül-çīn-i bāğ-ı ḥüsn olan ancaḳ nigāhımdır

3.4.4.5. Göz yaşı

Âşık gözünden kanlı yaşlar akan, gözyaşları sel olmuş biri olarak işlenir. Âşığın sel gibi taşan gözyaşlarını seyreden ırmaklar bile onu kıskanmaktadır.

Reşk ider seyl-āb-ı eşkim seyr idüb cūlar baña
Tābiş-i sīnem görüb yanmaḳta Hindūlar baña (G.3/2)

3.4.4.6. Sine

Sine, beyitlerde *tab-ı sine* ifadesiyle aşkın yakıcılığını ifade eden bir unsur olarak işlenir. Yanan sinesini gören Hindular'ın bile onu kıskandığı ifadesinde yanmaktan kararar sine ile Hintli renk açısından ilişkilendirilir.

Reşk ider seyl-âb-ı eşkim seyr idüb cûlar baña

Tâbiş-i sînem görüb yanmakta Hindûlar baña (G.3/2)

Aşktan yanan sinenin parlaklığına yiğit, güç sahibi insan dahi dayanamaz.

Dayanmaz tâb-ı aşk-ı sîne-sûza merd-i şâhib-zor

Nihâd-ı şîr nerde vardır âteşden hirâsanlık (G.36/4)

Hak âşığının vasıflarının anlatıldığı beyitte dünyalık arzuların uzaklaştığını vurgulamak için sinesinde masivanın nakdini bulunduran kalbi taşımadığı ifade edilir.

Tehîdir nakd-i kalb-i mâsivâdan sîne-i âşık

Sevâd-ı gam-ı harâb-âbâdınıñ gencînesi yoğdur (G.20/4)

3.4.4.7. Ciğer

Ciğer bir beyitte mercan tespih tanesi benzetmeliği ile kullanılır. Âşığın âhının ateşinden ciğer ölür, sineden çıkınca bir mercan tespih olur.

Nâr-ı âha ol kadr-i baht ciğer-i bî-cân olur

Kim çıkınca sîneden bir sübha-i mercân olur (G.15/1)

3.4.5. MADDİ VE MANEVİ HALLER

3.4.5.1. Âh, Feryâd, Figân, Nâle

Âşığın dîvânda en çok işlenen unsurlarından olan *âh* beyitlerde çeşitli tasavvurlarla geçmektedir. Âşığın derdinin en belirgin ifadesi olan *âh* cihandaki gönül derdinin de gerekçesi olarak gösterilir. Buna göre -hüsn-i talil yoluyla- uzayan bir *âh* sesinden dünyadaki gönül derdinin meydana geldiği ifade edilir.

Gönül derdi cihâna oldu medd-i âhdan zâhir

Bu denlû nağmeler bir sâzda bir târdandır hep (G.7/3)

Bir beyitte *âh*, selviye benzetilir. Âhı görmek isteyenler âşığın baştan başa yanan gönlünden çıkanlara bakmalıdır. Ateş denizinin ortasındaki selvi uzaktan seyredilir.

Dil-i pür-süz-ı âhımdan çıkan âha nigâh itsün

Miyân-ı baħr-ı âteşde idenler servi istib'âd (G.9/5)

Feleğe yapılan âhın sonuçsuz olacağı vurgulandığı beyitte *âh*, leff ü neşr yoluyla *gökyüzüne beyhude gönderilen kılıç* olarak düşünülür.

Cevrine şabr eyle 'Âşım biħude âh eyleme

Zâl-ı cādū-yı sipihre tîrler kâr eylemez

Âh, bir beyitte âşığın ciğerini yakan ateşe benzetilir.

Nâr-ı âha ol kadr-i baħt ciğer-i bi-cân olur

Kim çıkınca sîneden bir sübħa-i mercân olur (G.15/1)

Âşığın şikâyetlerinin, sızlanmalarının nedeni olarak baht, felek ve sevgili gösterilir. Âsım yek-ahenk bir gazelinin beyitlerinde âşığın şekvalarının nedenlerini belirtir. Buna göre bütün ehl-i aşkın şikâyeti ağyardanken onunki sevgilinin elindedir. Cihân ihsanla doluyken bu şekvaların sebebi feleğin kötü, uğursuz tavrıdır. Diğer beyitte ise feryadını doğru gitmeyen bahtına bağlar.

*Cihân müstağrağ-i ihsânı olmuşken bu şekvâlar
Ġalaṭ-baḥşî-i çerḥ-i nâ-be-câ eṭvârdandır hep*

*Raḳîb ü yârdan şekvâsı yokdur ‘Âşım-ı zârîñ
Anîñ feryâdı ancak baḥt-ı nâ-hemvârdandır hep (G.7/4,5,6)*

Sevgili sihirli bakışlarıyla âşğın şikâyet eden dilini bent edip derdini söylemesini engellemiştir.

*Bend idüb siḥr-i nigâhıyla zebân-ı şekvemi
Derdimi söyletmedi çeşm-i suḥan-gûlar baña (G.3/4)*

3.4.5.2. Yara

Yara, iki beyitte değışik tavrularla konu edilmiştir. Bir beyitte renk ve şekil bakımından gül ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre ayrılığın hazan mevsiminde âşğın yaralı sinesine bakılmalıdır. Zira o gülün açılması ilkbaharda olmaz.

*Hazan-ı hicrde seyr eyle sinemin dağın
Güsayişi o gülün nev-bahare gelmez imiş (G.34/3)*

Dağ, bir beyitte sağlık için kullanımıyla geçmektedir. Kaygını *dağa* benzetilerek onun şarapsız sağlıklı olamayacağı ifade edilir.

*Kâbil-i bihbûd olur mu dâğ-ı hemm hîç bâdesiz
Penbe-i mînâ-yı meydîr merhem-i râḥat baña (G.4/2)*

3.4.5.3. Cevr, Cefâ, Kahr

Sevgilinin birbirine tezat teşkil eden vasıflarının anlatıldığı beyitte sevgilinin lütfu gizli iken kılıca benzeyen cevrinin ortada olduğu ifade edilir.

*Luṭfu dil-dârîñ nihândır tiğ-i cevri der-miyân
üy-ı gül pinhândır ammâ ḥâr kendin gösterir (G.10/4)*

3.4.5.4. Ayrılık

Sürekli ayrılığı yaşayan âşığın hayaline dahi sevgilinin vuslatı gelmez. Zehir içen biri için sütün gerekli olmayacağı örneği verilerek ayrılık zehir ile ilişkilendirilir.

Hicr ile ülfet iden itmez hayal-ı vasl-ı yar

Ol ki zehr aşam ola daim gerekmez şir ana (G.5/3)

Şarabın verdiği muhabbet duygusu sevgilinin vuslat ile ayrılığını birlikte hissetmesini sağlamaktadır.

Verdi sahbâ-yı mahabbet şimdi bir hâlet baña

Kim berâberdir vişâl-i yâr ile firkat baña (G.4/1)

3.4.5.5. Kan

Kan, gönlün sıfatı olarak ve renk ilgisiyle şaraba benzetilerek kullanılmıştır. Âşık, kadehteki şarabı zulüm padişahı olan sevgiliye bırakmıştır. O, sürekli gam içinde olan âşığın gönlündeki şaraba benzeyen kanın olmasını istemektedir.

Safa-yı cam-ı mey ol hüsrev- i bidadın olsun hep

Şarab-ı hun-ı dil âşık gam-ı mutadun olsun hep (G.8/1)

Yukarıdakiyle aynı doğrultuda kaleme alınan beyitte şair âşığa seslenerek kanlı gönlün kendisine yeteceğini, içkiden kaynaklanan zevkin anlam ifade etmeyeceğini vurgular.

Âşıkâ hûn-ı dil yeter sâgar-ı 'ayşî neylesin

Câm-ı şarâbı sâkiyâ ol ruḥ-ı verd-i âle vîr (G.16/3)

3.4.5.6. Aşk

Bütün dîvân şiiri, işlediği duygu ve konulara toplu olarak bakılınca görüleceği gibi aşk konusu üzerine kurulmuştur.¹⁰¹ Âsım Dîvânı'nda didaktik nitelikli şiirler ağırlıkta olsa da bu şiirlerindeki bakış açısını da büyük ölçüde aşk belirler. Bu beyitlerde sevgili kimi zaman Allah, kimi zaman da müşahhas sevgilidir.

Aşk çeşitli tasavvur ve teşbihlere konu edilmiştir. Ancak dîvânda ağırlıklı olarak tasavvufî anlamda kullanıldığı görülür. Aşk menziline kendinden geçmiş halde gidilir. Bu yolda aklın efsunlanmış gözü ködür.

Bî-hodluk ile menzil olur reh-revân-ı 'aşk
'Aklıñ bu yolda çeşm-i füsûn-kârı kûr olur (G.16/4)

Âşığa verdiği acıdan dolayı aşk, ateşle ilişkilendirilir. Ateşteki dumanın ortaya çıkması kaçınılmaz olduğu gibi aşkın derdi örtülemez.

Setr olunmaz derd-i 'aşk-ı yâr kendin gösterir
'Âkıbet dūd-ı şerâr-ı nâr kendin gösterir (G.10/1)

Aşkın ülke olarak tahayyül edildiği beyitte, bu yolun zorluğunu vurgulamak için Ferhâd ve Mecnûn'un çektiği zorluklara telmih yapılır.

Tutarlar mıydı rāh-ı kûh u deşti Qays ile Ferhād
Diyār-ı 'aşk şeh-rāhında 'Âşım olsa asâñlık (G.36/5)

3.5. Rakîb (Ağyar)

Rakîp, dîvân şiirinde âşığın en büyük rakibidir. O, âşıkla her konuda yarışır, âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olur. Âşık, feryatlarını ne sevgiliye ne de rakîbe bağlar çünkü onun feryadına sebep olan bahtsızlığıdır.

¹⁰¹ Ömer Faruk Akün, "Dîvân Edebiyatı", *Türkiye Diyanat Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.IX, İstanbul, 1994, 414.

Rakîb ü yârdan şekvâsı yokdur ‘Âşım-ı zârîñ

Anîñ feryâdı ancağ baht-ı nâ-hemvârdandır hep (G. 7/4)

Rakip, sevgiliye yakın olduğu için gülün dikenini olarak vasıflandırılır. Âşık, dikensiz gül ; rakipsiz dilber görememekten mustarıptır.

Görmedim bir rakîbsiz dilber

Gül-i bî-ḥâr neydügin bilmem (G.53/5)

Ağyar, bir beyitte âşıkların ağlamasına neden olan bir tip olarak geçmektedir. Âşım, geleneğin aksine ağyar ile ilgili sitemli sözlere yer vermez. Zira onun ağlayıp inlemelerinin sebebi sadece sevgilidir.

Ser-â-pâ ehl-i ‘aşkın şekvesi ağyârdandır hep

Benim feryâdım ancağ dest-i cevri-yârdandır hep (G. 7/1)

4.TABIAT

4.1. KOZMİK ÂLEM

4.1.1. Gökyüzü

4.1.1.1. Genel Olarak Gökyüzü

Âsım Dîvânı'nda gökyüzü *felek*, *eflak*, *çarh*, *gerdûn*, *sipih* gibi adlarla; şekli, yüksek oluşu, hareket ve unsurları ile çeşitli benzetmelere konu edilmiştir.

Eski astronomi anlayışına göre dokuzuncu gök kendi kendine doğudan batıya doğru dönmekte, bu esnada diğer gökleri dolayısıyla yıldızları da beraberinde döndürmektedir. Göklerin bu hareketi sonucu yıldızların birbirleriyle olan konumu sürekli değişir.¹⁰² Gökyüzünün tersine dönüşünün âşıkların bahtı üzerindeki olumsuz etkilerinin ancak aksine döndürmekle son bulacağı belirtilir (G.8/1). Feleğin kimseye rahat vereceğinden umudunu kesen âşık, göğü olmayan bir diyara gitmek ister.

Zîr-i felekde çünki yok râhat ümîdi kîmseye

Nâkamı sâr-bân meded bir göğü yok diyâra çek (G.41/4)

Dönüşündeki hız dolayısıyla *gerdun* sıfatıyla anılan feleğin, hüsn-i talil yoluyla bu özelliğini âşıkların coşkusundan aldığı ifade edilir.

Hurûş-ı 'aşkıdır gerdân iden gerdûnu ey 'Âsım

Tehî kaldıkda devr eyler mi hiç peymâne şahbâdan (G.54/6)

Feleğin Hz. Peygamber'in mirâcı dolayısıyla da işlendiği görülmektedir. Feleğin onun mirâcının pâyesi olduğu aklın rehberliğinde hareket edenler için bu yoldan gitmenin mümkün olmayacağı ifade edilir.

Mî' râcınıñ o şâhuñteh pâyesidir eflāk

Yol yokdur andan artık 'aql-ı hikem-medâra (K1/21)

Felek, âşıkların çektiği acıların sebebi olarak gösterilir. Âşık gözyaşlarının sel olmasıyla feleğin sebep olduğu gam tozlarından kurtularak gözlerini açar. Bir beyitte

¹⁰² Cemal Kurnaz, *Hâyâli Bey Dîvânının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012, 266.

de feleğin cevrenden kurtuluşun Cemşid'in dergahını ziyaret ile mümkün olacağı ifade edilir.

Revân olmazsa seyl-i eşk gerd-i ğam verir âzâr

Göz açdırmaz bu gülşende felek bir dem dil-i zâra (K.15/3)

Maḥmūr-ı ğam âzād olamaz cevr-i felekden

Tâ der-geh-i Cemşīdi penâh eylemeyince (G.74/4)

Âşık felekten merhem ricasından geçmiştir, yeter ki yeni zahmetler aşk yarasına vurmasın.

Gecdim recâ-yı merhem-i bi-ḥüddan felek

Bir zaḥm-ı tâze urma, hemân yârem üstüne (G.69/3)

Gökyüzünün anılan sıfatlarından biri de kinci olmasıdır. Gönüle seslenen âşık, ondan sırlarını kin güden feleğe açmamasını ister.

Sipîhr-i kîne-cûdan vuşlat-ı yâri niyâz itme

Göñül neylersen eyle düşmene ifşâ-yı râz itme (G.64/1)

Feleğin tersine dönüşü ile meydana gelen her hareket âşığın yüreğinde yaralara sebep olur. O, Allah'a feleğin bir rüzgar olması için dua eder (G.40/2).

Feleğin âşığa çektirdiği eziyetlerin sebebi olarak bir yerde âşığın işlediği günahlar gösterilir (G.13/1).

Âlemi meydana getiren varlıklar, ulvi ve süfli varlıklar diye ikiye ayrılır. Ulvi varlıklar dokuz felekten oluşur. Bu dokuz felekten ilk yedisinde, gezegenler yer alır. Sekizinci felekte sabit yıldızlar bulunur.¹⁰³ Bir yerde övülenin çıkaracağı sesin dokuz feleği aşarak âlem-i cana gitmesini diler.

Bir yerde de âğâz-ı şadâ kııl ki erişsin

Noh-çenber-i eflâki geçüb 'âlem-i cāna (K.10/3)

¹⁰³ Nejat Sefercioğlu, *Nev'i Dîvânının Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, 344.

Felek-mertebe, şadr-ı felek-mesned, kuṭb-ı gerdūn, sipihr-i devlet gibi sözlerle gökyüzünün yüksekliği ile övülenin yüceltilmesi amaçlanır. Felek; aşâğılık, acımasız ve gaddar gibi sıfatlarla övülenin vasıflarıyla tezat teşkil edecek biçimde kullanılır.

Zamān-ı devletiñde ehl-i dāniş nāz iderler hep

Felek dedikleri dūn-perver ile baḥt-ı ğaddāra (K.12/11)

4.1.1.2. Gökyüzü ile İlgili Tasavvurlar

4.1.1.2.1. Yaka

Övülen, âşıkların yakasını gökyüzünün pençesinden, tutsaklığından kurtarır.

Nice der-gāhiña ḡul olmasın kim eylediñ āzād

Girībān-ı sipihri pençesinden āh-ı şekvāniñ (K.27/17)

4.1.1.2.2. Tas

Gökyüzü, şekil ilgisiyle tasa teşbih edilir. Âşıkların ağlayıp inlemelerine rağmen feleğin tasında tınlama sesi duyulmaz.

Dem olmaz kim bu şīven-ḡānede āh u enīn olmaz

Sipihriñ bāz-gune ḡāsı ser-şār-ı ḡanīn olmaz (G.23/1)

4.1.1.2.3. Zâl

Öldürücü ve zâlim olma özelliğiyle felek, Zâl ile ilişkilendirilir. Gökyüzüne ok atmak beyhude bir çaba olduğu gibi âşığın felekten ah etmesi gereksizdir. Gökyüzüne karşı durmak çocuk mizaçlı olanların yaptığı bir davranıştır. O Zâl'in cengine Rüstem gibi güçlü birinin girmeyeceği ifade edilir.

Hīle-i Zâl-i felekden kişi cān ḡurtāramaz

Zor ile olsa daḡī ‘ālem-i ecsāmda Sām (G.51/4)

Cevrine şabr eyle ‘Aşım biḡhude āh eyleme

Zāl-ı cādū-yı sipihre tîrler kâr eylemez (G.25/5)

Sipihre karşı durmak şîve-i kûdek-mizâcândır

O Zālîñ cengine Rüstem gibi pür-zür olan girmez (G.30/4)

4.1.1.2.4. Yay

Felek kavisli şekliyle yaya benzetilir. Övülenin kudretinin kabzasındaki hediye edilmiş bir keman olarak düşünülür.

Ḳabza-i kudretinde ḳavs-ı felek

Dest-keş-i tuhfe bir kemân oldu (T.33/10)

4.1.1.2.5. Yüzük

Felek, şekliyle yüzük olarak düşünülür. Övülenin kudretinin ve ününün fazlalığına işaret için feleğin onun parmağına yaraşır firuze bir yüzük olacağı ifade edilir.

Şeh-i iḳlîm-i ʿirfân kim ʿulüvv-i ḳadr ü şânından

Felek engüştüne şâyeste firûze-nigîn olmaz (G.24/12)

Feleğin kötü tabiatlı kimselere iltifat ettiğini belirtip buna örnek olarak gözün üzerinde saç ve kaşların bulunmasını verir.

Felek kûh-tıynetâna iltifâtın âşikâr eyler

Firâz-ı çeşm kıлмаğla maḳâmın zülf ü ebrûnuñ (G.40/5)

4.1.1.2.6. Taş

Felek, gönül şişesi ile cenk eden bir taş olarak düşünülür.

Dil çarh ile şimdi şişe vü seng oldu

Şulh olmuşken sipihr ile cenk oldu (R.5)

4.1.1.2.7. Kubbe

Felek, yaşlı olması yönüyle çerh-i köhne-bünyād; şekil bakımından da kubbe olarak nitelenir. Övülen bu kubbenin sütununa benzetilir (K.6/16) (T.22/3).

Gökyüzü övülenin adaletiyle aydınlanan, dokuz katlı bir kubbe olarak hayal edilir (K.16/19).

4.1.1.2.8. Övülen

Övülen sıklıkla *felek-mesned*, *asmân-ı celâl*, *kuṭb-ı gerdûn* sıfatıyla anılır.

Fürûğ- neyyir-i iḳbâline o düsturuñ

Felekde mihr-i cihân-tâb olurdu belki mişâl (K.9/11)

Felek, övülenin devletin düşman selinden yok olmuş devlet rüknünün yeniden onarılmasına yardım etmiştir

Fenâ bulmuş iken bir rükn-i devlet seyl-i düşmenden

Felek ol rahneyi ni' me'l-bedelle eyledi âbâd (T.29/15)

4.1.1.2.9. Devlet

Devlet genişliğiyle gökyüzüne benzetilen olarak kullanılır. Bu durumda Güneş ve Ay âşıkların bahtı olur.

*Yine bir zerre pey-revlik göründü müjde ey 'Aşım
Sipihri devletiñ mähında bahtıñ āfitābında (K.11/5)*

Felekteki güneşin ışığının gizli kalmaması gibi dünyadaki parlak gönüllerin de feyzine engel olunmaz (G.38/12).

4.1.1.2.10. Ressam

Felek bir beyitte övülenin yeni doğan bebeğini icat etmeyen bir ressam olarak hayal edilir.

*Meger necl-i celîlüş-şānı Aḥmed binde kim anıñ
Daḥî ressām-ı gerdūn itmemişdir mişlini ĩcād (T.29/4)*

4.1.1.2.11. Gemi

Felek, övülenin bindiği geminin büyüklüğünü vurgulamak amacıyla benzetilen olur. Memduhun felek biçimli bir gemiyle denizde dolaşırken buraları mesken ettiği ifade edilir.

*Gezerken sū-be-sū fülk-i felek-peykerle deryāda
Sa'ādetle bu nüzhet-gāh-ı ḥābı eyledi me'vā (T.23/5)*

4.1.1.2.12. Gam

Felek gamın kaynağı olduğu gibi benzetileni olarak da kullanılır. Mihnet zindanındaki bilgin ve faziletli insanlar felek gamının kurban edilmesiyle kurtulmuşlardır.

*Felek-endūhu ḳurban eyleyüb zindān-ı miḥnetden
Gürūh-ı ehl-i faẓl u dānişi hep eyledi āzād (T24/15)*

4.1.1.2.13. Dolap

Felek şekli ve dönüşüyle dolaba benzetilir. Övülen felek dolabına koşarak onu boğa burcundan zühale getirmesinin uygun olacağı ifade edilir (T.12/4).

4.1.2. Yıldızlar

Kevkeb, necm, sitare, ahter gibi adlarla anılan yıldızlar parlaklığı, gökyüzünde bulunuşları, çoklukları gibi sebeplerle çeşitli hayallere konu edilir. Yıldızların insanların kaderi üzerinde etkili olduğuna inanılır. Bu düşünce beyitlerde *necm-i bahtım* terkihiyle yer alır. Şair aşağıdaki dizlerde bahtının yıldızının parlak olmasını dilemektedir.

Murādımca felekde necm-i bahtım rüşen olsun mu

Benim çün çerh-i geçer dile sitârem rüşen olsun mu (G.80/1)

Necm-i bahtım ifadesinin bir beyitte sevgili için hitap sözü olarak kullanıldığı görülür.

Çamlıca seyri mükerrerdür Hişâr ise ba'îd

Necm-i bahtım gidelim gel bârî Sâ' d-â-bâd'a dek (G.39/4)

Övülenin adalet vasfının anlatıldığı beyitte yıldızlar ile Güneş'in ışığı kıyaslanır.

Olamaz şevketde şâhân-ı cihân aña 'adîl

Nür-ı encümle bir olsun mu fûrûğ-ı âfitâb (T.4/6)

Yıldızlar sayıca çok olmalarıyla övülenin ekonomik gücünün ulaştığı noktayı ifade için kullanılır. O, gökyüzündeki yıldızlardan fazla gümüş ile altını dağıtmıştır.

'Acemden ref' için âyîn-i Rafzi cünd-i İslâma

Dağıtdı gökteki encümden efzûn zer ile sîmi (K.6/7)

Kevkeb, övülenin sıfatı olarak yıldızların yön bulmayı sağlayıcı özelliğini de hatırlatacak biçimde kullanılır.

Hâzret-i Hüsrev-i Cem-kevkebe Sulţân Ahmed

Ki odur cümle-i şâhân-ı cihâna metbû‘

4.1.2.1. Yıldız Kümeleri

4.1.2.1.1. Kehkeşan

Kehkeşan iki beyitte benzer ifadelerle renk ve şekil olarak koşum takımıyla ilişkilendirilir. Geleceğin at olarak düşünüldüğü beyitte samanyolu yıldız kümesi atın gümüş koşum takımına benzetilir.

Rağş-ı iqbâline hilâl rikâb

Rağt sîmîn-i kehkeşân oldu (T33/1)

Bir beyitte de Kehkeşan övülenin atına altın koşum takımı olarak düşünülür.

Ol şehensâhiñ sezâdır rağşına olsa eğer

Kehkeşân zerrîn rağt ü mâh-ı nev sîmîn rikâb (T.4/1)

4.1.3. Burçlar

Dîvânda Hamel ve Aslan burçları geçmektedir. Güneşin martın dokuzunda Hamel burcuna gelmesiyle baharın başladığına inanılırdı. Bu olaya Nevruz adı verilirdi.¹⁰⁴ Âsım yazdığı Farsça bir tarih manzumesinde Güneş'in Hamel Burcu'na uğur ve talihle girmesinden dolayı dua ile yeni Nevruz'u kutlar (F.T.1).

Aslan Burcu, bir yerde övülenin atıyla ilişkilendirilir. Onu atının üzerinde görenler Aslan Burcu'nda 'âlemi dolaşan yıldız olduğunu sanmaktadır.

Hâne-i zînde görenler anı rağş üzre sanur

Şemsdür burç-ı esedde 'âlemi seyrân ider (K.6/15)

¹⁰⁴ Sefercioğlu, a.g.e., 365.

4.1.4. Seyyâreler

4.1.4.1. Zuhâl

Zuhâl, Keyvân ismiyle gezegenlerin tamamının üzerinde yer aldığı için pusu kurmuş bir bekçi olarak hayal edilir.

Hıdîv-i âsumân-mesned ki Keyvân bunca rif'atle

Kemîne-i pâsbândır dergeh-i devlet-me'âbında (K.11/10)

Bir beyitte Zuhâl, felek dolabından kova ile su taşıyan boğaya benzetilir.

Koşub dolab-ı çarha Şevri Keyvân itse lâyıktır

Hemişe-i sâha-i devlet-serâyın Delv ile şâd-âb (T.12/4)

4.1.4.2. Güneş

4.1.4.2.1. Genel Olarak Güneş

Güneş parlaklığı, rengi, yüksekliği gibi özellikleri dolayısıyla çeşitli tasavvur ve benzetmelere konu olmaktadır.

Güneş doğunca yıldızlar kaybolur. Bu gerçeği, gerçek aşkın ortaya çıkışıyla mecazların yok olmasını ifade etmek amacıyla kullanır.

Görünce 'aşk-ı haqîkî' mecâzlar kim olur

Olunca mihr nümâyân kalur mu ahterler (G.10/3)

Gönül ehlinin feyzinin dünyaya ulaşmasının engellenemeyeceğinin anlatıldığı beyitte onların bu vafına örnek olmak üzere Güneş'in ışığının gökyüzünde gizli kalmayacağı düşüncesini ifade eder.

Ne mümkündür cihâna olmaya rûşen-diliñ feyzi

Kalur mu nûru pinhân hiç felekde mihr-i raşşânîñ (G.38/2)

Övülenin devri ile güneş parlaklığı kıyaslanır. Rassad haşre dek dürbünle Güneş ve Ay'a baksa bile kıyamete kadar memduhun devri gibi parlak bir döneme rastlayamaz.

Bu bir vaqt-i neşât-engîzdir kim haşre dek görmez

Nazîrin dūr-bîn-i mihr ü mehle baksa da raşşād (T.24/3)

Güneş ve ay feleği tamamen ışıklandırınca feleğin kararsız olma durumu ortadan kalkacaktır.

Ber-ķarār olsun firāz-ı taht-ı 'ālî-bahtda

Ķubbe-i gerdūnu pūr-nūr eyliye tā mihr ü māh (T.22/3)

Övülenin zamanında toplumdaki huzurun ne denli olacağına örnek için güne ve feleğin gülün şebnemini bile almayacağı ifade edilir.

Ol şehensāhîñ gününde niçe mihr ile çerh

Kapmağa ķādir deĝildir ceyb-i gülden şeb-nemi (T.14/4)

Fürūĝ-ı re 'yine nisbetle mihrî devr olmāz

İderse ehl-i nazar kirm-i şeb-fürüz-ı hayāl (K.9/14)

4.1.4.2. Güneşle İlgili Tasavvurlar

4.1.4.2.1. Sevgili, Aşk, Yüz

Âsım Dîvânı'nda sevgili ve övülene en çok benzetilen unsur Güneş'tir. Sevgilinin yüzü parlaklığıyla güneşe benzetilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzünde beliren siyah ayva tüyleri bulut; sevgilinin yüzü de güneşle ilişkilendirilir.

Deĝil haţţ-ı siyeh-pirāhen ruhsārı dil-berde

Şehāb-ı āh-ı 'aşık çekdi mihr-i rüyuna perde (G.63/1)

Övülen, gökyüzüne benzeyen devletin güneşi olarak vasıflandırılır. O, ortaya çıkınca gam ve endişe ortadan kalkarak halkın kararın bahtı aydınlanmıştır.

Sipih-r-i devletiñ ħurşīdi sulţān-ı cihān-dāder

Vezi-r-i a‘zamı māh-ı münir-i ‘ālem-ārādır (K.18/18)

Övülenin yaydığı kurallar ile güneşin ışıkları arasında ilgi kurulur.

Düstūr-ı cihān-gır ki mānende-i ħurşīd

Muhtāc deĝil tıĝi anıñ seng-i fesāna (K.8/10)

Övülenin sunduĝu görüşler, deĝerli ve etkili oluşuyla *fikir güneşinin parıltısı* olarak vasıflandırılır.

Vekil-i muţlaq-ı şāhib-ķırān-ı heft-ķişver kim

Fürūĝ-ı mihr-i rāyı ķatdı Rūm'a mülk-i Dārā'yı (K16/14)

Güneşin yüzünü topraĝa vurmasıyla taşların cevhere dönüştüĝü belirtilir.

Meskenetle yüzünü sürmese ħāke mihrin

Pertev-i terbiyyeti sengi güher eyleyemez (G.27/2)

Övülen, şeref zirvesine çıkan güneştir; ecdadını gökteki yıldızlar seviyesine çıkarmıştır.

Mihr-i evc-i şeref ki ecdādı

Aña nisbetle aĝterān oldu (T.33/6)

Övülenin ihsanının bolluĝu güneşin ışığı ile ilişkilendirilir.

‘Aţāsından anıñ hep ħisse-mend olmaķdadır ‘ālem

Şu‘ā-ı mihr olur vāşıl belī vādī ü kuhsāra (K.15/9)

4.1.4.2.2. Yüzük

Güneş, şekil ve renk ilgisiyle yüzüğe teşbih edilir.

Bir şehinşehdir ki lāyıkdır benān-ı adrine

Mihrden faşş-ı nigīn ü hāleden engüsterīn (T.9/4)

4.1.4.2.3. Mahşer

Yaban gülüne benzetilen sevgili, mahşer güneşi olarak düşünülür.

Reşk-i cennetdir derūn-ı dāğ-dāğ-ı ‘āşıkān

Mihr-i mahşerdir gül-i od-rūy-ı bāğ-ı ‘āşıkān (G.56/1)

4.1.4.2.4. Tarak, Pençe

Güneş saçtığı ışıklarla padişahın tuğunun başındaki tarak olarak hayal edilir.

Şāyestedir olursa eger pençe-i urşīd

Gīsū-yı muarrāyı ser-i tūğuna şāne (K.10/15)

Mihr, bir beyitte Hz. Muhammed’in benzetilene olarak geçer. Hz. Peygamber’in mucizelerinin anlatıldığı beyitlerde elinden akan su değil, Güneşin pençesinden saçılan ışıklar olduğu ifade edilir

Nūr oldu pertev-efşān ser-pençe-i mihrden

Āb-ı revān değıldir destinden āşikāre (K.1/18)

4.1.4.2.5. Tezhip

Güneş renginden dolayı tezhiple ilişkilendirilir. Aşağıdaki beyitte feleğin kâtip gibi sultanın fermanının tuğrası için güneşi ezip tezhip yapmasının takdire yaraşır olduğu ifade edilir.

Debīr-i çer ezüb urşīdi tezhib itse şāyāndır

O sultân-ı cihân-bāniñ eğer tuğrâ-yi fermânın (T.11/12)

4.1.4.3. Zühre

“Bir yerde geçen Zühre üçüncü felekte bulunur, felekin sâzendesi olarak bilinir... *Dîvân şiiirinde daha çok şarkı, güzellik ve çalgı ile birlikte anılır.*¹⁰⁵ Zühre'nin anılan özelliğine işaret edilen beyitte, övülenin padişah olmasının müjdesini hızlıca çalıp eğlenerek çıkardığı sesle âleme ilan ettiği belirtilmektedir.

Çeng-i çerh-i Zühre tiz-âheng idüp bu savt ile

‘Âleme âvâze-i tebşiri i’lân eyledi (K.3/7)

4.1.4.4. Ay

4.1.4.4.1. Genel Olarak Ay

Güneşten yansıyan ışıkların ayın görünümü üzerindeki etkileri açıklanır. Buna göre onun feyz sahiplerine ihsanını tamamlaması gibi Güneş de yeni Ay'ın eksiklerini tamamlar.

Kâbil-i feyze kerem-kâr eyler ihsânın tamâm

Mihr ider mâh-ı neviñ elbette noqşânın tamâm (G.50/1)

Ay etrafındaki halelerle de söz konusu edilir. Aşağıdaki beyitte bu vasfıyla sevgilinin benzetilene olur.

Hayr ola hâbında gördüm hâle-yi mâha heman

‘Azm idüb beytü’ş-şerefdan mihr-i nür-efşan gelür (K.4/6)

Ayın üzerindeki karartılar eksiklik olarak nitelenir. Bunun ortaya çıkışının sebebini ise güneşe benzeyen sevilinin ışığından istifade etmemesine bağlar.

Zâhir mi olur idi anda kelef yâ noqşân

Mâh-ı münîr ideydi tab‘ından istinâde(K.1/21)

¹⁰⁵ Pala, a.g.e., 495.

Bir yerde ay tutulması hadisesine değinilir. Ay tutulmalarında ayın görünmemesi hüsn-i talil yoluyla feleğin kimseye nimetini tamamlamasına bağlanır.

Muttaşıl üç gece bedr olmaz felekde kırş-i mâh

Sofrâsında kır mu gerdün kimsenin nânın tamâm (G.50/2)

4.1.4.2. Ay İle İlgili Benzetmeler

4.1.4.2.1. Sevgili

Sevgili, yüzünün parlak olmasıyla aya benzetilir. Güneş doğmadan görünen ay ile sevgili arasında ilişki kurulur.

Çin seher vardım ‘arağ-rîz olarak cânan gelür

Doğmadın mihr-i münevver ol meh-i tâban gelür (K4/1)

Meh-ru ifadesi güzeller için kullanılır. Asım, taşranın sade, gösterişsiz olan güzellerini İstanbul’un hafif-meşreb vefasızlarına tercih etmektedir.

Kenârın sâde-dil meh-rûsu yekdir ülfete ‘Âşım

Sitanbul şehriñîñ âlüfte-meşreb bî-vefâsından

4.1.4.2.2. Ayva

Hız. Peygamber’in ayı ikiye ayırması mucizesi anlatılırken bu hadisede bir parmağıyla ayın ayva gibi ikiye ayrıldığını görmenin mucize olduğu vurgulanır.

Yerden göğe bakılsa mu‘ciz değil mi kalmağ

Bir parmağ ile mâhı ayva gibi dü pâre(K.1/17)

4.1.4.2.3.Ayna, Çivi

Ay renk ilgisiyle gümüş aynaya benzetilir. Ayın üzerinde siyah noktalar olmasa övülenin elmastan mührüne gümüşten ayna olacağı belirtilir.

Olurdu ḥātem-i elmāsına āyīne-i sīmīn

Kelefler olmasa yer yer sipihriñ māh-tābında

Ay, güneşle gökyüzünde gülden iki çivi olarak düşünülür.

Ḥıdīv-i āsumān-mesned ki ṭāḳ-ı ʿizz ü ṣānında

İki gül-mīḥdir mihr ile māhı çerḥ-i vālāniñ (K.7/4)

4.1.5. Gölge (Zıll, Sâye)

Gölge, beyitlerin çoğunda *zıll* biçiminde ve Allah'ın isimleriyle terki oluşturacak biçimde memduhun sıfatı olarak kullanılmıştır. Bu vasıflandırmada bir hadis-i şerifte hükümdarların Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu ifadesi etkilidir.

Gölge bir beyitte Hz. Muhammed'e olan saygının derecesini ifade için kullanılır. Hz.Muhammed'in gölgesi toprağa değince ayak basmak caiz olmayacaktır. Diğer beyitte ise Hz. Peygamber'in gölgesiyle haşrolup dirilmenin kendisini ateşte yakacağını ifade eder.

Vaz'-ı ḳadem zemīne cā'iz mi olur idi

Bir kez eger düşeydi zılli o ḥāk-sāra (K.1/15)

Ol kemterin daḥīl-i ravzañ ümīd ider kim

Sāyende ḥaşr olub da yanmaya tāb-ı nāra(K.1/27)

Övülenin adaleti, gölgeye benzetilir ve Haşere kadar bu gölgenin uzaması dilenir.

Ol şehensāh-ı cihān-bāniñ zamān-ı ḥaşre dek

Zıll-i ʿadlin ḥālḳa memdūd ide Ḥaḳḳ'ömrün mezīd (T.16/3)

Talih ve saadet gölgeye benzetilir. Memduhun talih gölgesinin koyu olması için dua edilir. *Hümâ gölgesi, halkın üzerine vurunca saadet sebebi olma* inanişıyla konu edilir.

Ol şeh-i ‘âlem-penâhûñ eylesün Hâkğ haşre dek
‘Ömrün efzûn bahtın ‘âlî zıll-i iğbâlin zalîl (T.19/4)

Feyz-i Hâğdan her kimiñ olsa cihânda vâyesi
Çün hümâ halka olur mağz-ı sa‘âdet sâyesi (T.22/16)

4.2. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ MEFHUMLAR

4.2.1. Zaman

Zamanı ifade etmek için *devr, vakt, dem, zaman, ahd, rüzgâr* gibi kelimeler kullanılmıştır. Bunlardan *devr ve zamân, zamâne* daha çok övülenin zamanı için ilgi unsuru olur. Dem ise dîvânda zamanla ilgili kavramlar arasında en çok kullanılanıdır. *Dem-i ‘işret-fezâ, dem-i şemşîr, dem-i ‘adl dem-i mâzî* gibi terkiplerle yetmiş yerde geçen *dem* kelimesi *nefesle* de tevriyeli olarak kullanılır. Kelimenin dem-be-dem biçiminde birleşik kelime olarak kullanımı da mevcuttur. Ahd kelimesi de üç yerde dönem, zaman ilgisiyle işlenmiştir.

Zaman, kaside veya tarihlerde huzur, saadet ve adaleti ifade eder.

Bu qahr u luğf ile mümkün değil tevfiğdir ancak
Ki vaktinde cihân âsüdedir ‘âlemde râhat var (K.13/17)

4.2.2. Yıl

Yıl dîvânda önemli bir yer tutmaz. Çoğunlukla yazılan tarihlerin son beyitlerinde, övülenin ömrünün uzun olması için yapılan dualarda geçer. Ay ve yılların birbirini takip ederek ilerlediği gerçeği memdûhun getirdiği düzenin ifadesi için kullanılır.

Cihânı eyleye âsüde hüsn-i tedbîri
Te‘âkub eyleye tâ birbirisini mah u sâl (K.9/32)

Yüz yıl ifadesi âşığın çektiği ıstırapların çokluğunu belirtmek için üç beyitte geçer.

4.2.3. Mevsimler

4.2.3.1. İlkbahar

Bahar mevsim, dîvân şiirinin en çok işlenen mevsimidir. Bu mevsimin gelişi bayram olarak kutlanır. Baharda esen rüzgârlar, çiçeklerin ve buna bağlı olarak gönlün açılmasını sağlayarak bütün varlık âleminde mutluluğun ve rahatlamanın gerçekleşmesini sağlarlar. Bu duruma işaret edilen beyitte, âşık baştanbaşa yara olan bedeninde bahar günlerinde gönül kanının akmasını diler (G.42/3).

Baharın gelişiyle havalar ısınır ve kış boyunca evlerine kapanıp kalan insanlar gezmek için kırlara, bahçelere çıkar (K.14/1). Bahar bir yerde tazeliğin, gençliğin karşılığı olarak ömrün niteleyicisi durumundadır. (G.48/4). Bahar mevsiminde rindlerin zahmet çekmesine şaşırın şair, aklından hafifliği olan kimselerin bu mevsimde büyük kadehleri çekmediğini ifade eder.

Bahâr erdi niçün zaḥmet çeker rindân bu mevsimde

Kimin ‘aklında ḥiffet var ise rıtl-ı girân çekmez (G.20/2)

Baharın başlangıcı bayram olarak kutlanır. Bir bahariyede, bahar ve bayramda meydana gelen güzellikleri Sadrazam İbrahim Paşa'nın halis kalbinin feyzine bağlar (K.8.11.12).

Bahar, suların coşkuyla akıp sele neden olan bir mevsim olarak da işlenir. Sevgilinin hattının ortaya çıkmasıyla âşıkların gözyaşı dökmesine örnek olarak baharda akan suların taşkınlık göstermesini verir (G.19/2).

4.2.3.2. Sonbahar

Yaz mevsiminin sonu ile kış mevsimi arasındaki üç aylık dönemi kapsayan sonbahar, dîvânda *hazân* sözcüğüyle yer almaktadır. Dîvânda yaprakların sararıp yere dökülmesi, havanın soğuması, doğanın canlılığını kaybetmesi gibi sonbahara özgü unsurlara sıklıkla değinilmektedir. Beyitlerde gül mevsimi olarak nitelenen bahar mevsimiyle karşıt özellikleri vurgulanarak kullanılır (G.36/3) (K.10/26).

Sonbaharda yapraklar sararır ve dökülmeye başlar. Övülenin cömertliğiyle dağıttığı altınlara işaretle yeryüzünün adeta sarı sonbahar yaprağına döndüğünü belirtir (K.8/26).

Sonbahar, bülbüllerin ayrılık acısını derinden yaşadığı bir zaman dilimi olarak işlenmektedir (G.28/6).

4.2.3.2. Kış

Kış mevsimine ait unsurlar Âsım Dîvânı'nda pek işlenmemiştir. Bir beyitte niteliklerine değinilmeden diğer mevsimlerin adlarıyla geçer (K.10/26).

Gönül ehlinin yaşadığı zorluklara işaret amacıyla kullanılır. Yaz kış demeden yoluna devam etmesini öğütler.

Karakış olarak da bilinen *zemherir* bir yerde, zühdün benzetilenidir. Onu idrâk şulesi sustuğu zaman fark ettiğini ifade eder (G.45/2).

4.2.3.2. Yaz

Dîvânda yaz mevsimi *sayf* ve *yaz* kelimeleriyle dört yerde geçmektedir. Üsküdar'da inşa edilen çeşme için kaleme alınan tarih manzumesinde yaz sıcaklığının etkisiyle insanların susuzluktan gülün şebnemini kapacak duruma geldiği belirtilir. Diğer şiirde ise yazın yapılan çeşmenin insanlar için ab-ı hayatın ikizi olarak algılanmasına işaret eder (T.13/7) (T.14/9)

4.2.4. Aylar

Üç yerde geçen ay, bir beyitte “*ah u sal*” ifadesinde geçer (bkz.). Ayın on dördüncü günü ile memduhun 14. padişah olması arasında ilişki kurulur.

Sen on dördüncü Āşafsın zamān-ı pādīshāhīde

Kemāli māhīñ on dördünde olmağ ħod hüveydādır (K.18/19)

Kaleme alınan Ramazaniye’de iki yerde *māh-ı rûze* terkinde geçmektedir.

Hemīşe tâ ki māh-ı rûzeyi‘ıyd eyleyüp ta‘ķīb

Vere şevķ-i meserret ser-be-ser erbāb-ı ĩmāna (K.5/29)

Aylardan sadece nisan üç yerde benzer nitelikleriyle işlenir. Nisan ayı dünyanın yeni bir parlaklık kazanmasını sağlar. Yılda bir kez nisan ayında inci yağmuru gelmektedir. Nisan yağmuru Memduh’un elinden dökülen su ile kıyaslanır. Onun cihana su ve hayat lütfeden özelliği vurgulanır.

4.2.4. Gün

Āsım Dîvânında gündüz ve gece sıkça birlikte kullanılır. Yaz günü insanların susuzluktan güldeki şebnemi kaptığı; kış günleri güneşin çıkmamasıyla meyvenin oluşamayacağı belirtilir. Tarih manzumelerinde memduhun kısa sürede amacına eriştiğini belirtmek için *bir gün ifadesi* sıklıkla kullanılır. Gün, bazı beyitlerde güneş anlamında kullanılır.

Seherden şaldı pertev meclīse bir cām ile sākī

Günü doğdu yine rindiñ yaturken cāme-ħābında (K.11/2)

Tecrid ehlinin halini, bir iki gün evsiz barksız dolaşınca anladığını belirtir.

Zevķini erbāb-ı tecrīdiñ cihānda ‘Āşımā

Bir iki gün ħāne-ber-düş olmadıķça bilmedim (G.45/5)

Rûz-ı hicrānın, gün hesabından sayılmasıyla yüz yıl olacağı söylenerek ayrılık gününün görece uzun olduğu vurgulanır.

Kılaydı evc-i şerefde hemîşe tâbende

Olaydı reste-i endîşe-yi kûsûf ü zevâl (K.9/12)

4.2.5. Akşam, Gece

Akşam, pek çok beyitte farklı tasavvur ve benzetmelere konu edilmiştir. Gece ibadetlerin yapıldığı zaman dilimi olarak işlenir. Geceleri ibadet eden kişi sabahleyin dinlenmiş olur. Gece yol alan kişi sabah rahatlar.

Olan şeb-zinde-dâr eyler şabâh-ı haşrde ârâm

Şebân-ki menzil olsa şubh-dem râhat ider âdem (G.43/2)

Güş-ı câna şubha dek her şeb şadâ-yı hû gelür

Burc-ı tende dil değil bir murğ-ı dem-keş vâr gibi (G.79/5)

Gece bir beyitte renk ilgisiyle ayva tüylerinin benzetmeliği olur. (G.63/2)

Feyz-i nîgû haşleti baht-ı siyeh men' eylemez

Vaht-i şebde bûyu efzûn-ter olur şebbûlarıñ (G.33/4)

Ayrılık mevsiminde acı çeken, bu nedenle yanan gönül, gecenin karanlığında kendini belli eden ateşin ışığına benzetilir.

Mevsim-i firkatde sûz-ı dil olur elbet 'ıyân

Zulmet-i şebde ziyâ-yı nâr kendin gösterir

Gecenin ortasında aynaya bakılmaz. Bahtın siyahlığı ile gecenin karanlığı arasında ilişki kurulur.

Miyân-ı şebde mir'âta bakılmaz diyû ey 'Âşım

Baña göstermeyen ol sîneyi baht-ı siyâhımdır

Gece, sarayda helva sohbetlerinin, ziyafetlerin, eğlencelerin tertip edildiği bir zaman dilimi olarak işlenir (K.13.11.9), (K.14/2). En uzun gece anlamındaki *şeb-i yeldâ* bir beyitte geçer.

Sîne-ber-sîne yatub bir pister içre şubha dek

Yârdan kâm almağa bā'ış şeb-i yeldâsı var (K.14/3)

Akşam, birçok beyitte seherle (şam u seher) zikredilir. Övülene akşam ve seher dua edilir. Ramazan'da sabah akşam mescit köşesinde oturmak istenir.

4.3. DÖRT UNSUR

4.3.1. Su ve İlgili Unsurlar

4.3.1.1. Su (Âb, Zülâl)

Varlık âlemini meydana getiren unsurlardan biri olan su, çeşitli yönleriyle değişik tasavvurlara konu olmuştur. Suyun bilinen ilk özelliği doğadaki varlıkların canlılık kazanmasına yardımcı olmasıdır. Bu özelliğiyle övülenin lütuf ve ihsanındaki bolluğa işaret amacıyla benzetme olarak kullanılmıştır. Akıllı insanın temkinli olması gerektiğinin ifade edildiği beyitte, suyla dolu bir yolun güvenilir olmayacağı örneği verilir.

Cihânda bir nefes huş-yâr olan endîşesiz olmâz

O menzil kim pür-âb ola esâsı me 'men olsun mu (G.87/2)

Su, zehr-âb tamlamasıyla aşğın çektiği ıstırapları ve göze çekilen sürmeyi ifade için kullanılmaktadır (G.85/2) (G.69/4) .

Sevgilinin çeşitli unsurlarıyla su arasında benzetme yapılır. Sevgilinin yanağındaki ter ile badeye konulan su arasında leff ü neşr yoluyla ilişki kurulur.

Kıl nazâr hūy-gerde oldukda 'ızâr-ı âline

Men' yokdur bâdeniñ âb ile isti' mālîne (G.76/1)

Sevgilinin yanağı, su içindeki gül tanesi olarak hayal edilir (G.67/1). Sevgilinin yanaklarının üzerine dağılan saçlar güneş çeşmesinde suya kanmış sümbüle teşbih edilir.

Âşık, ne suyu, yemi ne de yuvası bulunan kafesteki ürkmüş bülbüle benzetilir.

Remîde-i kâfes-i ol bülbülüm bu sâhada kîm

Ne âb u dâneye hüd genc-i âşiyân buldum (G.51/2)

Su temizlikte kullanılma özelliğiyle konu edilir. Mülayim kişilere seslenerek şarapsız terin tasalarını gidermeyeceğini ifade eder. Bu duruma kir pasın giderilmesi için su ve sabuna muhtaç olduğu örneğini verir.

Mülâyim-tıynetân bi-bâde-i ter def-i gam kılmâz

Vesâh-şûluğda muhtâc olduğun gör âba şabûnuñ (G.44/3)

Ârif kimselerin tevazu sahibi olduğunu belirtir, buna örnek olarak da yüksek ağaçlarının aksinin suda ters olmasını verir.

Dil-i ‘ârifde kadri pest olur gerden-firâzânî

Dıraht-ı ser-bülendiñ bâz-gündür ‘aşsi âb içre (G.71/1,2)

Namus şişesi kırılanlar karşısında utanan kişi, adeta su gibi yerin dibine geçer.

Kimiñle şişe-i nâmūsuna şikest irdi

Hicâb ile yire geçtim hemân ben âb oldum (G.52/4)

Yapıları yönüyle zıtlık ifade eden su ve ateş buldukları yerde birbirlerini ortadan kaldırırlar. Bu tezada iki beyitte övülenin vasıflarını vurgulamak amacıyla benzer ifadelerle yer vermektedir. Onun ortadan kalkmasının iyi kişilik sahibi can düşmanlıklarının uygun görmeyeceğine örnek olarak ateşin ışığının saf suya yansımalarının sevinilecek bir durum olmamasını verir. Meclisi aydınlatanının yadigârını Allah bilir. Işık saçan mumun aksi suya düşünce sevinilmez.

Revâ görmez helâkin pâk-meşreb düşmen-i cânîñ

Sevindirsün mü âb-ı şâf -ı ‘aşsin nâr-ı sūzānîñ (G.42/1)

Olur hıfz-ı Hüdâ'da yâdigârı meclis efrūzuñ

Sevinmez âba düşse ‘aks-i şem‘-i pertev-efşānîñ (G.42/5)

Divanda, âb-ı hayatın çok çeşitli tasvurlara konu edildiğini görüyoruz. Memduhun yaptığı çeşmeleri ab-ı hayatla kıyaslar onun ikizi olarak niteler. (T.12-13)

Aşığın gözyaşı fazlalığından *seyl-âb*, aşk yolu kararsız olduğu için *sim-âb* ifadeleriyle vasıflandırılır.

4.3.1.2. Deniz (Deryâ, Bahr, Muhît, Ummân)

Deniz, dîvânda önemli yer tutan unsurlardandır. Deniz geniş, büyük ve sonsuzluk yönüyle övülenin abartılı ifadelerle anlatılması için kullanılır. *Bahr-ı muhîṭ-i rahmet, deryâ-yı kerem, bahr-ı ihsân, ‘ummân-ı hüner, sâhil-i dāmân-ı ümmîd, deryâ-yı pür-cüş-ı kerem, bahr-ı ilm, bahr-i zehhâr-ı kerem, bahr-i şun‘* gibi terkiplerde deniz, övülenin çeşitli yönlerinin anlatılması için benzetilen veya kıyas unsuru olarak kullanılır.

Övülen, sınırı olmayan bir rahmet denizine benzetilir. (K.3/13), (K.4/20). Övülenin cömertliğini vurgulamak için *deryâ-yı kerem* ifadesi kullanılır (K.6/24). Onun iyiliklerinin sınırı olmadığını anılan sözün kullanıldığı belirtilir. (K.8/12). Övüleninin cömertlik bahşeden avucunun yanında denizin anılmasının gönül ehli tarafından kabul edilemeyecek bir kabahat olduğu ifade edilir.

Mezâk-ı ehl-i dilde afv olunmaz bir kabâhatdir

Kef-i cūduñ yanında yâd olunmağ nāmı deryānîñ (K.7/25)

Övülenin *cebinin köşesindeki kerem denizini ümit eteğinin sahiline saçması* beklenir.

Sāhil-i dāmān-ı ümmīde ger saçsa n'ola

Kūşe-i ceybinde pinhān bir kerem deryāsı var (K.14/12)

Genişliği anlatmak amacıyla kullanılan, *yedi derya* ifadesi eski coğrafya düşüncesini de yansıtmaktadır. Övülenin anlatım gücünün vurgulandığı beyitte, kaleminden dökülen bir damlanın bile yedi denizin seyrini sağlayacağından söz edilmektedir.

O deñlü lezzet –i ta‘biri vardır kim ider seyrin

Zülāl-i hāmesinden düşse kaçre heft-deryāyı (K.16/18)

Övülenin yaptırdığı bir çeşme için *deniz membainin ışığı* ifadesini kullanır.

Huşūşā bir münevver çeşme kim vaşfinda şāyāndır

Denilse menba‘-ı deryā-yı nūr u çeşme-i meh-tāb (T.12/8)

Övülen, fethettiği yerlerin fazla olmasından hareketle sıkça *deniz ve karaların sultam* olarak vasıflandırılır. Deniz, renk ve sonsuzluk bakımından gökyüzüyle ilişkilendirilir (T.23/5).

Deniz, içinde inci ve mücevher barındırma yönüyle de söz konusu edilir. Denizin kenarı cevherle dolu olsa bile yüzündeki kıvrımlar çekilmez (K.7/26). Burada övülenin yüzü denize teşbih edilmektedir. Onun ilmi ve sanatı, içi mücevherle dolu deniz olarak düşünülür (K.19/ 20,21).

Övülenin feyzi denize benzetilir. Onun feyzinden bir damla umulur.

Deniz bir yerde devletin benzetilene durumundadır. Rinde seslenerek devlet denizindeki engin suların kederin battığı yer olduğunu, rahat bir gönül isteyeninin sahile çekmesi gerektiğini ifade eder.

Lüccesi baħr-ı devletiñ ğarķa-geh-i ğumūmdur

Rāħat-ı dil murād ise kendiñi bir kenāre çek (G.45.1)

Gönül ehlinin vasıflarının anlatıldığı gazelde, onun dünyada hep hüznü olacağı düşüncesini örneklemek için deniz yüzeyinin dalgalardan dolayı kıvrımlı olmasını verir.

Şāf-gevher deħrde mümkün mi ğam-ġiñ olmaya

Bir dem olmaz cebhe-i deryāda yüz ħiñ olmaya (G.68/1)

Âşığın gözyaşları fazla olması yönüyle denize teşbih edilir. Âşık, deniz gibi olan gözyaşları dinmedikçe göz bebeği aşığın yüzünü göremez.

‘Âşık-ı ruh-ı yāri göremez merdüm-i çeşmi

Deryā-yı sirişkinde şināh eylemeyince (G.74/3)

Aşığın iltihaplı göz hastalığından dolayı gözünden akanlar *baħr-i ħūn-ħār* olarak nitelenir (K.15/4).

Deniz bir yerde ateşe benzetilir. Aşığın gönlü ah ettikçe çıkan alevlerle ateş denizi olarak hayal edilir.

Her bün-i mūdān çıkar āh eyledikçe şu‘leler

Dil deĝil sīnemde bir deryā-yı āteş vār gibi (G.79/2)

4.3.1.3. Dalga (Mevc, Lücce)

Dalga, *mevc* ve *lücce* sözcükleriyle dört yerde farklı tasavvur ve benzetmelere konu edilerek kullanılmıştır. Allah'ın lütfunun denize benzetildiği beyitte feyz rüzgârının -övülenin- bu denizi dalgalandırdığı ifade edilir.

Ḥamdli'llāh nesīm-i feyz esüb

Mevce-rîz oldu baḥr-ı luḡf-ı Ḥüdā (T.26/1)

Sayıca fazla olması yönüyle övülen için kıyas unsuru olarak kullanılır. *Onun olgunluğunun vasıfları saymak mümkün değildir*, denilerek denizdeki dalgalarının sayılamaması örneği verilir.

O bir zāt-ı mükerremdir ki evṣaf-ı kemālâtı

Miṣāl-i mevce-i deryā değildir ḳābil-i ta' dād (T.29/11)

Dalga bir beyitte ok benzetmeliğiyle ve tasavvufî gaye için kullanılır. Rıza denizindeki balığa ok gibi olan dalgalar zarar vermeyecektir. (G.54/2)

4.3.1.4. Akarsu (Cuy, Cuybâr, Nehir, Enhâr)

Akarsu en fazla aşığın gözyaşları için benzetilen olur. Bu durumda sevgilinin kaşları, aşığın selden korunmasını sağlayan köprü olarak düşünülür.

Aşığın ahları sürekli oluşuyla nehre gerek bırakmamaktadır. (K.1/2)

Bir yerde akarsu feyzin benzetileni olur. Aynı yerde övülenin feyiz denizinin bir damlasını, ırmak olarak niteler. (K.6/ 1,2)

Kaleme alınan bir tarih manzumesinde çeşme *gönül ırmağı* olarak vasıflandırılır.

İşte ez-cümle biri bu çeşme-i dil-cüydür

Kim nezâketle binâsından behemdir muhkemi (T.15/3)

4.3.1.5. Bulut (Ebr, Sehâb, Gamâm)

Bulut daha çok bereket getiren yağmurlar yağdırma tasavvuruyla övülenin sıfatı, benzetileni veya kıyas unsuru olarak kullanılmıştır.

Memduhun övgüsü hususunda bulut unsurundan sıkça yararlanır. Övülenin cömertlik vasfının anlatıldığı beyitte rahmet yağmuru gibi kullarının ve rintlerin üzerine yağdığını ifade eder. (K.6/24) Onun lütuf ve himmet bulutlarının yağmurlarıyla dünyadaki bütün ekin tarlalarının suya doyar. (T.14/2) Hâkimiyetinin genişliğini ifade için ihsanının deniz ve karalarda cereyan ettiğini belirtir.

Berr u bahrde cereyân itmededir ihsânı

Huşk u ter ebrin olur mu kereminden memnû' (T.21/3)

Bulut bahar ve nisan yağmurlarıyla da söz konusu edilir. Onun adalet baharının bulutlarının feyziyle çöl ve dağlar gül bahçesine dönmüştür. (T33/17) Bir yerde ise bulut övülenin kıyas unsuru olur. Onun dünyaya sağladığı suyun ve ihsanın miktarının nisan yağmurlarına tercih edilemeyeceğini belirtir. İhsânı, övülen açık yüzle; bulutlar ise ağlayarak vermektedir.

Cihâı eylediñ âb u hayât-ı lütufla ihyâ

Kef-i destîñ nice tercih olunmaz ebr-i nîsâna

Sen ihsânı güşâde-rüy edersin ebr ise giryân

Düşer mi lütfuñu hiç aña teşbîh ehl-i 'irfâna (K.5/25,26)

4.3.1.6. Çiğ (Jâle, Şebnem)

Yukarıdaki unsurlarda olduğu jale, üç yerde memduhun övgüsü sebebiyle işlenmiştir. Güllerin üzerinde bulunup küçük ve saf olması, güneşte kaybolması gibi yönleriyle ele alınmıştır.

Halk ondan önce yaz günleri gülden jaleyi kapacak kadar susamaktadır (T.13/7). Halkın güvenliğini sağlamadaki başarısını onun zamanında güneşin ve feleğin gülden şebnemi kapmaya kadir olmayacağı ifadesiyle dile getirir (T.14/4).

Kendisini gül bahçesindeki çiğnenmiş çimenlere benzetir ve feleğe seslenerek tekrar canlanmak için hiç olmazsa bir iki jale vermesini diler.

Sebze-i pây-mâliyim ben de bu gülşeniñ felek

Dökmez isem şu vermeğe bir iki kaçtre jâle vir (G.15/2)

4.3.2. Toprak (Hâk, Tûrâb)

Toprak unsuru çeşitli siyah rengi, ayaklar altında bulunuşu, insanın yaradılışındaki unsurlardan olma yönüyle çeşitli hayal ve tasavvurlara konu edilerek kullanılmıştır.

Sultanın yüceliğini anlatmada malzeme olarak kullanılan toprak, onun dergâhından alınıp anadan doğma âmâyâ sürüldüğünde gözlerinin açılmasını sağlar.

Rif atin pest olmanıñ hâk olmayınca bilmedim

Tütüyâ-yı çeşm-i idrâk olmayınca bilmedim (G.44/1)

Toprak, devamlı sevgilinin yolunda olan âşık dolayısıyla da geçer. Aşk okuyla şehit olduğunda ağlama sebebi olarak sevgilinin yolunun toprağında gönül kanının bulunmamasını vermektedir.

Şehîd-i tîğ-ı ‘aşk olduğda ‘Âşım aña giryanım

Ki kalmaz hâk-i râh-ı âfet-i cânımda hûn-ı dil (G.42/5)

İki yerde *toprağa geçme* ifadesi kullanılır. Birinde sürekli mal kazanma endişesi taşıyanlar için Karun'un bütün mülküyle yerin altına girmesi olayını hatırlatır (G.40/4). Diğerinde ise *namus şişesini kıranları gördükçe yerin dibine geçiyorum*, ifadesine yer verir.

Sevgilinin alçak gönüllü olmasını *hâkî-ı tîynet sözüyle anlatır*. Âşık onun suretini gözde ve gönülde nakşedince alçak gönüllü bedenini can ile aynı renkte etmek ister.

Şûret-i cānānı dilde dîdede nakş eyleyüb

Cismi-hâkî-ı tîyenti hem-reng-i cān itsem gerek (G.36/5)

Sevgilinin mahallesinin toprağı sürme olma özelliğiyle beyitlerde konu edilir. Onun hoş kokulu toprağının alınlara ve gözlere sürüldüğü belirtilir (K.1/9).

2.3.3. Ateş (Od, Âzer, Nâr, Şîrâr, Şeref, Alev)

Dört unsurdan olan ateş, parlaklığı ve yakıcılığıyla beyitlerde anılır. Dâvânda en çok aşkın benzetileni olarak geçmektedir. Şair bunun sebebini ezel meclisinde sinesine gönül diye ateş konmasına bağlar. Güçlü kuvvetli kimselerin aşk ateşinin parlaklığına dayanması mümkün değildir. Gönül ehli aşk ateşiyle yandıkça çıkan alevler nur olur. Fenafillâha işaret edilen beyitlerde âşık için pervâne istiaresi de kullanılmıştır. Aşk ateşiyle yanan sinesinin irfân hazinesine mekan olmasını diler.

Kenz-i 'irfâna mekân olsa 'aceb mi sînemiz

Nâr-ı 'aşk ile yanup vîrâne olmuşlardanız (G.26/3)

Aşkın kendini belli etmesiyle ateşin dumanının ortaya çıkması arasında ilişki kurar.

Setr olunmaz derd-i 'aşk-ı yâr kendin gösterir

'Âkıbet dūd-ı şerâr-ı nâr kendin gösterir

Bir beyitte aşğın vücudunun harareten gökyüzündeki yıldızlar gibi yanıp parladığı ifade edilir.

Sevgiliden ayrı kalmak yakıcılığıyla ateşe benzetilir. Karanlık bir gecede ateşin kendini göstermesi gibi ayrılık mevsiminde de acıların ortaya çıkmaktadır. Ayrılık ateşine sabretmek mümkün değildir, zira Hindûların ateşe can atmaları yersiz değildir.

Sûz-ı hicr-i hem-deme şabr eylemek düşvârdır

Âteşe cân attığı bî-câ değil Hindûlarıñ (G.33/2)

Şair, Hz. Peygamberin gölgesinde haşır olarak onun parlaklığının ateşiyle yanmayı diler (Bkz.). Ateş sıklıkla aşığın ahı için benzetilen olur. Onun ahı ciğerinin yanarak mercan bir teşbih tanesi olarak çıkmasına neden olur.

Yaşlılıkta aşkın şiddetinin azalmasına işaretle yaşlıların gönlünün küçük bir testide yanan ateşle parlaklık kazandığını belirtir.

Vaqt-i pîrîde çenâr-ı köhne-sâlîñ göñlünü

Sûz-ı nâr-ı teng-destîdir fûrûzân eyleyen (G.55/1)

Zalimin şerrinden uzak durunca ateşin bile yakıcı olma niteliğinin kalmayacağını ifade eder.

Şerr-i zâlimden olur dūr olan kimse emîn

İtmez ihrâkyakîñ olmayacak nâr dañî (G.75/4)

2.3.4. Hava

2.3.4.1. Rüzgâr (Yel, Bâd)

2.3.4.1.1. Rüzgâr Çeşitleri

Nesîm

Nesîm baharda gülleri ve çiçeklerin açılmasını sağlaması, yaprakları ve toprağı bir yerden başka bir yere taşıması özelliğiyle işlenir.

Bu unsur da daha çok memduhun övgüsü dolayısıyla geçer. Rüzgârın esip toprağı taşıma özelliğinin verildiği beyitte, onun zamanında Allah'ın lütfunun rüzgârı eserek İslam dünyasının gönüllerindeki vesvese tozunu ortadan kaldırdığını belirtir.

İlkbahar rüzgârı varlıkların canlanmasını sağlama vasfıyla Mesih'in nefesini andırmaktadır. Nesim, nazikçe esme özelliğiyle konu edilir. Öyle ki onun esişiyle gece yakılan ateşin üstünde bile kırılma meydana gelmez.

Nesîmîñ cünbüsü ol deñlü nâzîkdir şikest itmez

Seher-gehde külâh-ı şu'lesin şem'-i şeb-ârânîñ (K. 7/6)

Sevgilinin kaşları, âşığın binasını yıkan bir nesim olarak tanımlanır (G.22/3).

Bahar Rüzgârı

Bahar yağmuru iki yerde geçmektedir. Bir yerde övülenin benzetilene olarak yağmur yağdırma, su kaynağı vasfıyla geçer (T.14/4).

Nedim'in gazeline nazire olarak yazılan şiirde takatsiz bırakan sözle ilişkilendirilir. (G.6/3)

Şimâl (Bâd-ı Şimâl)

Şimal rüzgârı bir yerde güzel kokular taşıma özelliğiyle geçmektedir (K.9/19).

4.4. Hayvanlar

4.4.1. Kuşlar

4.4.1.1. Genel Olarak Kuş

Âsım Dîvânı'nda kuş, yükseklerden uçması, seher vaktinde ötmesi, zayıf ve güçsüz olması, dane ile tuzağa düşmesi yönlerinden değişik hayallere konu olarak kullanılmıştır.

Kuş daha çok âşığın veya gönüllün benzetilene olur. Aşağıdaki beyitte hak âşığının vücudunda gönül değil kuş olduğu ifade edilmektedir.

Güş-ı câna şubha dek her şeb şadâ-yı hû gelür

Burc-ı tende dil değil bir murğ-ı dem-keş vār gibi (G. 79/5)

Gönül-kuş ilişkisi şairin âşık olup, evlenme isteğini ifade ettiği beyitte de geçer. Gönül kuşuna uzun boylu bir selvi ağacının üzerinde yuva kurmak istediğini ifade eder (G.36/4).

Kuş, bir beyitte *murğân-ı şahrâ* ifadesiyle bahriye yazan şairlerin benzetilene olarak kullanılmıştır (K.7/35).

4.4.1.2. Kuş Çeşitleri

4.4.1.2.1. Bülbül (Andelib, Hezâr)

Dîvânda en çok anılan kuş bülbüldür. Dîvân edebiyatının kadim motifi olan gül ile bülbül âşık ile sevgiliyi karşılar. Bülbülün ağlayıp inlemelerine güller kulak asmaz. Hâzân mevsimi güllerin solup döküldüğü bu nedenle de bülbülün acısının arttığı bir dönem olarak işlenir. Aşağıdaki beyitte anılan özelliklere değinilmektedir.

N'ola gûş eylemezlerse figânın bülbül-i zârîñ

Dañî nev-restedir cevri-î hazânı verdler bilmez (G.28/1)

Seher vakti bülbüllerin ötüşünün arttığı zaman dilimi olarak işlenir.

Fürûğ-ı nûr-ı 'aşkı gör ki hengâm-ı seher-gehde

Çerâğ-ı şu'le-i âvâze-i bülbül hamûş olmaz (G.21/2)

Övülenin söz söyleme konusundaki kabiliyeti “*bülbül gibi konuşmaktadır*” ifadesiyle anlatılır.

Ayâ destûr-ı a'zam şâhib-i kâdr-i Âsaf-câh

Ki erbâb-ı suhan medhiñle bülbül gibi güyâdır (K.17/12)

Bülbül kimi zaman seviliden ayrı kaldığı kimi zamanda sevgilinin tegafülü karşısında öter. Bülbülün yanık sesiyle ötüşüne işaretle sesinin ateşinden çıkan parlaklıkla güzel gül ağacının ocağı aydınlandığı ifade edilir (K.7/3).

Âsım, bazı beyitlerde geleneğin aksine bülbülü fedakâr âşık motifinden çok kendisine göre âşıklık bakımından zayıf olması yönüyle işler. Bülbül, gül mevsimi olan baharda nağme yaktaktadır, bunu övmek doğru olmaz. Âşık, ağlayıp

inlemelerini hazan mevsimine vakfetmiştir (G.36/3). O, pervane gibi kendisini aşk yolunda yok etmek istemektedir. Bülbül, nağme söyleyen sıfatıyla küçümsenir (G.5/3,4).

Yılanın nefse benzetildiği beyitte bülbül ondan korkup inleyen gönül olarak hayal edilir. (bkz.) (G.79/4).

Şair, kendisini *kafesteki ürkmüş bülbül* olarak niteler. Sembolik bir dille kaleme alınan beyitte, kendisi için barınacak yer, su ve yiyecek bulamamaktan şikâyet eder.

Remîde-i kafes-i ol bülbülüm bu sâhada kîm

Ne âb u dâneye hod genc-i âşiyân buldum (G.48/2)

4.4.1.2. Anka, Simurg

Anka veya simurg Kaf Dağı'nda yaşadığına inanılan efsanevi bir kuştur. Dîvânda konu edilen dört beyitte memduhun benzetileni veya niteliklerini anlatmak için kullanılan bir unsurdur. Övülenin kahramanlıklarına işaretle onun Kaf Dağı'na gidip Simurg'u avlamasından söz edilmektedir.

Kim varup Simurğu kûh-ı Qâfda şayd eyleyüp

Lânesin cây itmeğe derhâl aña imkân gelür (K.4/23)

Onu fil gibi gösterişli yüksek atının üzerinde görenler Kaf Dağı'nın üzerinde gezen anka kuşuyla kıyas yapar. Bir beyitte de onu sadaret makamında görenlerin Kaf Dağı'nın ankası olarak nitelediklerini ifade eder.

Hâzret-i düstür-ı a'zam kim gören şadrında der

Kûhsâr-ı Qâf-ı temkîniñ 'aceb 'anqâsı var (K.14/8)

Onun ululuğunu, *ankanın kanatlarıyla yeri süpürse yeridir*, ifadesiyle dile getirir.

Cenāb-ı Āşaf-ı devrān ki eyvān-ı celālinde
Sezādır hāk-i rūb itse eger şeh-perr-i ‘Ānķā’yı (K.16/15)

4.4.1.3. Papağan, Güvercin

Papağan genellikle ayna karşısında konuşması özelliğiyle aşık için benzetilen olarak kullanılır.

Papağanın âşığın tabiatının benzetilene olarak düşünüldüğü farsça gazelde, suskun olması aynanın karşısında hayret çalışması yapmasına bağlanır (FG.2/4).

Bir yerde *güvercin yavrusu* ifadesiyle meduhun lütfunun bol olmasını ifade için kullanılır. O, yavru güvercine lütf ile baksa ona hızla yürüyüp dolaşma kudreti gelir.

Bir kebüter beççeye baksa nigāh-ı lutf ile
Ol kadar kuvvet o deñlū kudret-i cevlān gelir (K.4/22)

4.4.1.4. Hüdhd, Şahbaz, Horoz

Hüdhd, şahbaz ve horoz övülenin diğer hükümdarlara olan üstünlüğünü ifade için unsur olarak bir yerde niteliklerine yer verilmeden kullanılır.

Tāc-dārāndan birisi olamaz aña ‘adīl
Bir midir simurg-ı hüdhd şahbāz ile ħoros (T.1/7)

4.4.1.5. Kumru

Kumru, üç beyitte âşığın benzetilene olarak geçmektedir. Aşk acısının, dillere destan olan bülbülden daha fazla olduğunu ifade eden âşık için benzetilen olmaktadır.

Ķumri-i şiven-perestem bülbül-i şeydā gibi
Nāle-karı vaķf-ı hengām-ı bahār olmaz baña (G.5/3)

Kumru, beyitlerde *zincirle selvi ağacına bağlı* olma yönüyle işlenir. Sevgiliye tutsak olan âşığı sembolize eder (G.8/2) (G.65/6).

4.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar

4.4.2.1. At

Esb, kümeyt, semend gibi adlarla on yerde anılan at, gezip dolaşma, hızlı koşma, çevik olması gibi özellikleriyle değişik tasavvur ve benzetmelere konu edilerek kullanılır. At, kıvraklığı ve sürati sebebiyle *şairin tabiatının* benzetilene olur. Bu durumda *cadı atıyla* kendisini kıyaslar.

Hezārān şavr ile cevlān ider mizmār-ı dānişde

Semend-i tab[‘]-ı ‘Āşım fark olunmaz esb-i cādūdan (G.57/6)

Tab[‘]ımıñ her lahza başka cünbüşün seyr eyleyüb

‘Āşımā reşk eyler oldu esb-i cādūlar baña (G.4/6)

Şiirinin Fars şairlerini aşmasını, *Fars nazmıyla yan yana birlikte olunca tabiatının (şiiir) atı her zaman kendini gösterir*, ifadesiyle dile getirmektedir.

Fārisān-ı nazm ile ‘Āşım olunca hem-‘inān

Esb-i tāb[‘]ıñ sebqati her bār kendin gösterir (G.9/8)

At, bir yerde *şairin kalemine* benzetilen olur. İzzet’e uymasına rağmen kaleminin atına kan demektedirler.

Cenāb-ı ‘İzzete pey-revlik itdi ammā kim

Kümeyt-i hāme-i ‘Āşım henüz kân derler (G.10/6)

Ayā güzīde-süvār-ı semend-i cūd u kerem

Ki nuṭkuñ itmede dil-mürde-gāna feyz-i hayāt (K.1/1)

Hayal dünyasının geniş olmasının vurgulandığı beyitte, geniş olan hayal dünyasının şiirin atına nazlandığı zaman daraldığı ifade edilir

Benim ki teng olur āġāz-ı cilve itdikce

Semend-i ṭab‘ıma pehnā fezā-yı deşt-i ḥayāl (K.9/26)

Kula at devlet büyüğü için kalem aldığı manzumede, kula at verilirse buna hayır diyemeceğini belirtir (K.1/4).

Semend, *övülenin azmi* olarak hayal edilir. Dünyadaki bütün karaların ona dar geldiğini, denizler karalara eklenecek olsa azminin atına biraz meydan olabileceğini ifade eder.

Rub‘-ı meskūn tengdir zamm olsa deryālar birāz

Cilve-rīzī-yi semend-i ‘azmine meydān gelür (K.4/20)

4.4.2.2. Aslan

Aslan, üç yerde geçmektedir. Bir yerde mert, korkusuz insanların benzetilene olur. Mert insanın (merhametsiz) gönlünde aşk ateşi yanmaz. Aslanın yaradılışında da ateşten korkma vardır.

Merd-i āhen-dilde olmaz tāb-ı ‘aşk-ı sine-sūz

Vārdır âteşden hirāsānlık nihād-ı şīrde (G.64/4)

Hz. Ali'nin *Allah'ın aslanı* olan sıfatını bir beyitte İran'daki fetihlerinden dolayı övülene uygun görür (T.24/7).

Övülenin sorumluluk duygusunu vurgulamak amacıyla ahuların rüyasında aslan inini görmesinin onu kahrından öldüreceği ifadesine yer verir.

Nigāh-bānlık ider bīm-i nār-ı qahrından

Künâm-ı şīr eger olsa ḥāb-gāh-ı ġazāl (K.9/9)

4.4.2.3. Deve, Kervan (Sarban), Fil

Kervancı, bir yerde şairin Hz. Peygamber'in yaşadığı yerlere ulaşma arzusunu ifade için kullanılır.

Ey sârbân zimâmı çek semt-i kūy-i yâra

Vîrâne dilde zîrâ yer kalmadı kararâ (K.1/1)

Kervan katarı gamın çokluğunu ifade için benzetilen olarak kullanılır. Gam kervanının katarı övülenden çekip gitmiştir.

Kağâr-ı kârbân-ı gam çekilmiş gitmiş andan hep

Hemân her kûşesinde kâle-i şevk u meserret var (K.13/2)

Fil bir yerde böbürlenme, kendini üstün saymanın ifadesi olarak gösterilir. Övülen, karşısında bilgin biri var ise filin üzerinden atının ayağına kadar gelip piyade olarak devam eder (K.5/17).

4.4.2.4. Âhû

Âhû, iki beyitte farklı tasavvurlarla kullanılır. Bir beyitte karınlarından çıkarılan ve bundan elde edilen misk dolayısıyla geçmektedir. Övülenin yaradılış gülşeninden kuzey rüzgarı gibi esmesiyle bütün dünya ahunun nâfesi ve miskiyle dolar.

Zemîn çü nâfe-i âhû olurdu müşk-âkîn

Eğer ki gülşen-i hilkatden esse bād-ı şimâl (K.9/19)

Aşağıdaki beyitte Mecnûn'un çölde ahularla dost olması hatırlatılmaktadır.

Hoş-nigâhân ülfet itmezler dil-i zâr ile hayf

Turfâ Mecnûnum ki hem-dem olmaz âhûlar baña (G.4/5)

4.4.3. Sürüngen, Balık ve Böcekler

4.4.3.1. Yılan

Yılan, beş yerde genellikle olumsuz çağrışımlara sahip özelliğiyle değişik benzetme ve tasavvurlar ilgisiyle kullanılmaktadır.

Yılan, kâfir sıfatıyla nefsin benzetilene olur. Gönül, yılanı gören bülbülün ağlayıp inlemeleri gibi kâfir nefsin maceralarından feryat etmektedir.

Nefs-i kâfir-i mâcerâdandır diliñ feryâdı hep

‘Andelîbiñ lânesinde mâr-ı ser-keş vār gibi(G79/4)

Dünya zevkleri yılan olarak düşünülür. Dünyanın rengârenk fikirleri uykuya engel olmaktadır. Çünkü uyunacak yer olan sinede eksik bir yılan bulunmaktadır.

Fikr-i reng-â-reng-i dünyâ ma‘nî-i hâb olmada

Ḥâb-gâh-ı sînede mâr-ı mûnaḳkaş vār gibi (G.79/3)

Bir beyitte mahv-ı vücûd edip aşk ateşiyle yanan kişinin günahları için kullanılır (G.16/1).

Yılan zehri bir beyitte âşığa verilen zarar bakımından sevgiliyle kıyas unsuru olur. Yılanın zehri vücuda; sevgilinin cana etki eder. Bu nedenle âşık için yılan sevgiliye göre tercih edilendir.

Bunuñ zehri vücûda aniñ ammâ cāna kâr eyler

Müreccaḥdır yanmada mâr-ı bed-ḥû yâr-ı bed-gûdan (G.57/3)

Leff ü neşr yoluyla kötü tabiatlı, aksi insanları karşılamak üzere kullanılır. Aksi insanlar, sevgilinin yeşil sebze benzeyen hattının seyrine rağbet etmez. Zira zümrüdün temasında yılanın gözü uygun olmaz.

Nigâh-ı rağbet itmez ḥaṭṭ-ı sebz-i yâre kec-ṭab‘ân

Temâşâ-yı zümürüd sâz-kâr-ı çeşm-i mâr olmaz (G.23/4)

4.4.3.2. Balık

Balık, tasavvufî olarak değerlendirilebilecek sembollerle kaleme alınan bir beyitte, kesret âleminde geçerek Allah rızasını kazanmaya adanan kişiyi temsil etmek üzere geçmektedir. Denizdeki dalgaların oku elbette balığa zorluk yaşatmaz. Çünkü o, kargaşalardan kurtularak rıza denizinde vücut bulmuş olur.

Olur ten-dāde-i baħr-ı rızā vāreste-i āşūb

Gezend irmez belī māhiye tiġ-i mevc-i deryadan (G.54/2)

4.4.3.3. Pervâne, Örümcek, Sinek

Parvâne, kendisini aşk ateşine atan âşık olarak düşünülür. O, aşkta fedakârlık ve sadakatin sembolüdür. Hak âşığı güzelliğin parlaklığını görünce can vermekten çekilmez. Bu özelliğiyle o, mescit ve kilisedeki ışığın pervanesine benzemektedir. Aşk yolunda yaşadığı sıkıntılara rağmen suskundur. Bu nedenle âşık sürekli şarkılar söyleyen bülbüle değil pervaneye uyup onun yolundan gideceğini belirtir.

Tarikate girip bilgili dervişin izinden giden kişi saadetten vazgeçip pervane olmuştur (G.26/7).

Pervâne mumun alevine güç verip onu besleyen bir unsurdur. Rüzgarın pervanenin kanadını yakmasından meclisin mumu ayağın altını karanlık etmektedir.

Yaktığıçündür per-i pervāneyi bu rüzgār

Şem‘-i bezmiñ zir-i pāyın bīhude tār eylemez (G.26/3)

Örümcek ve sinek, hikemî bir beyitte hırs ve gönle benzetilerek hırsın ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır. Gönül, uğursuz hırsın amel ağına düşerse kurtulamadan kalır.

Düşmesün yoħisa meges-veş dil ħalāş olmāz kalur

‘Ankebūd-ı ħırş-ı şūmuñ rişte-i āmāline (G.72/4)

4.4.3.4. Semender

Semender, ateşin içinde yaşadığı düşünülen masalımsı bir hayvandır. İki beyitte bu niteliği ön plana çıkarılıp farklı tasavvur ve benzetmelere konu edilerek kullanılmıştır. Semenderler sevgilinin yüzünün ateşindeki üzerlik tohumu olarak düşünülür. Diğer beyitte ise sevgilinin yüzünden bir bir dökülen gül tanelerine benzetilir. Beyitlerdeki semen ifadesi yasemin çiçeğini de çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır (G.10/2,4).

4.5. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLER

4.5.1. Bağ

Âsım Divanı'nda bağ, *bâğ-ı 'âşıkân, cılve-gâh-ı bâğ, çehâr-bâğ-ı 'anâşır, Hâkîkat bâğı, bâğ-ı hazân, bâğ-ı hüsn* gibi ifadelerle çeşitli benzetmelere konu edilir.

Bağ, geleneğe uygun biçimde âşığın sevgilinin peşinden koştuğu mekân olarak düşünülür. Sevgilinin yüzü âşıkların bahçesine doğan bir mahşer güneşi gibidir (G.56/1). Bahçede yer alan bülbül, gül için sürekli gam çeker. Bu yönüyle âşık, gam bahçesinin gül ocağında yanıp kül olan bir bülbül olarak hayal edilir (G.31/3).

Tasavvufi beyitte bağ hakikatlerin geçerli olduğu yer anlamında geçmektedir. Bu yerde bulunan güllerin dikenini olmadığı gibi kimse ağyardan zarar görmemektedir.

Mecâz erbâbıdır azurde-i ağıyâr olan yoğsa

Hâkîkat bâğının verd-i muṭarrâsından hâr olmaz (G.22/4)

Bağ, güzelliğin benzetileni olur. Bu durumda sevgilinin dudağı bu bağdaki kiraza; çenesi de elmaya benzetilir (G.13/4).

Dünya için *bağ-dünya, bağ-ı cihan ve bağ-ı dehr* gibi ifadeler kullanılır. Dünya bağında herkesin ayağına bir pranga vurulur (G.8/2). Övülenin lütuf yağmuru dünya bağının meyvelerle donanmasını sağlar (T.38/2).

İlkbaharın gelişiyle meydana gelen tazelik ve canlılık, Cennet bahçelerinin anılmasını sağlar (T.33/2). Bir beyitte *bāġ-bān-ı ŧun*^c Allah'ın sıfatı olarak kullanılmıştır (K.7/4).

4.5.2. Çemen

Çimenler yeşil sebzeleri ile daha çok ele alınır. Çimenlerin yeşillik derecesini ifade için adeta zümrüt suyuyla yıkandığını belirtir (K.7/4). Çemen rengindeki yeşilliğin derecesiyle *zümürüt renkli* olarak vasıflandırılır (G.12/2).

Dünya çemene benzetilirken övülenin ilkbahar bahşeden feyziyle kışın kargaşa çıkaran askerleri çemenden uzaklaştığı ifade edilir (K.7/1).

Sulak alanlar olan çemende selvi ağaçları yetişir. Sevgili selvi ağacı; âşık bu ağaçta tünleyen bir kuş olarak hayal edilir (G.36/4).

4.5.3. Gül Bahçesi

Gül bahçesi; *gülistân*, *güüzâr*, *güüşen* gibi adlarla anılır. Daha çok içindeki gül ve bülbüllerle işlenir. Övülenin mutlu zamanında bülbüllerin gülden kaynaklanan feryatlarının sesi duyulmaz olmuştur.

Bu bir ferhunde-demdir kim seçil mez ŧarf-ı güüşende
Şadâ-yı ħande-i gülden hezârîñ itdiġi feryâd (T.24/4)

Gül bahçesi ilkbaharla birlikte düşünülür. Bu mevsimde gül bahçesi gezme ve seyir ilgisiyle kullanılır. *Feyz-i bahâr-ı şâd-mânî* olarak nitelenen memduh, harap haldeki dünyanın taze hayata erişip güüşen olmasını sağladığı ifade edilir.

Te'âla'llâh zehî feyz-i bahâr-ı şâd-mânî kim
Ĥayât-ı tâze buldu güüşen-i dehr-i ħarâb-âbâd (T.24/1)

Âsım Dîvânı'nda gül bahçesi, en çok cihan, dünyaya ve âleme benzetilen ilgisiyle kullanılmıştır. Cihan gül bahçesine benzetilirken övülen döküp saçtığı altınlarla dünyayı adeta hazan yaprağıyla doldurur (K.8/14). Övülen Allah'ın

lütfunun rüzgârıyla âlem gülşeninde eser. Adalet baharının yağmuruyla dağ, ova gül bahçesine döner (T.33.1.17).

Bir kasidede *gülşen-i hilkat* ifadesiyle kullanılmıştır. Övülenin yaradılış gülşeninin kuzey rüzgârıyla esmesinin bütün zeminin ahunun nâfesinden çıkan müşke bulanır (K.9/19).

Gül bahçesini sulamak için kullanılan oluktan bir beyitte söz edilir. Övülenin niteliklerinin kalemlle anlatmanın mümkün olmayacağı, *sınırsız denizin gül bahçesinin oluşuna sığmayacağı* sözüyle örneklendirilir.

Anîñ kâbil deǵildir hâmeye taħrîr-i evşâfi

Sıǵar mı baħr-ı bî-pâyân hiç mîzâb-ı gül-zâra (K.12/10)

Gülistan sevgilinin güzelliğini ifade etmek için kullanılır. Âşıkların ahı sevgilinin saçlarını dağıtarak sümbül bahçesine dönmesine neden olmaktadır.

Gülistan, âşığın kanlı dağlarla dolu olan bedenine renk ve şekil ilgisiyle benzetilen olur. Sevgilinin hattını görünce gözyaşlarının tenindeki dağlardan akmasını ister. Çünkü bahar günlerinde gönül kanı gülistan gibi olan bedenden akar (G.42/3). Gülistan bir beyitte âşığın riyasız olan gönlüne benzetilir (G.29/2).

Âşık, kendisini gül bahçesinde ayaklar altında ezilmiş sebze olarak niteler ve felekten su dökmese dahi bir iki jale diler.

Sebze-i pây-mâliyim ben de bu gülşeniñ felek

Dökmez isem şu vermeğe bir iki kaçre jâle vir (G.15/2)

Gül bahçesi bir beyitte basılan kitaba benzetilen olarak kullanılır. Âsım, memdûhun övgüsü için onu vakfettiğini söyleyerek şiirlerinin hemen ortaya çıkmasını dilemektedir.

Vakf eyledim senâsına gül-zâr-ı tab‘ımı

Olsun hemân hâşıl nazmım zamân zamân (G.59/10)

Gül bahçesi Cennet'te bulunan İrem bahçelerinin anlatıldığı beyitte kullanılır. Övülen Bursa'yı feyziyle gül bahçesine döndürerek İrem bahçelerine benzemiştir. (Kt.4/1)

4.6.BİTKİLER

4.6.1. Ağaçlar

4.6.1.1. Ağaç, Fidan (Nahl, Nihâl)

Fidan taze ve uzun boylu olmasıyla sevgili için benzetilen olarak ele alınmaktadır. Genç fidan gibi olan sevgili yetişip boy atınca ona uzanmak hayli güç olmaktadır (G.78/2).

Fidan bir beyitte fitnenin benzetmeliği olarak kullanılır. Övülen kılıcıyla fitne fidanını kesmiştir.

*‘Urûkun kesdi nahl-i fitneniñ hep dâş-ı şemşîri
Livâ-yı i‘tibârın pest idüp erbâb-ı tuğyânîñ (K.8)*

Övülenin cömertliğinin ifade edildiği beyitte, kerem fidana, döküp saçtıkları ise bu ağacın hazanda dökülen sarı yapraklarına benzetilir.

*Ol nahl-ı kerem döke saça eyledi hem-reng
Gül-zâr-ı cihân içre zeri berg-i hazâna (K.8/14)*

Hikemî beyitte fidan cevri benzetileni olur. Bu bağ içinde genç ve ihtiyarın taş ve sopasından rahat bulmak isteyen kişinin cevri fidanı gibi olmaması öğütlenir.

*Mişâl-i nahl-i cevri olma bu bâğ içre girân-sâye
Rehâ bulmağ dilerseñ çüb u seng-i pir ü bernâdan (G.54/5)*

Bir tarih manzumesinde kuru fidan emelin benzetmeliği olarak kullanılır. Memduh lütfunun yağmuruyla kurumuş emelinin yeşil ve mutlu olmasını sağlamıştır.

*Ebr-i luḡfuñdur iden bâğ-ı cihânda her bâr
Nahl-i huşq-i emelim hâşılı sebz u hurrem (T.38/2)*

4.16.1.2. Selvi

Selvi, sevgilinin uzun, ince ve ölçülü boyunun benzetileni olarak kullanılır. Âşık gönül kuşunun selvinin üzerinde tüneyip yuva yapmasını ister.

Âşığın başına gelen belaların kaynağı hep yukarıdandır. Bu nedenle âşık selvi endamlı sevgilinin maviye çalan gözlerinden sakınmak ister.

Sevgilinin selvi olarak hayal edildiği beyitte, âşık ona zincirle bağlanıp tutsak olmuş kumru kuşuna benzetilir.

*İttiḥād-ı ‘aşkı gör kim gerden-i kumrî gibi
Cüydan serviñde pāyı ḥalka-i zencîrde (G.64/4)*

Selvi bostan, çemen, bağ, gülistan gibi yerlerde bulunur. Âşık, ayağının kokusuyla dağ ve ovaları gezmekte ancak onun hangi bostanda olduğunu bulamamaktan mustarip olmaktadır.

*Fikr-i pā-būsīnla kūh u deṣti geṣt etmekdeyim
Âh bilsem ḳandadır ey serv bustānīñ senin (G.35/4)*

Sevgili salına salına yürüyüşü ile *serv-i hıramana* benzetilir. Aşağıdaki beyitte salınarak yürümesi *salıncak hastası* sözü ile ifade edilmektedir.

*Şalıncak ḥastesi olursa da ‘ālem ḳayırmaz tek
Salınsun ‘ıyd-gehde ol ḥırāmān serv-i āzāde (K.6/5)*

Selvi ağaçları, sulak alanlarda yetiştirilir. Bu nedenle sıkça *cuy pay-ı selvi* ifadesine yer verilmektedir. Aşağıdaki beyitte selvinin ayağından zincirle gülşenin duvarına bağlanması anlatılmaktadır.

*Eger kim başı ṭaşra olmasa dīvār-ı gülşende
Nice zincir ururdu cūy pāy-ı serv-i āzāda (K.6/18)*

Selvi bir beyitte ahın benzetileni olur. Ateş denizinin ortasındaki selviyi uzakta görenler, âşığın gönlünden çıkan ahı seyretmelidir (G.8/5).

4.6.1.3. Tûbâ

Tûbâ, cennette bulunan kökü yukarıda dalları aşağıda olan bir ağaçtır. Bir yerde, övülenin getirdiği huzur iklimi ile kendisini dünyadan attığı ifade edilir.

Cihân ol deñlü hürremdir ki kendin atdı cennetden
Nigûn-sâr olduğu bî-câ değıldir nañl-ı tûbânıñ(K. 7/5)

4.6.1.3. Bâdâm

Badem, üç beyitte göz için şekil bakımından benzetilen olarak ele alınmaktadır. Âşık gönlündeki bir şişe meyi gözleri badem için saklamaktadır. Badem; şişe, mey ile tenasüp oluşturacak biçimde kullanılır.

Dil-i pür-hûn değıl bir şişe meydır ‘âşık-ı şeydâ
Derûn-ı sînede ol gözleri bâdâm için şağlar (G.11/5)

Sevgilinin gözleri, âşığın tuzağa düşen bir av olarak düşmesini sağlayan tuzağa benzetilir (G.51/2).

Gönlün derdi sevgili tarafından seyredilmemektir, denilerek buna örnek olarak da riyazet ehlinin tek azığının, bir badem içi olmasını verir.

Dil temâşâ derd u çeşm-i yârdan seyrolmamak
Tûşe-i ehl-i riyâzet mağz-ı yek bâdâm iken (G.60/3)

4.6. Çiçekler

4.6.2.1. Sümbül

Sümbül koyu rengi, kokusu ve şekli dolayısıyla sevgilinin zülfü ve kakülleri için benzetilen olur. Âhtan dolayı perişan olan zülûf ile sümbülistan arasında ilgi kurulur. Yanakların üzerindeki kâküller suyla dolu olan sümbüle benzetilir.

Koyu mavi renğiyle övülenin devrinde yapılan tasvirlerinin artmasına değinilmektedir.

*Nemâ şol deñlüdir kim sünbül-i taşvîr bir demde
Geçer devr-i kebûd-ı âhını ‘uşşâk-ı şeydânîñ (K.8/10)*

4.6.2.2. Gül

Gül, gülzar, gülistan, gülşen denilen gül bahçesinde veya bağ, bahçe, bostan, çemende bulunur. *Gül-i sad berg, gül-i handan, gül-i ra’na, gül-i ter* gibi türleri kullanılır.

Gül dikenini (*har*) beyitlerde sıkça işlenen bir unsurdur. Daha çok rakiple sevgililerin ıstıraplarına benzetilen olarak kullanılır. Gülün kokusu gizli ancak dikenleri kendisini belli eder. Bu özelliği ile sevgililerin lütuflarının gizli eziyetlerinin açık olmaları arasında ilgi kurulur. Bir beyitte gülün etrafının dikenli olması feleğin ters dönüşüne bağlanır (G.7/2).

Gül nazik bir çiçektir. Zamana aldanan güller açar. Ancak bu, onların dağılıp bozulmasına neden olur.

*Rûzgâra aldanub ‘Âşım gelüb açılmadır
Böyle ber-bâd olmasına bâ‘iş olan güllerin (G.37/5)*

Güllerin açıldığı mevsimde nağmeye minnet edilmez.

*Faşl-ı gülde nağmeye minnet mi vardır ‘andelîb
Nâlemi ben vaķf-ı hengâm-ı hazân itsem gerek (G.36/3)*

Dîvân edebiyatında gül sevgilinin, bülbül âşığının sembolü olarak sürekli birlikte anılmıştır. Âsım Dîvânı’nda gül için yapılan benzetmelikler sınırlıdır. Bunlar, renk ve şekil ilgisiyle oluşturulmuştur.

4.6.2.2.1. Gülle İlgili Tasavvurlar

4.6.2.2.1. Sevgili, Yanak, Yüz

Sevgili gül; rakip ise onun dikenlerine benzetilir. Âşık dikensiz gül görmediğini ifade ederek iham-ı tenasüp yoluyla bu gerçeğe işaret eder.

Görmedim bir rakıbsız dilber

Gül-i bî-ḥār neydügin bilmem (G.53/5)

Gül, rengi ve şekli dolayısıyla sevgilinin yüz ve yanağının benzetilene olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yanağının hayali şarap kadehinin içindeki yüz yapraklı gül (*gül-i şad-berk*) olarak hayal edilir. Gülden uçan rengin, kırmızı yanağı oluşturduğu ifade edilir.

Gül baharın müjdecisi olarak, kaleme alınan bahariyelerde sıkça yer verilen bir unsur olmuştur. Bir beyitte övülenin gül kaftanıyla zümrüt tahtına geçip sahradaki bülbüllerin bahariyye şiirlerini dinlemesini ister.

Geçüb tā kim zümürüd tahtına la‘lîn kabā-yı gül

Bahāriyye neşidin gūş ide murḡān-ı şahrānıñ(K.7/34)

4.6.2.2.2. Şarap, Kadeh, Saki

Şarap ile gül arasında şekil benzerliği kurulur. Şarap şişesinin içindeki fitile benzeyen âşıklar, gülün kokusunun ümidiyle kederlenmez.

Minnet-i būy-ı gül-i ümmīdi çekmez ye’s ile

Gerden-i minā-yı şahbādır çerāḡ-ı ‘āşıkān(G.56/2)

Şarap şişesi, rindin elindeki gül boyası olarak adlandırılır (K.14/4). Saki, gül yüzlü olarak vasıflandırılır. Bunda şarabın yüze verdiği kırmızılıkla gül arasında kurulan ilginin etkisi vardır.

Bu bezm-gehde ‘acebdır ki sākī-i gül-rū

Ayāḡi ellere şundukça ben ḥarāb oldum (G.49/2)

Gül şekil ve renk bakımından kadehe benzetilir. Âşık sakiden mecliste dertlerini dağıtmak için gül değil şarap kadehi ister.

Gonce-veş etmezzükâm-âzurde rindî hârî yok

Câm-ı mey nâmında bir rengin gül-i büyâsı var(K.14/4)

4.6.2.2.3. Güneş, Ay, Ateş

Yaban gülü, mahşer güneşi olarak vasıflandırılır. Âşıkların ıstırabına gerekçe olarak da anılan özelliğinden dolayı cenneti kıskanmaları gösterilir.

Reşk-i cennetdir derûn-ı dâğ-dâğ-ı ‘âşıkân

Mihr-i mahşerdir gül-i hod-rüy-ı bâğ-ı ‘âşıkân (G.56/1)

Gökyüzündeki ay ve güneşin gülden iki çivi olduğu ifade edilir (T.7/14).

Ateş, renginden dolayı sıklıkla gülle tenasüp oluşturacak biçimde kullanılır. Yaban gülünün güzelliği bülbülün sesinden çıkan ateşlerin fitil olmasıyla artar.

Yine bir pür-çerâğ-ı şu‘le-i âvâz-ı bülbülden

Ocağı rüşen oldu bağda gül-nahl-ı zîbânî (T.7/3)

4.6.2.3. Gonca

Goncannın açılmamış hali çeşitli benzetmelere konu olur. Goncannın açılmaması gönlün kanla ve gamlı olmasına neden olur. Ancak gülün açması onu mutlu eder.

Gonca tasviri, *renginin olup kokusunun olmaması* vasfıyla bir beyitte değişmeceli sevgilinin yanağının güzelliğiyle ilişkilendirilir. Gonca açmak bilmeyen yönüyle âşığın gönlüne benzetilir

Gülüb açılmağı bilmezse n'ola gonce-i dil

Diyâr-ı mihnetiñ ‘Âşım bahârı olmaz imiş (G.31/5)

Gonca-i handan; açılmış, gül haline gelmiş goncadır. Bu durum elbise, yakasını yırtmak ve gülmek gibi ifadelerle anlatılır. Zamanın gönül ehline izzet vermesine örnek olarak rüzgârın goncayı açması verilir.

Rüzgâr-ı ehl-i dile 'izzet virir hâr eylemez
Gönceyi eyler gül-i handân gülü hâr eylemez (G.25/1)

Gonca en çok sevgilini dudağına benzetilen olarak kullanılır. Aşkın zevki, goncanın açılmasına bağlanır. Elbisesi sağlam oldukça o, gülen gonca olamaz.

Gönce handân olamaz tâ câmesi ola dürüst
Zevk-i 'aşkı pîrehen-çāk olmayınca bilmedim (G.44/4)

Açılmayan gonca ile susan, konuşmayan âşık arasında ilişki kurulur. Âşık, sevgilinin ayrılığının acısıyla gonca gibi susmuştur.

Olup mânend-i gönce hicr-i yârân ile dem-beste
Meğr 'Aşımnda bülbüller gibi şöhet mi kalmışdır (G.17/5)

Gonca, yavaş yavaş açtığı için gevşek, uyusuk tabiatlı (*tab'-ı kesel-mu'tād*) olarak nitelenir. İlkbahar rüzgârı onun açılması sağlamaktadır.

Bi-hamdi'llâh vezân olub nesîm-i luğf-ı yezdânî
Açıldı gönce-i dem-beste-i tab'-ı kesel-mu'tād (T.29/1)

Gonca, bir beyitte dikenli ve insanları kırıp gücendirme gibi tezat teşkil eden vasıflarıyla rindin kıyas unsuru olur (K.14 /4).

4.6.2.4. Lâle, Erguvan

Lale, renk yönünden sevgilinin yanağına benzetilen olur (R.7). Şeklinden dolayı kadehle ilişkilendirilir (G.15/1).

Bir çeşit kırmızı lâle olan erguvan, renk ve şekil bakımından dağın benzetilene olarak işlenmektedir. Âşığın pazularını kan bezeli dağlarla süsleyerek her birini erguvan fidanının dalı yapmak istediği belirtilir.

Dâğ-ı hûn-âlûdelerle zeyn idüb bâzûları

Her birin bir şâh-ı nahl-i erğuvân itsem gerek (G.40/2)

4.6.2.5. Yasemin

Yasemin bir yerde sevgilinin bedenine benzetilen olarak işlenmiştir. Ayrıca şekil bakımından yara ile benzerliğine de işaret edilmiştir. Âşık kanlı gönlündeki dağı yasemin endamlı olan sevgili için saklamaktadır.

Gönül hep kanlı dâğın bir semen-endâm için şağlar

Zer-i surhün o tâcir şarf-ı sîm-i hâm için şağlar (G.11/1)

4.6.2.6. Şebboy

Şebboy gece vakitleri güzel koku verme vasfıyla, güzel huylu olmanın kötü bahtı ortadan kaldırmayacağı fikrine örnek olarak kullanılır

Feyz-i nîgû haşleti baht-ı siyeh men' eylemez

Vaqt-i şebde büyu efzûn-ter olur şebbûlarıñ (G.33/4)

4.6.2.7. Nergis

Nergis bir beyitte *naz sürmesi ile sürmelenmiş gözün* yerine kullanılmıştır.

Bir lâle-ruh gül-feme dil virdim kim

Nergisleri kehl-i nâz ile sürmelidir

4.6.3. Meyveler

4.6.3.1. Meyve

Meyve sözcüğü, hikemî üslûpla kaleme alınan iki beyitte de *olgunluk* vasfı vurgulanarak kullanılmıştır. Ümidin benzetileni olan beyitte, övülenin halkın ümit

meyveleri ne kadar ham olursa olsun, lütuf güneşinin feyzi ve cömertliğiyle olgunlaştırdığını ifade eder.

Feyz-i mihr-i luṭf u cūduñla olur ḥāşıl temām

Mīve-i ümmīdi ḥalkın her ne deñlū ḥām ise (K8/2)

Olgunlaşmamış meyveden dışın zahmet çekeceği kesindir.

Olmaz āzade zebān-ı ḥalkdan nā-puḥteler

Zaḥm-ı dendān emīndir mīve-i ter ḥām iken (G.60/4)

4.6.3.2. Meyve Çeşitleri

4.6.3.2.1. Kiraz, Elma, Şeftali, Hurma, Turunç

Kiraz bir yerde renk bakımından dudağın benzetilene olarak kullanılır. Aynı beyitte çene yine renk ilgisiyle elma olarak düşünülmüştür.

Kirās-ı la'l-i leb sīb-i zenāhdān lezzetin bilmem

Benim gül-çin-i bāğ-ı ḥüsn olan ancak nigāhımdır (G.13/4)

Sevgilinin uzun bir fidan olarak hayal edildiği beyitte, sevgilinin şeftalisine yetişilememekten şikâyetçi olunur.

El irmezse 'acib mi şimdi şeftālūsuna yāriñ

Yetişdi ol nihāl-i nev-resīde ḥayli ser çekdi (G.78/2)

Hurma bir yerde fakir olan Medine halkından dilenen bir hediye olarak geçmektedir.

Çün Medīne fuḫarāsından olundu ta'dād

Tuḥfesi olsa 'aceb mi Çelebi ḥurmāsı(K6/2)

Turunç, portakal bir yerde yetişme şartlarından bahisle geçer. Kışın portakal ağaçlarının meyve vermeyeceği belirtilir.

Her gün n'ola hürşid görünmezse semâdan

Her bâr zemistânda nârenc bulunmaz (G.29/4)

SONUÇ

Âsım Dîvânı'nın tematik olarak tahlilinin amaçlandığı çalışmamızı tamamlamış bulunuyoruz. Tezin giriş bölümünde şairin hayatı, eserleri ve edebi kişiliği ele alındı. Şairin hayatı hakkında kısa bir özetin ardından Âsım'ın eserleri hakkında bilgi verildi. Bu bölümde şahsi olarak bir görüş ya da fikir ortaya koymak amaçlanmadığı için kaynaklardan derlenen bilgiler bir araya getirildi. Şairin edebi kişiliğinin ele alındığı bölümde şairin şiir ve sanat anlayışı; dîvânının üslup özellikleri hakkında eserden hareket edilerek değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmanın esasını teşkil eden tahlilin “Din ve Tasavvuf” adlı ilk bölümünde, dîvândaki din ve tasavvuf unsurları incelenerek bu unsurların şiire yansımaları konu edilmiştir. Şairin kendisinden söz eden kaynakların Mevlevî olduğunu belirtmesine karşın dîvânda bu intisâbı ön plana çıkarılmamıştır. Şair, dini meselelerde İslâm akidelerine sıkı sıkıya bağlıdır. Hz. Muhammed, dört halife ve din büyüklerine karşı saygılıdır. Özellikle gazellerinde bu alanla ilgili terimleri şiirinin anlamını derinleştirmesi ve sanat gücünün ortaya çıkarması bakımından kullandığı söylenebilir.

“Cemiyet” bölümü, şairin halkla iç içe yaşadığının göstergesidir. Döneminin pek çok meslek grubunu şiirinde işler. Türk, Arap ve İran şairlerine yer verir. Fetihler, tayinler için kaleme alınan tarihler ile Lale Devri diye adlandırılan dönemin yaşantısı hakkında kaynaklık edebilecek metinler dikkat çekmektedir. Yazılanlardan şairin saray ve çevresinde bir yerinin olduğu ve olaylara tanıklık ettiği anlaşılmaktadır. Şâirin döneminin ünlü âlim, hattat ve tarihçisi olmasının da dîvânda aksini bulduğu söylenebilir. Çevre olarak İran, Çin, Mısır, Hoten, Yemen'e rastlanır. Mekke, Medine, Tebriz, İsfahan, Bursa, İstanbul, Şiraz, Bedehşan adı geçen şehirlerdir.

Tahlilimizin üçüncü bölümü olan “İnsan”; sevgili, âşık ve rakip üçgeni içinde yer alır. Burada ele alınan ve ortaya konan tipler, dîvân şiri geleneğince çizilmiş ölçülere uygun tiplerdir. Bunlardan en çok işlenen sevgilidir. Âsım, dîvânında sevgiliye ait mefhumlara genişçe yer verir.

Dördüncü bölüm olan “Tabiat”ı, kozmik unsurlar, zaman, anasır-ı erba'a, hayvanlar ve bitkiler açısından inceledik. Gökyüzü, dîvân şairinin kader anlayışı çerçevesinde işlenmiştir. Ay ve Güneş, sevgilinin benzetileni olarak düşünülür. Bitkilerden gül; hayvanlardan bülbül en çok zikredilen unsurlardır.

Sonuç olarak Çelebizâde Âsım, eserleriyle dîvân şiirine katkıda bulunmuş, ilim sahibi bir şair olarak 18. yüzyılın dikkate değer simalarından biridir. Felsefî ve didaktik nitelikli şiirleriyle edebi muhitlerde kendini ispatlamıştır. Bu bakımdan ona edebiyat tarihi içerisinde gereken önemi ve değeri vermek edebiyat araştırmacılarının görevi olacaktır.

KAYNAKLAR

ABUKAN Memet, *Çelebi-zade İsmail ‘Âsım Efendi’nin Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Dîvânı’nın Metin Karşılaştırmalı İncelemesi*, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2010.

AKSOY Ömer Âsım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.

AKSOY Ömer Âsım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998.

AKÜN Ömer Faruk , “Dîvân Edebiyatı”, *Türkiye Diyanat Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.IX, İstanbul, 1994, 414.

Âsım, *Dîvân*, Milli Kütüphane, Ankara, 1268, 11.

Âsım, *Münşaat*, Milli Kütüphane, Ankara, 1286, 327.

BABACAN İsrail, *Klasik Türk Şiirinde Sebki Hindî (Hint Üslûbu)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, 447.

BANARLI Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, 785.

BAYSUN M. Cavid, “Çelebi-zâde”, *İslam Ansiklopedisi*, c.III, Eskişehir ETAM A.Ş. Matbaa Tesisleri, Eskişehir, 2001, 370-375.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c.III, Bizim Büro Yayın Dağıtım SAN ve TİC-LTE ŞTİ, Ankara, 2000, 44.

Büyük Türk Klasikleri, c.VI., Ötüken Neşriyat – Söğüt Yayıncılık LTE ŞTİ, İstanbul, 1987, 366.

CEBECİOĞLU Ethem, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay. Ankara, 1997.

CEYLAN Ömür, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.

ÇAVUŞOĞLU Mehmet, *Necati Bey Dîvânının Tahlili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.

DİLÇİN Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

E.J.W.Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, c.III-IV, Akçağ Yay., Ankara, 1999, 320.

GÖLPINARLI Abdulkaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Yayınları, Ankara, 2004.

HORATA Osman, *Has Bahçede Hazan Vakti-18.Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay. Ankara 2009, 138.

KARAMAN Hayrettin vd. *İman ve ibadetler*, İlmihal, TDV Yay. Ankara, 2004.

KURNAZ CEMAL, *Hâyâli Bey Dîvânının Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012.

KUTLAR Fatma Sabiha, Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemini-zâde Mustafa Sâmî Dîvân*, Kalkan Matbaası, Ankara, 2004,

MACİT Muhsin, *Dîvân Şiirinde Ahenk Unsurları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

MENGİ Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yay. Ankara, 2002, s. 201

Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, (Haz. Cemal Kurnaz) Aslımlar Matbaası, Ankara, 1986, 202.

Nejat SEFERCİOĞLU, *Nev’i Dîvânının Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

ONAY Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Tdv Yayıncılık, Ankara, 1993.

ÖZCAN Abdulkadir, “Asım Efendi, Çelebizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, c.III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, 477-478

ÖZTEKİN ÖZGE, *Çelebizade Âsım Dîvân*, Ürün Yayınları, İstanbul, 2010.

ÖZTEKİN Özge, *XVIII. Yüzyıl Dîvân Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler*, Ürün Yayınları, Ankara, 2006.

PALA İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

TATÇI Mustafa, *Hayretî'nin Dîvânî Tasavvufî Dünyâsı*, KBY, Ankara 1997.

TARLAN Ali Nihat, *Şeyhi Dîvânını Tetkik*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

TİMURTAŞ Faruk Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997, 317.

TOLASA Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

TÖKEL Dursun Ali, *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000

ULUDAĞ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005.

ÜSTÜNER Kaplan, *Dîvân Şiirinde Tasavvuf (14. Ve 15.Yüzyıllar)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.

YILDIRIM Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008.

İNDEKS

-A-

Acem

K.4/19, K.5.15, K.5/18, K.10/12;
T.4/8, T.6/7, T.8/6, T.11/5, T.11/6,
T.11/7, T.24/11, T.29/4, R.8/2

Âb

K.1/19, K.5/25, K.6/9, K.7,4-16,
T.12/1-10, K.13/6, K.13/8, K.13/12,
K.14/1, K.14/9, K.14/11, K.19/3,
K.19/5, K.19/6, K.20/3, K.20/7,
K.20/9; G.4/2, G.22/1, G.32/3, G.37/1,
G.37/4, G.38/1, G.38/5, G.40/3,
G.48/2, G.48/7, G.49/4, G.53/4
G.60/2, G.65/3, G.67/2, G72/1,
G.78/1, G.80/2

Abdi Paşa-zâde

T.25/6

‘Acem

K.7/15, 7/18; T.5/8, 6/7, 13/5, 13/6,
13/7, 25/11, 30/4; G,29/5

Âfitâb

T.4/6; G.58/1

Âh

K.7/17, K.7/27, K.7/18; T.4/4, T.33/5;
G.2/5, G.8/5, G.8/1, G.13/1, G.14/1
G.15/4, G.23/1, G.25/5, G.31/3,
G.35/3, G.36/7, G.58/2, G.63/1,
G.64/3, G.73/1, G.75/2, G75/1,
G.75/2, G.79/2

Ahmed (Sultân)

K.4/18, 5/9, 6/8, 7/22, 11/6, 13/10,
6/11; T.4/1, 4/10, 6/1, 6/10, 7/1, 7/5,
8/1, 8/12, 9/3, 9/13, 10/1, 10/2, 11/1,
11/15, 12/1, 12/10, 13/1, 13/12, 14/1,
16/1, 19/1, 21/1, 23/1, 27/1, 27/10,
28/1, 29/13

Âhû

K.9/19; G.4/5

Akîk

G.60/2

Akl

K.19/3; T.11/12; G.16/4, 16/5, 20/2,
50/3, 53/4, 59/7, 76/7

Akşam (Gice, Leyl, Şâm, Şeb)

K.1/2, K.4/32, K.5/32, K.7/6, K.7/22,
K.8/1, K.9/14, K.13/1, K.14/3, K.16/1,
K.13/9, K.13/11, K.14/12, K.8/7,
K.10/27, K.12/15

T.13/7, T.14/4, T.26/2; K.7/1; G.2/2,
G.9/3, G.13/6, G.19/3, G.33/4, G.34/5,
G.35/5, G.47/2, G.63/2, G.66/2,
G.70/1, G.70/5, G.71/4, G.79/5,

Âlem

K.4/8, 14/7, 14/11, 14/13, 14/19;
T.1/2, 19/3, 45/1

Âli Paşa

T.1/4, 25/8, 25/7, 25/17, 26/14, 27/7

Allâh

K.4/7, K.5/14, K.11/23

Altın (Zer)

K.8/14; T.6/7; G.11/1, 77/2

Anâsır

G.48/4

Anber

R.1; G.63/3

Andelîb

G.36/3, 79/4

Ankâ

K.14/8, K.18/11

Ankebûd

G.72/4

Anne (Mâder)

K.11/1, 12/6; T.24/8

Âr (İsmet, Nâmus)

G.1/1, 5/1, 52/1, 74/1

ÂrifK.7/31, K.8/2, K.8/12; G.53/1, G.60/5,
G.67/2**Aristo**

K.3/14, 9/17; G.25/8

Arş

K.1/19, K.18/10; T.32/2

Ârûs

K.9/4; G.18/1, G.23/5, 23/5, 18/1

Arz Eylemek

K.2/11, 4/5

Asker (Cünd, Cüyûş, Leşker)

K.5/12, 5/19, 17/3, 17/7; T.2/6, 29/6

Âsitân

T.12/9; G.52/2

ÂsumânK.7/14, 11/10, 11/17, 12/1; T.8/1, 9/5;
Kt.1/4; G.6/5, G.20/1, G.35/7, G.54/4**Asır**

K.4/14

ÂşıkK.1/3, 1/5, 4/24, 9/17, 11/4, 11/12,
19/1 ;G.6/2, 6/4, 11/5, 11/6, 15/3,
17/4, 19/4, 22/2, 24/5, 28/2, 29/2,
31/4, 32/2, 37/2, 46/2, 52/1, 55/1,
56/1-5, 59/1, 59/5, 63/1, 71/2, 73/1,
74/1, 74,3, 76/6, 78/1**Âşinâ**

G.26/2

AşkG.1/3, 9/1,13/5, 16/4, 19/1, 19/3, 20/1,
21/2, 21/5, 23/3, 26/3, 28/1, 28/7,
29/1, 31/3, 31/4, 32/4, 32/5, 35/5,
36/1, 36/8, 43/5, 44/5, 46/3, 46/6,
48/1, 52/4, 52/6, 54/6, 58/1, 58/3,
58/5, 62/1, 62/2, 62/8, 63/5, 64/4,
65/6, 72/5, 73/3, 76/7, 76/8, 77/1,
78/4, 80/5, 80/6**At (Esb, Kümeyt, Semend)**

K.4/20, 9/26; Kt.1/1, G.10/2, 10/4,
11/6, 16/3, 57/6, 64/7, 78/4

Ateş (Nâr, Şu'le, Od)

K.1/27, 4/6, 5/5, 6/9, 7/3, 7/6, 9/9,
T.9/11, 13/3; Kt.12/2, G.8/5, 9/1, 9/3,
10/2, 14/3, 16/1, 16/5, 21/2, 32/4,
33/2, 38/1, 39/2, 55/5, 61/1, 62/1,
64/4, 67/6, 75/4, 79/2, 79/6

Av (Şikâr)

G.22/7, 24/8

Avuç (Kef)

K.7/24, 7/25; G.53/3

Ay (Mâh, Meh)

Kaside: K.1/16, K.1/21, K.4/1, K.4/6,
K.5/1, K.5/29, K.7/14, K11/5, K.11/6,
K.18/18, K18/19

Tarih: T.4/2, T.22/3, T.13/8, T.24/3,

Gazel: G.28/5, G.38/4, G.50/1, G.53/5,
G.58/1, G.63/2, G.79/3

Ayağı Toprağı (Hâk-i Pây)

K.15/5; G.14/5, 35/1

Ayak (Kadem, Pây)

K.1/15, 4/10, 6/16, 6/18; T.2/3, 2/9,
22/8, 31/2; G.8/2, 14/5, 25/3, 41/6,
64/6

Ayna (Ayine, Mir'at)

K15/1, 18/13; G.13/6, 18/3, 19/3, 35/8,
66/5; R.37

Ayrılık (Firâk, Firkat, Hicrân)

K.11/4; G.3/1, 17/5, 30/5, 35/6, 70/4

Ayva

K.1/16

Azerbaycân

T.4/3, 6/9

-B-

Baba (Peder)

T.30/1

Bâbil

G.37/7

Bâdem

G.11/5, 51/2, 60/3

Bağ

K.7/4; T33/2, 38/2; G.8/2, 13/4, 22/4,
31/3, 54/5, 55/2, 56/1

Bağbân

K.7/4

Bağdad

K.5/10; T.25/11, 30/4, 30/5

Bahar (Nev-bahar)

K.1/3, 4/38, 7/1, 7/2, 7/11, 7/12, 7/34,
18/16, 10/11, 14/5, 14/18, 19/2;
T.14/10, 24/1, 26/3, 33/17; Kt.3/2;
G.5/3, 6/3, 20/2, 31/5, 42/3, 46/4

Bal (Şehd)

G.45/3

Bayezid

T.14/2

Bayrak (Livâ)

K.7/26; T9/2

Bayram (Îd)

K.5/6, 5/29, 6/1, 6/4, 6/5, 6/6, 6/7, 7/11, 7,12 8/9, 8/17, 12/1, 12/17, 16/1, 16/10, 17/7; T.23/2, 23/3, 33/16; G.5/3, 6/3, 9/3, 12/5

Beden (Cisim, Vücûd)

K.5/5; T.28/12, 32/5; G.21/3, 22/5, 25/4, 28/2, 36/5, 42/1, 42/4, 47/1, 53/4

Bel (Miyân)

K.10/4, 13/5, 13/20, 15/4, 18/1; T.2/1, 32/5, 32/20; G.6/6, 9/4, 10/5, 13/6, 34/5, 59/5, 72/2

Belâ

R.3; G.53/1, 54/4

Bende (Abd, Çâker, Kul)

R.1; K.1/5, 1/11, 7/27, 8/18, 9/23, 11/19, 12/22, 12/2, 13/22, 16/17, 18/19; T.1/9, 2/11, 4/10, 6/10, 11/6, 23/16, 24/6, 24/8, 24/16, 27/9, 28/5, 30/5, Kt.1/3, 8/6, 12/1 ; G.59/7

Bermekiyân

K.9/13, 11/17

Beşik

G.69/2, 77/4

Beyit

K.16/20, 18/7; T.16/18; G.24/2, 54/1, 59/6

Bezm (Ayš, Encümen, İşretgâh, Meclis)

K.6/1, 9/13, 13/3, 13/4, 14/17, 19/17; T32/20, 34/4; G.3/3, 12/3, 15/5, 18/1, 21/6, G22/6, 25/3, 32/3, 37/2, 38/5, 41/3, 43/3, 49/2, 56/3, 59/1, 67/3, 76/9, 78/3

Bî-çâre

K.7/21, 12/7; Kt.10/2; G.17/4, 69/1, 74/2, 71/1

Bina

K.5/8, 7/23, 15/8; T.15/3, 20/1, 20/2, 21/5; G.22/2

Bosna

T.26/8, 32/10, 32/11

Bostan

G.59/5

Boy (Kâmed, Kad)

K.2/2, 12/9; T.2/15, 13/2, 16/5; G.34/3, 35/2, 51/1, 63/4, 73/1

Bulut (Ebr, Sehâb)

K.5/25, 5/26, 6/24, 14/2; T23/3 33/17, 38/12

Burc

T.1/1; G.79/5

Bursa

Kt.2/1

Burun (Meşâm)

G.2/2

Bûse

T.9/8; G.35/1

Bûlbûl (Andelip, Hezâr)

K.7/3, 12/18; T.24/4; G.2/6, 4/4, 4/5, 5/3, 5/4, 17/5, 21/2, 28/6, 31/3, 36/3, 48/2, 79/4

Bût (Sanem)

R.2; G.10/1, 35/2, 49/3

-C-

Câdû (Sâhir)

T.13/2; G.4/6, 25/5, 33/5, 57/6

Câm

K.7/18, 8/5, 11/2, 14/4, 16/4, 19/4; Kt.8/4; G.15/3, 17/2, 18/2, 28/4, 41/1, 48/6

Câmi

K.19/3; T.16/4, 16/5, 16/8, 16/10, 17/1, 22/1, 22/14, 22/17

Cân

K.1/8, 5/1, 5/5, 5/6, 6/2, 7/2, 8/15, 9/8, 9/13, 9/17, 10/2, 10/3, 17/3, 19/1, 19/6, 19/11, T.1/6, 26/4, 33/4, 33/15; G.26/5, 33/2, 34/1, 34/2, 36/8, 38/1, 38/6, 39/2, 43/5, 46/6, 48/6, 51/4, 57/3, 58/5, 59/7, 79/5

Cebrâil

G.63/2

Cefâ

G.71/3

Cehennem (Duzâh)

G.23/3

Cem (Cemsîd)

K.16/3, 19/5, 8/1; T.13/4, 15/4, 21/1; G.12/1, 41/6, 75/3

Cennet (Firdevs, Cinân)

K.1/7, 3/2, 1/25, 7/5, 7/31, 32/6, 33/2, T.25/1, 34/4; R.36; Kt.3/2, G.56/1

Cevher

K.13/7, 17/10; Kt.7/2, G.9/6, G.76/3

Ciğer

G.39/3, 40/6, 78/1

Cihâd

T.26/11

Cilve

K.4/20, 4/32, 9/26, 14/2; G.13/3, 46/4, 55/2, 62/7

Civân

G.20/5, 59/2

-Ç-

Çamlıca

G.43/4

Çarh

T.12/4, 38/1; R.4, 5

Çayır Baba

Kt.1

Çemen

K.7/1, 7/4; G.12/2, 36/4

Çenber

K.10/3

Çene

G.14/4

Çeng

K.7/17, 10/1; T.4/4

Çerâğ

K.7/3, 8/18, 13/9, 19/3; T.28/7, 29/12;
G.21/2, 56/2

Çeşme

K.6/9; T.12/7, 12/8, 13/8, 13/9, 13/10,
15/2, 15/3, 15/4, 19/6, 19/7, 19/9,
21/5, 21/6, 21/7, 23/9, 23/10; G.21/1,
37/1, 70/2

Çınar

G.14/3, 55/5

Çiçek (Ezhâr, Şûküfe)

K.7/2; G.9/5

Çin

K.4/15, 6/5, 13/6; T.11/3, 23/5; G.1/1

Çivi (Kebkeb)

T.8/1, 21/1

Çocuk (Ferzend, Puser, Tıfl)

K.4/25; T.30/3; G.59/1, 76/5, 77/4

Çöl (Deşt)

K.9/26; T.14/6, 33/17; Kt.6/1; G.32/5,
35/4

-D-

Dağ (Kûh)

K.4/23, 6/12, 12/2, 18/11; G.32/5, 35/4,
73/2

Dal (Şâh)

K.1/8

Dalga (Mevc)

T.26/1, 29/11; G.54/2

Damad İbrâhim Paşa

K.15; T.2/3

Dâne

G.48/2

Dâr

G.66/1, 67/5

Dâstân

T.33/8; G.43/3

Dâye

G.76/5

Def

K.6/9

Defter

K.19/2; T.6/9

Deli (Bî-hod, Dîvâne, Mecnûn, Şeydâ)

G.3/4, 4/5, 16/4, 26/1, 76/8

Dem

K.1/13, 4/14, 7/8, 7/10, 7/13, 8/3, 9/3,
9/5, 9/15, 10/1, 10/2, 11/22, 15/2,

15/3, 17/2, 17/5, 17/9, 19/23; G.3/5, 3/6, 4/5, 5/5, 10/5, 43/4, 62/5, 68/1

Deniz (Bahr, Deryâ, Ummân)

K.1/13, 4/20, 5/12, 6/24, 7/25, 7/26, 8/12, 10/9, 11/13, 12/10, 15/4, 16,8 17/5, 19/20, 19/21; T4/1, 7/4, 9/1, 9/5, 9/6, 12/2, 12/8, 13/1, 19/1, 19/3, 21/3, 23/5, 26/1, 26/5, 26/16, 29/11, R.1; Kt.6/2, 12/2; G.2/1, 4/5, 41/5, 54/2, 68/1, 74/3, 79/2

Derd

G.4/4, 7/3, 9/1, 13/2, 15/1, 17/4, 28/1, 28/7, 34/3, 35/2, 37/2, 41/1, 42/2, 46/1, 51/1, 51/3, 52/3, 58/1, 58/5, 60/3, 66/3, 67/4, 69/1, 70/1, 72/5, 73/4, 74/2, 77/1, 77/2, 78/3

Dergâh

K.6/3, 11/10, 11/11, 12/16, 13/12, 15/10, 16/3, 19/16; T.9/3, 9/8, 12/9, 24/8; Kt.8/1

Derviş

T.2/9; G.26/3

Devlet

K.5/24, 6/7, 6/10, 6/17, 6/20, 7/17, 7/22, 7/23, 7/29, 7/33, 8/8, 8/19, 9/22, 9/23, 9/24, 9/30, 11/5, 11/7, 11/9, 11/10, 11/21, 12/8, 12/11, 12/16, 13/20, 13/24, 14/14, 14/15, 15/10, 18/1, 18/3, 18/8, 18/18, 19/5, 19/24; T.8/10, 9/7, 11/8, 14/7, 16/8, 24/6,

28/10, 29/3, 29/4, 29/8, 30/5; K.t.1/2, 7/2; G.34/4, 41/5, 59/7, 62/9

Deyr

G.26/5

Diken

K.9/4; G.21/4, 22/4, 25/1, G.52/5

Dilber

45/4, 52/5, 63/2

Dirhem

T.15/1

Diş

G.60/4, 61/4

Dîvân

K.19/8; G.24/1, 24/2, 50/7

Dost

G.19/2, 71/3

Duâ

K.4/36, 5/28, 6/20, 6/27, 7/22, 7/32, 7/33, 8/8, 10/25, 11/22, 12/15; T.23/10, T24/7, 25/7, 26/17, 29/7, 29/13, 35/2; G.68/4

Dudak (Leb)

K.7/26; T.22/9, 25/2; Kt.5/1; G.1/2, 1/4, 13/4, 57/1, 57/4

Duman

G.9/1, 13/1, 36/7

Dûrbîn

T.24/3

Duvar (Dîvâr)

K.6/18

Dünyâ (Âlem, Cihân, Dehr, Gerdûn)

R.1; K.1/12, 1/14, 1/22, 4/17, 4/21, 4/25, 4/27, 4/38, 6/5, 6/14, 6/20, 7/20, 8/9, 8/15, 8/21, 10/3, 10/26, 11/14, 11/18, 12/8, 12/23, 12/24, 14/14, 14/16, 15/7, 15/9, 16/10, 17/1, 18/4, 18/14, 18/16, 18/18, T.1/8, T.1/9, 5/1, 9/1, 9/8, 11/1, 11/3, 11/14; T.13/6, 14/2, 14/5, 15/6, 16/1, 19/2, 19/4, 23/3, 24/5, 26/4, 27/1, 27/8, 28/5, 28/10, 29/9, 29/12, 31/2, 33/1, 33/2, 33/4, 35/1; G.1/5, 18/2, 21/1, 24/9, 40/2, 44/2, 48/7, 50/2, 50/3, 51/4, 53/1, 54/6, 56/4, 58/4, 60/5, 62/7, 66/2, 66/5, 68/1, 69/2, 69/5, 73/5, 77/1

Düşmân (Adû)

K17/2, 4/16, 5/11, 11/15, 17/7, 17/8; T.3/3, 3/4, 6/2, 8/2 29/3, 29/6; G.5/1, 24/6, 38/1, 48/3, 65/1, 71/1

-E-**Edhem**

T.17/4

Ebr-i Nisân

K.5/25

Efsâne

G.26/1, 58/3

Efsûn

K.4/29

Ehl-i Dil

K.4/30, 7/19, 7/25, 9/4, 9/24, 12/11, 12/15, 12/16, 18/1, 19/8, 19/19; T.22/13, 32/4, 32/19; G.17/3, 24/9, 25/1, 27/3, 29/3, 34/4, 76/9, 77/2

Ekmek (Nân)

G50/2

El (Dest)

K.1/17, 1/18, 1/30, 1/31, 5/17, 5/25, 6/4, 11/4, 12/13, 17/1; T.4/4, 8/3, 28/13, 29/2; Kt.5/2, 6/2; G.7/1, 18/1, 55/2, 56/4

Elburz

K.6/6

Elçi Hân

K.10/5

Elma

G14/4

Elmas

K.7/9, 11/16

Erguvân

G.36/2

Esâd Efendi

T.36/5, 36/8

Esir

T.28/8, 28/9

Esrâr (Afyon)

G.37/3, 40/1

Esrâr (Sîr)

T.22/1; G.64/3, 71/5

Eşik (Asitân)

G.52/6

Ev (Beyt, Hâne)

T.2/13; K.5/2, 11/1; G.66/1, 75/3, 80/3

Evc

K.9/12, 12/4, 27/7; G.22/7

-F-

Fağfûr

T.9/3

Fakîr

K.1/22, 14/16; T.28/7; Kt.9/1

Fakr

G.14/3

Fânûs

K.5/5; G.1/1, 6/5

Faruk

K.7/14, T.5/1, 19/3

Felek

K.8/9, 8/15, 9/11, 10/1, 12/11; T.19/7, 23/5, 23/15, 29/3, 33/10; G.11/4, 13/1, 24/4, 38/2, 40/5, 41/4, 43/5, 50/2, 51/4, 58/1, 69/3, 74/4, 80/1

Felâtûn

K.10/13, 14/6; G.5/1, 79/6

Fenâ

T.29/3; G.19/2, 32/1, 34/4

Ferhâd

G.8/4, 32/5

Fermân

K.4/11, 4/16, 6/10; T.7/2, 8/2, 11/2, 22/4

Fetvâ

K.19/7; T.25/3, 25/8

Fidan (Nahl, Nihâl)

K.7/3, 7/5, 7/16, 8/14; T.27/6, 38/2, G.34/3, 36/2, 54/5, 78/2

Firdevs

R.2

Firdevsî

T.29/2

Fitne

K.7/16, 9/10; T.24/13

Fuzulî

G.69/5

-G-

Gabgab

G.73/3

Gam (Gussa, Mihnet)

K.10/12, 13/2, 13/3, 13/14, 13/16, 15/3, 19/1; T.22/2, 22/4, 22/18, 24/15, 28/8 R.7; G.3/3, 15/1, 18/2, 19/4, 26/6,

29/3, 31/3, 31/5, 36/3, 36/5, 40/3,
41/3, 44/2, 44/3, 46/1, 48/1, 53/1,
55/4, 56/1, 56/2, 56/3, 62/4, 65/3, 68/1,
71/1, 73/4, 74/4, 75/3, 77/4, 77/5,
78/1, 78/1

Gamze

K.19/7; G.39/3, 62/4, 65/3, 77/5

Gayb

T.8/12; R.36

Gemi (Fülk, Keşfi)

T.23/5, 14/2

Gence

T.4/3

Gerden

G.54/3, 56/2, 64/6, 67/2

Gerdûn

K.1/14, 11/18, 16/19; T.11/1, 22/3,
27/1, 29/9; G.40/2, 50/2, 54/6 71/5

Gonca

T.29/1, 33/18, G.17/5, 25/1, 31/5,
44/5, 64/5

Gögüs

K.4/3, 10/4, 10/18, 14/3; G.4/2, 4/3,
6/3, 13/6, 14/1, 18/2, 18/3, 9/4, 26/3,
29/1, 59/2, 62/1, 62/3, 78/1, 79/2, 79/3

Gökyüzü (Gök, Âsumân, Semâ, Sipih)

K.6/27, 7/14, 10/17, 11/5, 11/10,
11/16, 11/17, 12/1, 14/13, 18/18;

T.8/1, 9/5, Kt.1/4, R.5 G.6/5, 8/1,
20/1, 23/1, 25/5, 29/4, 30/4, 35/7,
54/4, 65/1

Gölge (Sâye, Zill)

K.1/15, 1/27, 4/8, 4/38, 7/23, 9/1,
14/14, 14/19; T.11/3, 16/1, 16/3, 19/1,
19/4, 27/1, 22/16; G.76/1

Gömlek (Pîrehan)

G.44/4, 63/1

Gönül (Derûn, Hâtır, Kalb)

K.4/27, 5/15, 7/12, 7/33, 11/22, 13/7,
13/11, 13/18, 15/8; T.16/7, 22/13,
23/8; R.6.; Kt.1/5; G.15/3, 19/4, 19/1,
23/3, 31/4, 34/4, 37/2, 40/2, 41/3,
44/3, 47/1, 47/4, 48/1, 56/1, 61/5,
65/1, 65/2, 69/6, 70/4, 71/1, 71/4,
74/2, 76/10, 80/3, 80/6

Gördös

T.1/3, 1/4

Göz

K.4/19, 11/1, 11/11, 11/13, 12/6, 15/1,
15/3, 15/4, 16/1; T.12/3, 16/7; R.6,
G.2/3, 4/4, 8/3, 11/5, 14/5, 16/4, 21/3,
22/3, 24/7, 33/1, 35/1, 40/5, 42/1,
44/1, 45/4, 50/7, 51/2, 54/4, 57/1,
57/2, 59/3, 60/3, 62/4, 65/3, 70/2,
72/3, 74/3, 76/5, 77/3, 77/5

Göz Yaşı

K.1/7, 15/2, 15/3; G.42/1, 80/5

Gül (Verd)

K.7/4, 7/34, 14/4, 15/3; T.13/7, 14/4,
24/4, 33/18; G.9/4, 10/2, 15/1, 21/4,
22/4, 25/1, 28/6, 52/5

Gül fidanı

K.7/23

Gül suyu

G.32/3

Gül Baba

Kt.4/2

Gül Câmi'i

Mf.1

Gülistân

T.33/17; G.42/3

Gülşen

K.9/19, 10/26, 14/1, 14/9, 15/3;
T.23/3, 24/1, 24/4; Kt.1/2, 4/1; G.7/2,
10/4, 15/2, 55/1

Gülzâr

K.8/14, 12/10; T.33/2; G.59/10

Gümüş (Sîm)

K.11/6; T.4/3, 12/1, 12/3, 33/11;
G.31/4, 66/4

Gün

K.5/6, 6/7, 7/1, 7/18, 11/2, 11/4, 12/7,
12/17, 14/2, 16/10, 18/5, 18/6; T.9/4,
13/7, 14/4, 21/2, 22/13, 23/4; G.9/2,
13/1, 18/4, 29/4, 45/5

Günâh

K.1/24, 2/5, 2/7, 12/5; G.13/1,

Güneş (Âfitâb, Hurşîd, Şems)

K.8/10, 9/6, 10/15, 11/5, 14/2, 18/18;
T.1/1, 4/6, 11/2; G.27/4, 29/4, 37/1,
58/1, 68/3

Güvercin

K.4/22

Güzellik (Hüsn)

K.4/24, 7/7, 7/23, 7/32, 17/16;
T.22/17; R.2, 3; G.6/2, 13/4, 26/5,
35/3, 46/3, 50/3, 55/1, 62/6, 64/5, 76/6

-H-

Hâfız-ı Şirâzî

Kt.10/1

Hâl (Ben)

G.57/1, 62/6, 6/1

Halhal

K.10/28

Hamel Burcu

K.8/5

Hançer

K.17/2; G.4/3, 10/5, 59/3, 59/5

Harâb

T.4/5, 24/1, 29/2; G.19/4, 49/1, 49/2,
49/5, 67/4

Hassan

K.19/18

Hasta (Bimâr, Marîz)

K.15/6; G.33/1

Hatem-i Tâî

T.1/7

K.18/2

Hoy**Hatt (Ayva Tüyü)**

T.3/8, 13/4

K.19/2; T.32/2; R.2; G.22/3, 27/3,
42/3, 63/1, 63/3**Huy**

K.15/7; T.3/1

Hayâl**Hümâ**K.19/14, 19/24, 19/26, 15/2, 19/10;
G.6/5, 67/1, 69/4, 72/3

G.22/7, 26/7, 76/1

Hazine**Hüner**K.11/5, 13/7, 19/12; T.2/5; G.29/1,
48/1, 48/2, 57/1K.106, 10/9; R.8; G.8/4, 14/4, 24/2,
27/4, 27/5, 54/3, 58/2, 78/4**Helvâ****Hünkâr**

K.4/15, 13/1, 14/2, 14/6, 14/19

K.5/30

Hırka**Hüsrev**

G.19/2

K.4/7, 4/9, 4/24, 4/32, 5/22, 6/29,
17/1, 19/18; T.2/9, 3/1, 4/8, 9/2, 16/7,
21/1, 22/1, 27/8, 33/8, 33/12**Hızır**

T.17/8, 25/13

-İ-**Hilâl****Irak**

T.33/11

T.13/5

Himmet**Işık (Nûr,Pertev)**K.11/20, 13/19, 14/11, 19/36, 2/7,
14/2, 22/14, 28/6; K.11/2, 13/1;
G.22/3, 50/6K.1/17, 4/6, 4/25, 5/21, 7/9, 11/2;
T.3/1, 4/6, 12/8, 16/7, 21/2, 22/3 26/2
28/7 29/10; G.6/5, 12/1, 16/1, 16/5,
21/2, 27/2, 30/2, 35/5, 38/2, 38/5,
47/4, 77/4**Hind**

K.3/13

-İ-**Hisâr****İbn-i Edhem**

G.43/4

T.14/2

Horoz

İbn-i Hümâm

K.19/2

İbrâhim (Sadrazam)

K.5/18, 6/21, 7/12, 11/7, 12/3, 13/1, 14/7, 16/10, 16/21; T.16/6, 15/7, 23/3, 27/3

İhsân

R.1; K.4/35, 5/26, 5/27, 6/24, 8/13, 10/18, 11/13, 11/20, 12/2, 12/4, 12/5, 12/14, 16/16, 19/21, 19/23; T.8/11, 19/2, 19/8, 21/3, 22/5, 28/5, 28/8, 28/9; G.51/5, 55/4

İkbâl

K.9//1, 11/8; T.11/1, 8/4, 19/4, 22/2, 28/1, 35/1; G.37/4,

İmân

Kt.3/14, 5/29; T.11/13

İnci (Dürr, Lü'lü)

K.1/8; K.5/9; G.23/2, 43/6

İp (Rište, Silk, Târ)

G.6/6, 21/5, 72/3, 72/4, 73/2

İran

K.3/17, 3/9, 4/19, 7/19, 11/11, 11/13, 11/14, 13/19, ;T.4/2, 3/6, 5/7

İrem

Kt.4/5

Îsâ (Peygamber)

K.18/10; T.25/4

İshâk Efendi

K.19/8

İskender

K.4/28, 7/15, 7/24, 16/13, 17/6; T.4/1, 6/3, 13/5, 15/4, 28/4; G.50/6

İsmâil Zühdfî

T.24/6

İstanbul

Kt.12/2; G.57/5

İzzet

G.11/6, N.3/2

-J-**Jâle (Şebnem)**

T.13/7, 14/4; G.15/2

Jeng

G.24/13, 27/1, 35/8

-K-**Ka'b**

K.19/18

Ka'be

T.27/15; G.79/8

Kadeh (Ayak, Câm, Sâgar, Tolu)

K.5/16, 7/18, 8/5, 9/28, 11/2, 14/4, 16/1, 16/3, 16/4, 19/5; G.15/3, 18/1, 28/4, 30/2, 41/1, 48/6, 51/3, 69/4, 70/1

Kader

T.24/2

Kadın (Zen)

K.16/15; G.47/3

Kafes

G.48/2

Kâfir

K.5/13, 17/5; T.2/10, 11/14, 26/10

Kahhâl

G.79/1

Kahraman

K.4/11, 5/12, 5/16, 7/17; T.11/2, 31/9

Kalem (Hâme, Kilk)

K.4/18, 4/32, 7/28, 8/11, 9/3, 9/27,
12/10, 14/10, 14/11 16/9 16/18 26/16;
T.32/4; G.47/5, 64/7

Kân (Hûn)

K.4/18, 5/18, 6/2, 8/6, 10/10 12/6,
15/4, 15/5 17/2; T.11/4, 24/12, 33/8;
R.6; G.10/6, 15/3, 24/7, 36/2, 37/1,
40/6, 42/1, 42/2, 42/3, 42/4, 42/5,
44/3, 46/6, 48/6, 59/4, 62/3, 62/4, 62/5

Kânûn

6/17, 11/9

Kapı (Bâb, Der)

K.11/12, 18/3; T.28/14; G.61/1, 61/3

Kapudan Mustafa Paşa

T.7/14, 7/10

Kârbân

K.13/2

Karınca

K.17/1

Kârûn

G.44/4

Kâse

Kt.6/2; G.2/3, 24/5

Kaş

R.2; G.4/1, 4/3, 22/2, 33/1, 40/5, 57/1,
57/4, 57/5, 62/6

Kâtib

G.62/6

Kâtil

G.59/3

Kavsî

G.52/5

Kays

G.8/2, 36/5

Kaza ve Kader

K.10/10; T.5/1, 24/2, 29/2

Kebâb

G.49/1, 67/6, 77/3

Keder

G.24/13, 27/3, 70/1

Kehkeşân (Samanyolu)

T.4/1, 33/1

Kelîm

G.77/2

Kemâl

K.10/25

Kemend

G.6/3

Kemer

K.4/2; G.10/5, 59/5

KeremK.1/10, 6/24, 8/14, 10/9, 10/21, 12/1,
12/2, 13/23; T.8/5**Key**

G.6/6

Kible

K.10/4; T.22/2

Kıl (Mûy)

G.6/6, 66/4

Kılıç (Şemşîr, Tîğ)K.4/9, 6/15, 7/15, 7/16, 8/11, 9/17,
12/9, 14/10, 17/8; T.8/3; G.64/2**Kırım**

T.31/15

Kış (Şitâ)

K.1/3, 10/26

Kıyâmet (Haşr, Mahşer)K.1/14, 1/27, 4/37, 5/30, 11/23, 12/14;
T.2/3, 4/3, 9/8, 12/5, 13/1, 14/5, 16/3,
19/4, 22/18, 24/3, 30/3; G.5/5, 12/4,
47/2, 56/5**Kirpik**

K.5/1; G.62/4, 70/52

Kitâb

K.9/15, 11/14; T.26/15, T.2/2; G.67/3

Kova

T.12/4

Kubbe

K.6/16, 16/19; T.22/3

Kudûm

K.13/5; T.30/4

Kumru

G.1/3, 8/2, 64/6

Kur'an

K.4/13, 16/17, 18/9; T.24/15; Kt.4/2

Kuş

K.7/34; G.36/4, 79/5

Kûy

K.1/1, 1/6, 1/7, 1/8, 1/9; G.13/3, 52/4

Külâh

K.7/6

-L-**La'l**

K.16/5; G.79/1

Lâle

R.7; G.15/1

Leclâc

T.34/2

Lem'a

T.3/1, 22/11; G.26/5

Lenger (Çapa)

K.17/5

Leylâ

K.7/8, K.8/8; G.58/2

Loristan

T.4/4, 4/5, 13/6

Lücce

T.12/3, 33/3; G.41/5

-M-**Mahmûr**

G.51/3, 74/4, 76/9

Mahmud Efendi-zâde

G.25/7

Mahmud Hân

T.28/3

Mânî

F.G.2/5

Matbah

G.59/1

Matla'

G.62/6, 79/1

Mecnûn

K.8/8; G.3/5, 4/4, 31/1

Medine

K.1/10, Kt.6/2

Mekke

K.4/10, Kt.6/1

Mengli Girây

T.31/5, 31/21

Mesih

K.8/2, 11/2, 16/3

Mısır

K.3/12, 6/7, 5/10

Misâfir

K.4/3, G.34/5

Mirzâ-zâde Ahmed Neylî

T.37/3

Misk

K.9/19; G.4/3, 6/1, 42/4, 77/5

Mora

K.5/13; T.1/2, 26/7

Müftî Efendi

T.13/10

Muhammed (Hz. Peygamber)

K.1/11, 3/14

Muhammed Bey

T.2/10

Mum

K.5/5, 7/6; T.3/3; G.1/1, 25/3, 26/5, 38/5, 56/3, 80/3

Musa (Peygamber)

G.77/2

Mustafa Han

K.6/2; Kt.13/1

Mutrib	T.32/5; G.6/6,
K.6/4, 6/19, 7/17, 10/1, 16/8; T.4/4; G.39/2	Namaz
Mübtelâ	G.65/2
G.44/2	Nâmî
Mücâhid	G.29/5
T.16/14	Nâr
Müddeî	K.1/27, 5/5, 6/9, 9/9; T.13/3; G.9/1, 9/3, 14/1, 14/3, 16/1, 16/5, 26/3, 35/2, 38/1, 55/5, 75/4
G.13/5	Nâz
Müflis	K.12/11; R.7; G.22/2, 35/3, 35/1,
G.11/4	Nedim
Mühür (Hâtem, Mühr)	G.1/7, 43/5, 68/7
T.13/3, 14/11, 26/19, 27/5; K.10/14, 11/16, 12/4, 18/2	Nef'î
Müşîr	G.1/7, 43/5, 68/7
K.17/16; T.24/6	Nefs
Müşteri	K.9/29; T.9/7; G.79/4
K.17/16	Nemçe
-N-	T.28/2, 28/11, 29/5
Nahcivan	Nergîs
T.3/9, 5/9, 5/10	R.7
Nakd	Nevrûz
T.11/13, 22/14; G.11/14, 19/4, 24/3, 36/8	T.35/2
Nakş	Ney (Nây)
K.11/14; G.6/5, 8/4, 23/4, 36/5, 60/2	G.39/2, 47/5
Nâl	Neylî Ahmed Efendi
	T.37/1

Niş

T.28/10, 28/11, 29/4, 29/5

Nişân

G.33/6, 63/2

Nişâbur

K.6/6

Nizamü'l-Mülk

K.5/22, 7/8; T.7/13

Nûh (Peygamber)

K.5/9, 12/4, 19/5

-O-**Ok (Hadeng, Tîr)**

K.17/4, T.28/12; G.20/4, 24/7, 25/5, 35/8, 64/1, 71/4

Oruç (Rûze)

K.5/1, 5/29, 6/2, 16/6, 16/7; T.13/3; G.61/2

Osmanlı

K.5/10

-Ö-**Ölü (Mürde)**

K.10/2, 10/12; Kt.1/1

Ömr

K.10/29, 11/4, 16/21, 19/16; T:16/3, 19/4, 31/2, 34/2; Kt.1/3; G.44/4, 48/4, 49/3

Örfî

K.8/29

Örümcek (Ankebût)

G.72/4

-P-**Pâdişâh**

K.3/12, 4/10, 4/14, 4/28, 5/23, 9/26, 14/19, 16/11; T.8/10, 9/1, 11/1, 15/6, 16/2, 22/9, 23/7

Pamuk (Penbe)

G.9/2, 43/1, 77/2, 80/4

Parmak (Engüş)

T.12/1; G.24/12

Peçe (Burka')

G.80/4

Pençe

K.1/17, 7/27, 10/15, 10/23, 14/7; T.24/7; G.76/10

Perî

G.34/2

Pervâne

G.5/4, 25/3, 25/5, 25/7

Pil (Fil)

K.5/17

Pîr (İhtiyar)

K.11/10, 16/20; T.8/5, 19/7, 28/2, 37/3; G.64/1

Pîr-i Mugân

K.8/3; G.78/3

Piste (Fıstık)

-R-**Rahmî**

T.17/12, 18/10

Rakîb

G.7/1, 7/5, 21/5

Rebâb

T.4/4

Reftâr

G.7/2, 73/1

Revân

K.11/12; T.3/11, 4/3, 13/3

Rûm

K.5/17, 16/14; T.2/7, 26/13

Rus

T.23/4

Rûz-ı Elest

G32/1

Rûzgâr (Bâd, Nesîm, Sabâ, Yel)K.7/2, 7/6, 7/13, 9/19, 12/1, 12/17;
T.2/1, 14/4, 26/1, 33/1, ; G.6/3, 22/2**Rûknâ**

K.8/29

RüstemK.4/11, 7/20; T.17/2, 25/7, 26/12,
29/2, 31/8; G.21/5, 30/4, 40/6**-S-****Sa'âdet**K.5/30, 7/35, 10/24, 16/12; T.1/1,
23/5; Kt.10/2; 76/1**Sabâh**

T.3/3; G.6/3, 25/5, 33/2, 40/3, 47/2

SaçK.4/24, 9/30, 11/12, R.2; G.26/6, 32/2,
40/5, 49/3, 55/1, 63/3, 76/6**Sa'd-âbâd**

G.43/4

Sad-pâre

G.24/5, 69/6, 71/3

Sadrâzam

K.5/8

Sa'ib

G.50/5, 53/7

SâkîK.6/1, 6/2, 6/4, 8/1, 11/2, 16/1, 16/6,
19/3, 19/5; G.49/1, 49/2, 64/4**Sâm**

K.4/11, 5/12, 10/7; G.54/4

San 'an

G.54/1

Saray

T.19/8, 24/2; G.28/4, 8/4, 69/2, 69/5

Sarhoş (Ayyâş, Mahmûr, Mest)K.7/18, 8/6, 16/2, 17/2; G.1/2, 2/6,
12/4, 21/6, 45/1, 53/4, 62/4, 65/2,
72/2, 73/3, 76/5, 76/9

Sarı (Zerd)

G.49/4

Satranç

T.34/1

Sayfâ (Defter, Varak)

K.19/12; T.6/9

Sebû (Testi)

G.7/4, 22/6

Sebz (Çemen, Sebze)

K.7/1, 7/4, 19/2; T.38/2; G.12/2, 22/3, 35/2, 36/4, 63/3

Secde-gâh

T.12/9

Selim Hân

K.3/20

Servi (Serv)

K.6/5, 6/18, 7/18; G.8/2, 8/5, 35/4, 36/4, 54/4, 55/2, 64/6, 69/5

Sevgili (Dost, Ma'sûk, Yâr)

K.1/6, 12/13, 14/3, 15/2, 19/2; G.4/2, 5/1, 8/4, 9/1, 12/5, 13/1, 13/2, 17/5, 18/3, 22/3, 24/9, 26/2, 31/1, 42/4, 46/1, 46/4, 48/3, 48/6, 52/3, 59/8, 60/3, 62/6, 62/8, 65/1, 68/2, 68/4, 71/2, 71/3, 74/3, 74/6, 75/1, 76/7, 78/2, 79/1, 80/2

Sıtmâ

G.17/4

Sîhr

K.4/29, 9/25, 10/22; T.37/2; R.2; G.4/4, 33/6

Sîne

K.10/4, 10/18; T.2/1; G.4/2, 4/3, 6/3, 11/5, 13/6, 14/1, 18/2, 18/3, 9/4, 26/3, 29/1, 59/2, 62/1, 62/3, 78/1, 79/2, 79/3

Sinek (Mekes)

G.72/4

Siyah

K.2/3, 2/7; T.32/4; R.3; G.18/15, 33/4, 37/1, 57/1, 57/5, 63/1, 63/5, 70/2, 72/2

Sitem-kâr

G.39/3, 72/3

Sofra (Hân, Simât)

K.4/30; T.11/3; G.59/4

Sonbahar (Köhne Bahar, Hazân)

K.8/26, 10/26; G.28/6, 36/3

Söz (Güftâr, Kelâm, Lisân, Nutk, Zebân)

K.1/19, 1/23, 4/36, 6/20, 6/23, 7/28, 10/8, 12/14, 14/17, 17/6, 18/11; R.5; G.4/4, 20/5, 21/3, 24/6, 45/3, 46/3, 48/5, 52/6, 60/4, 61/1

Su (Âb)

K.1/19, K.5/25, K.6/9, K.7,4-16, T.12/1-10, K.13/6, K.13/8, K.13/12, K.14/1, K.14/9, K.14/11, K.19/3, K.19/5, K.19/6, K.20/3, K.20/7, K.20/9; G.4/2, G.22/1, G.32/3, G.37/1, G.37/4, G.38/1, G.38/5, G.40/3,

G.48/2, G.48/7, G.49/4, G.53/4
G.60/2, G.65/3, G.67/2, G72/1,
G.78/1, G.80/2

Sûr

K.10/10

Süleymân (Hz.)

K.3/14; T.2/5

Sünbül

K.7/10; G.37/1, 55/1

Sünnet

T.6/6

Sürme

K.12/6, 13/4; R.7; G.65/3

Süt (Şîr)

G.76/5

Süvârî

T.8/4; Kt.1/1; G.44/4, 59/9

-Ş-

Şâh (Satranç)

G.62/2

Şâh (Şeh)

K.1/10, 2/1, 4/3, 5/8, 4/17, 5/19, 5/20;
T.6/5, 10/1, 11/6, 11/7, 29/4; G.54/4

Şahbâz

T.1/7

Şâir

K.29/5; G.57/7, 54/1

Şâkird

G.24/11

Şâm

K.8/7, 10/27, 12/15; G.70/1, 70/5

Şarâb (Bâde, Mey)

K.4/27, 6/2, 6/4, 6/6, 8/1, 8/4, 8/5,
9/18, 14/4, 16/5, 16/6; G.11/5, 12/3,
17/2, 17/3, 19/5, 21/5, 22/6, 29/3,
39/1, 40/1, 40/3, 41/1, 42/2, 43/2,
43/3, 56/5, 63/4, 65/4, 69/4, 70/5,
72/1, 73/3

Şeftâli

G.78/2

Şeh-nâme

K.7/10

Şehr

K.19/17; T.4/8, 4/9, 7/1, 8/9, 12/7,
12/10, 14/8, 15/2, 19/5; G.12/5, 31/2,
53/5

Şeker (Kand, Şîrîn)

G.15/4, 24/6, 34/5, 43/1

Şeytan

K.2/27; G.76/2

Şîşe (Mînâ)

T.24/2; R.5; G.49/4, 69/6, 79/1

Şuâ (Pençe-i mîhr)

K.1/17, 10/15, 15/9

-T-

Tabîb

G.58/5

Tâc (Efser)

G.43/6, 57/4

Tahrîc

K.19/13

Tahrir

K.19/14

Takvâ

K.6/7, 17/7; T.25/6

Tarak (Şâne)

K.10/15; G.26/6, 76/10

Târik (Râh, Yol)K.1/3, 1/20, 7/15, 12/16, 13/12;
T.14/7, 15/1; G.16/4, 31/4**Taş (Seng)**K.1/8, 1/18, 1/23, 7/9, 8/10, 13/15,
19/13; T.9/6, 15/4; R.5; G.27/2, 43/6,
54/5, 69/2, 75/2, 77/2**Tatar**

T.31/4

Tavla (Nerd)

G.58/2

Tebriz

T.3/11, 6/10, 13/3

Tecrid

G.28/4, 45/5, 76/8

Tel (Târ)

K.7/17; G.72/3

Ten

G.42/3, 48/6, 54/2, 68/5, 79/5

Terâzi (Mîzân)

K.2/23

Tersâ

G.43/1

Tesbîh (Subhâ)K.4/27, 8/6, 9/28; G.14/1, 18/4, 26/4,
28/4**Teşne**

Kt.6/1; G.68/1

Tevbe

G.74/4

Tevekkül

G.52/2

Tiflis

T.3/7

Toprak (Hâk, Serâ, Tûrâb)K.1/9, 1/15, 1/18, 13/20, 15/5, 16/15;
Kt.8/3; G.14/5, 22/1, 25/4, 27/2, 35/1,
36/5, 40/4, 42/5, 44/1**Tortu (Telh)**

G.33/5, 43/1

Toz (Gerd, Gubar)

K.1/7, 4/3, 15/3; T.2/1; G.28/2, 28/3,
43/5

Tûbâ

K.8/5

Tûğ

K.10/15; T.28/5, 28/14, 29/13

Tuhfe

K.19/23; T.33/10; Kt.9/2

Turan

K.3/13, 7/20

-Ü-

Üsküdar

T.17/7, 18/6, 19/9, 21/4

-V-

Vassaf

K.19/13

Vaşak

Kt.13/2

Veli Hân

F.R.2

Veysî

K.8/3

-Y-

Yahyâ Beg

T.34/3

Yağmur (Bârân)

G.23/2

Yaka

K.7/27; G.35/7

Yanak (Ârız, Rûh)

K.5/16, 16/6; 13/2, 15/4, 37/1, 63/1

Yaprak (Berg, Varâk)

K.8/14; G.67/1

Yara (Dâğ, Zem)

K.7/29; G.21/3, 36/2, 40/2, 42/3, 48/1,
71/1

Yastık (Bâliş)

G.77/2,

Yatak (Pister)

K.14/3

Yay (Kavs, Kemân)

T.33/10, 8/11; G.20/4, 59/2

Yaz (Sayf)

T.13/7, 14/9

Yıl (Sâl)

K.9/32, 11/4, 15/6; T.1/9, 27/9, 30/5;
G.37/2,

Yıldız (Ahter, Kevkeb, Sitare, Necm)

K.85; T.8/1, 21/1, 33/6, 10/3, 11/4,
G.39/4, 80/1

Yük (Bâr)

T.38/2; G.2/1, 5/2, 9/5, 20/1, 21/6,
22/1, 25/4, 29/4, 55/4

Yüz (Cemâl, Dîdâr, Rûy, Vech)

K.1/12, 4/37, 5/26, 10/2, 10/4, 15/1;
R.2; G.2/5, 11/7, 13/1, 35/3, 56/1,
63/1, 63/2, 64/5, 73/2

Yüzük

K.10/15, 24/12

-Z-

Zâhid

G.12/23, 30/2, 30/3, 41/2, 43/3, 66/5

Zâhir

K.11/18; T.33/16; G.7/3, 21/5, 63/2,
76/10, 80/3

Zâl

K.3/4, 4/29, 10/7; T.17/2; G.21/5,
26/5, 30/4, 40/6, 54/4

Zâlim

T.27/4; G.64/3, 65/3, 71/2, 75/4,

Zaman (Dem, Devr-i zamân, Devrân, Eyyâm, Rüzgâr)

K.1/13, 4/14, 7/8, 7/10, 7/13, 8/3, 9/3,
9/5, 9/15, 10/1, 10/2, 11/22, 15/2,
15/3, 17/2, 17/5, 17/9, 19/19, 19/23;
T.3/3; G.3/5, 3/6, 4/5, 5/5, 10/5, 25/1,
25/3, 42/3, 43/4, 62/5, 68/1

Zâr

T.4/5; G.4/5,

Zehr

G.44/2, 47/1, 57/3, 65/3, 70/2, 78/1

Zemherir

G.48/4

Zemîn (Yeryüzü)

K.1/15, 4/19, 6/13, 9/19, 10/14, 11/14,
12/1, 12/7, 12/9, 17/8; T.7/2, 9/2, 11/2,
11/4, 22/9, 22/16, 27/1, 33/3

Zemzem

T.13/12, 15/7; G.47/4

Zerre

K.11/5; G.26/6

Zikr

G.1/4

Ziyâfet

K.9/13

Zühd

K.9/4; T.13/4, 14/3, 16/22, 19/2, 32/1;
G.45/2

Zühdî

T.24/1

Zümrüt

K.7/4, 12/2

Zünnâr

R.2

ÖZET

Bu çalışma 18. yüzyıl Dîvân şairlerinden olan Çelebizâde Âsım'ın Dîvânı'nın tematik tahlili hakkındadır. Döneminin önemli şairleri arasında belirtilmesine karşın şimdiye kadar dîvânı hakkında tahlil çalışması yapılmadığı için Âsım Dîvânı'nın incelenmesine karar verilmiştir.

Çalışmada kaynak olarak Özge ÖZTEKİN'in hazırladığı Çelebizâde Âsım Dîvânı adlı kitap esas alınmıştır. Tahlil yönteminde ise Harun Tolasa'nın Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Cemal Kurnaz'ın Hayali Bey Divanı'nın Tahlili ve Nejat Sefercioğlu'nun Nev'i Divanı'nın Tahlili adlı eserlerden faydalanılmıştır.

Tezin giriş bölümünde şairin hayatı, eserleri ve sanatı hakkında bilgi verilmiş, ardından Din ve Tasavvuf, Cemiyet, İnsan ve Tabiat başlıklarını taşıyan tahlil bölümünde şairin, hayata ve yaşadığı döneme ait izlenimlerini şiirine nasıl ve ne ölçüde yansıttığı verilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde genel değerlendirme yapılarak sanatı hakkındaki tespitlere yer verilmiştir. Tezin sonunda dîvânda geçen her kelimenin yerini gösteren İndeks bölümü bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Âsım, Dîvân, Tahlil, 18. Yüzyıl

ABSTRACT

This study have been based on thematic analysis of Dîvân of 18.century poet Çelebi-zâde Âsım's. Although, he is important poet in his life period because of ,until today, there has been no sceintific general analysis on his Dîvân.

In this study, we used the book Çelebi-zâde Âsım Dîvân prepared by Özge ÖZTEKİN as our source. In analytical method we took advantage Harun Tolasa's Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Cemal Kurnaz's Hayali Bey Dîvânı'nın Tahlili and Nejat Sefercioğlu's Nev'i Dîvânı'nın Tahlili.

În the introduction part about the poet's life,Works and artistry of poet hs given information then within four major chapter, which are entitled Religion-Mysticism, Societry, Human Being and Nature, his Dîvân was analysed and then the issue of how the poet reflected his observations about life and his time period was examined. İn the result section with a general assesment has been identified determinations on his art .Showing the location of each word in the in the section of a Index isgiven in the end of this thesis.

Key Words: Âsım, Dîvân, Analysis, 18th Century